ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година седемнадесета

9/10

София, 2014

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Добрев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Владимир Трифонов**
Генка Николова
Иван Динков
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Мисли и афоризми 5

Теория

Захари Захариев Китайският социализъм в дилемата – глобалното и социалното 7

Войната в Украйна

Владимир Трифонов Западът премина Рубикон 13

Политика

Янаки Стоилов Образованието като ценност и основно право за всеки 53

Иван Динков-младши Проблеми и перспективи пред Реформаторския блок 58

Стефан Димитров Идеологията на БСП по време на преход 68

Източноевропейският преход

Томаш Зарицки Полската интелигенция след комунизма: промяна и приемственост 77

Любов Шишелина Реформа с неочакван резултат – по повод 25-годишнината от „кръглата маса" на властта и опозицията в Унгария 86

Георге-Вадим Тиугеа Демократичният преход в Румъния (1989–2014) – надежди, постижения и разочарования 97

Съдържание

Общество

Тодорка Кинева Репродуктивни нагласи и поведение – модели в съвременното българско общество 109

Култура

Димитър Генчев Заради тези, които идват след нас 127

Христофор Тзавелла Стихотворения 131

Профили

Андрей Пантев на 75 години 140

Андрей Пантев Есета
Германецът, който винаги беше прав 141
Рицарят на Франция 147

- *Според сполучливото изражение на един от основателите на научния социализъм Фридрих Енгелс, социализмът е „теоретическото изражение" на борбата на наемната работническа класа с оная на господарите и капиталистите. Оттук логически следва, че социализмът не създава тая борба, както искат да кажат невежествените противници на социализма, защото тя съществува независимо от него, а просто я прави съзнателна, т.е. чрез социализма наемната работническа класа дохожда по научен път да съзнае своята историческа задача и да насочи борбата си в духа на тая задача.*

- *Научният социализъм, като се осланя върху класовата борба на работниците, на която той служи като „теоретическо изражение", естествено намира, че при сегашния вървеж на общественото развитие (трупане капитали, от една страна, и наемнически ръце – от друга) само наемната работническа класа е класата, която, проникната от съзнанието на своите класови интереси, ще може да преобразува обществото тъй, както е най-справедливо и най-човешки.*

- *Утопичният социализъм, напротив, не признава класовата борба на работниците и поради това преобразованието на обществото в горната смисъл вижда само в добрата воля на отделните личности, апелира само към сърцата на хората, към самите богаташи.*

- *Научният социализъм е днеска една непобедима сила, защото самата наемна работническа класа – носителката му, е вече грамадна обществена сила, и неговият ръст и значение ще растат успоредно с ръста и значението на работническата класа, в съгласие с развитието на обществените условия, които постепенно разчистват пътя на тая класа към пълното ѝ тържество.*

Георги Кирков

Работнически вестник,
№ 3, 25 септ. 1898

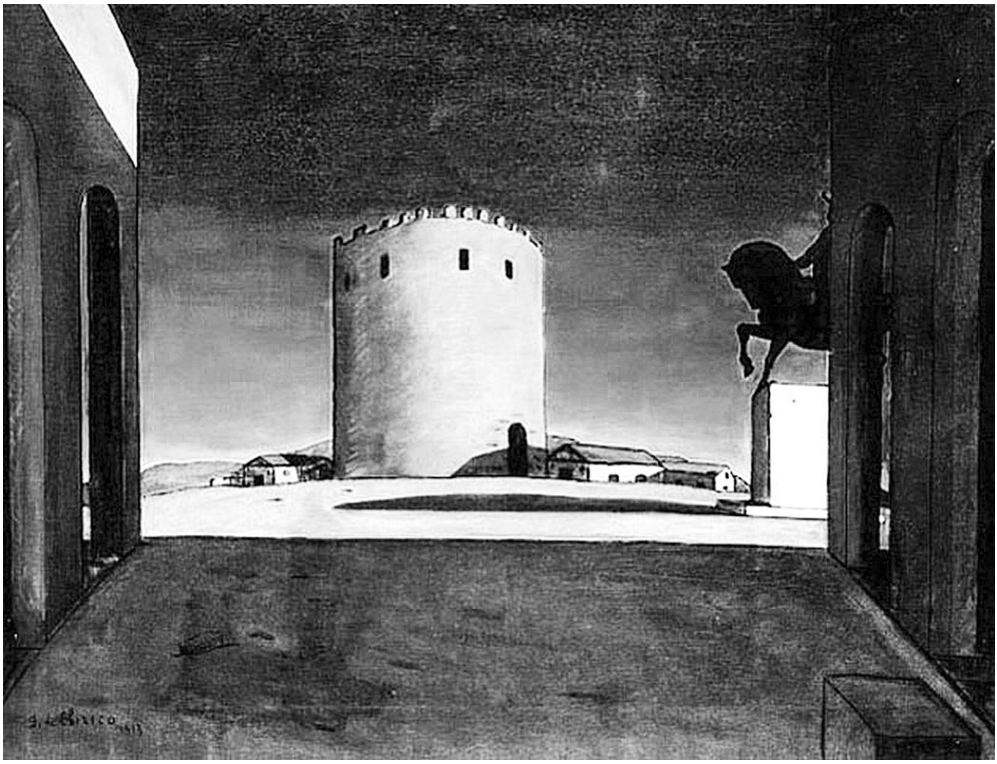

Джорджо де Кирико
Червената кула, 1913

КИТАЙСКИЯТ СОЦИАЛИЗЪМ В ДИЛЕМАТА – ГЛОБАЛНОТО И СОЦИАЛНОТО

Захари Захариев

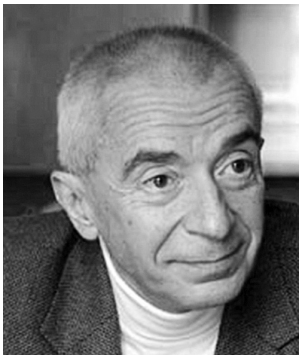

Захари Захариев *– професор, доктор. Председател е на фондация „Славяни" и на Федерацията за приятелство с народите на Русия и ОНД. Бил е депутат в 36-ото НС. Член е на Европейската академия за култура, наука и изкуство, на ЕА по управление и на АКС на Форума за нова политика, експерт-консултант е на Китайския център за съвременни световни изследвания. Автор е на 11 самостоятелни монографии, на 50 студии, както и на 30 брошури и статии, част от които са преведени в чужбина. Като гост-професор изнася лекции в Русия, ФРГ, САЩ, Беларус, Азербайджан, Китай, Белгия, Сърбия, Полша, Чехия и Италия.*

Едва ли има сериозен анализатор на политическите процеси, който не би приел разбирането, че днес цивилизацията се намира на своя пореден исторически кръстопът. Неоспоримо според мен е и виждането, че докато те ни отдалечават от традиционната картина и от общоприетите оценки за света и на XX век, нашите способности да оценим значението на промените около нас и в нас и да открои трайните тенденции на развитието, предопределящи неясната все още цивилизационна картина на XXI век, стават все по-слаби.

И тук като че ли свършва единомислието. Сблъсъкът на много често напълно противоречиви виждания и рецепти за бъдещето, а оттук и на неприкрито воюващи помежду си идейно-политически концепции не само разделя политическото пространство на отделните държави, но и генерира нарастваща политическа нестабилност на международните отношения. Налице е един прогресиращ разрушителен парадокс – колкото повече се изострят заплашващите цивилизационното развитие глобални проблеми на съвременността, толкова повече ерозира човешката способност да възприема политически решения и да полага съвместни усилия за тяхното преодоляване.

Основната причина за това състояние на нещата е тоталното изчерпване на възможностите на съществуващия модел на развитие. След рухването на един от стълбовете на цивилизационната конструкция на XX век – държавния социализъм, светът като че ли се оказа в концептуална безпътица. Преценявайки всичките недостатъци и пропуски на съветския модел, не можем да не отчетем, че той откри нова страница към виждания за общественото развитие. Нещо по-

вече, със своя пример в социалната сфера и по отношение на планирането и регулативните принципи на държавата в интерес на цялото общество изградената по негов образец световна социалистическа система в продължение на десетилетия хуманизираше неговия идейно-политически антипод – световния капитализъм. И без значение дали се приема, или не се приема теорията за конвергенцията, социализмът се оказа болногледачка край леглото на сдаващия исторически позиции класически капитализъм.

Обективно следствие от всичко това се оказа възникването на деколонизирания „трети свят", който търси свои, алтернативни на капиталистическата експлоатация исторически перспективи.

Загубата в геополитически план на социалистическата антитеза на капиталистическия модел на развитие наруши трайно диалектиката на общественото развитие. Ние имаме пълно изчерпване на историческата перспектива на развитие на традиционните западни общества. Дълбоката структурна криза, обхванала капиталистическата система, не само руши всички митове за „държавата на благоденствието", а и прогресиращо разяжда демократичния потенциал на обществото. Както беше забелязал К. Маркс, капитализмът взема за заложник самия живот. И на отделния човек, и на обществото като цяло. Ето защо това е криза на цялата историческа епоха и е в еднаква степен икономическа, политическа, социална, духовна, екологична.

Специфично проявление на тази прогресираща деградация на системата е все по-силната финансиализация не само на икономическите, но и на обществено-политическите отношения. Съчетано с традиционните за капитализма процеси на монополизация и глобализация, това ерозира възможностите на държавата с нейните институции. Нещо повече, както отбелязва Джоузеф Стиглиц, в резултат на прогресиращото неравенство, в обществото се засилва убеждението, че съществуващата политическа система е „предопределена и несправедлива и хората започват да се чувстват освободени от ангажимента на гражданските добродетели. Когато обществениият договор е нарушен, когато договореното между държавата и нейните граждани се изчерпи, следват разочарование, несигурност или нещо още по-лошо". Оттук той прави извода, че доверието в политическата и в социалната система, или т.нар. социален капитал, е „спойката, която държи обществата сплотени. Ако хората смятат, че икономическата и политическата система са несправедливи, спойката няма да действа и обществата няма да функционират добре".

Моята основна теза, която е в пълен унисон с анализа на Нобеловия лауреат Джоузеф Стиглиц, е, че в резултат на саморазрушителната енергия на съвременния капитализъм ние се приближаваме до необходимостта от цивилизационен преход към нови обществени отношения – към нов обществен договор. Обществен договор, който гарантира, от една страна, консенсус между всички значими обществени сили по теми, свързани с непоклатими нравствени ценности, с любовта към родината, с уважението към поуките на историята, с равнопоставеността на етно-културните общности и т.н., или, накратко – гарантиращ формирането на консенсусно пространство около държавата, около нейните глобални интереси и интересите на нейните граждани. От друга страна обаче, за да е успешен, този нов обществен договор следва да пренасочи производството и потреб-

лението към човешките потребности и към опазването на околната среда, създавайки по този начин трайно равенство на възможностите за всеки гражданин и за перспективна екологична устойчивост.

Преди повече от век и половина Карл Маркс отбелязва, че „човечеството неизбежно си поставя такива задачи, които е в състояние да реши. Проблемът сам по себе си се появява, когато материалните условия за неговото решаване вече са налични или най-малкото са в процес на формиране".

Мисля, че днес ние се намираме в навечерието на поредния епохален преход. И не е случайно съвпадение, че водим нашата дискусия именно в Пекин като гости на ЦК на ККП. Не е случайно, че в основата ѝ са решенията на Третия пленум на ЦК от ноември 2013 г. и на втората сесия на 12-ото Общокитайско събрание на народните представители от март т.г. Тези два форума поставиха задача за всестранно задълбочаване на реформите в КНР с цел да се развива и усъвършенства социализмът с китайска специфика. Актуалните нови пробиви в реформите (Ли Къцян) са насочени към модернизация на държавната система на управление и към развитие на управленския потенциал, към модернизиране и социализация на икономическите отношения чрез подобряване на връзките между правителството и пазара, чрез по-справедливо разпределение на ресурсите и хармонизиране на развитието между регионите, между града и селото, между различните социални общности.

Тази програма далеч надхвърля рамките на икономическите реформи, тя е насочена пряко и към политическата система и към културата и социалната среда, и към екологията и партийното строителство. Припомням накратко всичко това, защото според мен то е доказателство, че тази програма на реформи и съпътстващият я инструментариум от средства за нейното осъществяване са точно пример и конкретен опит за формирането на новия обществен договор, за който говорих. Налице е заявка за широкомащабна стратегия за цялостно социално-икономическо преустройство, далеч надхвърляща и най-смелите реформаторски идеи на Запада – като идеите за обуздаване на финансовия сектор, за ограничаване на произвола на монополите, за данъчна реформа с по-висока ставка за по-богатите, за подобряване на достъпа до образование, за по-добри програми за социална защита и гарантирано здравеопазване за всеки и така нататък.

Без да загърбва всичко това, китайската стратегия за реформите се конкретизира в програмните задачи на „двете стотици" (100 години от създаването на ККП и 100 години от създаването на КНР), въпреки своята национална специфика с нов опит за мирен преход към посткапиталистическо, социалистическо по характер и дух устройство на обществото. То е и първа заявка за реален, цивилизационен преход към нов модел на обществени отношения.

Именно в този контекст аз разглеждам изнесената през май т.г. в берлинския център на фондация „Кербер" лекция на президента на КНР Си Дзинпин. В нея той заявява: „Пътят на мирното развитие ще донесе полза не само на Китай, но и на целия свят. И у нас няма причини да се отказваме от това, което вече многократно беше проверено и доказано." По-нататък той подчертава, че след като от началото на откритостта и реформите Китай е изумил целия свят с успешното преодоляване на бедността на стотици милиони свои граждани, днес КНР „е го-

това да извърши още едно чудо – искрено и уверено да сподели със света изгодите от своите мирни усилия".

Говорейки за всичко това, аз съм далеч от мисълта, че в случая става дума едва ли не за претенциозна амбиция на ККП да предложи на света някакъв нов формационен модел за устройство на държавата и обществото. Още по-малко би трябвало тази заявка за широкомащабна стратегия за преустройство да се възприема като опит за универсално решение на всички проблеми на цивилизационния преход. Тези уговорки обаче ни най-малко не намаляват значимостта в общохуманен план на заложените в стратегията подходи за решаване на обществените противоречия във всяка област от живота на съвременния човек – от демократизирането на политическата система през обвързването на производствените отношения със социалната справедливост до намирането на нови баланси за хармонизиране на личностното израстване и интереси с интересите на обществото като цяло.

Без да е идеология, тази стратегия – представяна най-често в синтезиран вид като „китайската мечта" – съдържа в себе си и силен идеологически заряд. Неслучайно ръководителят на ККП още в първото си обръщение като президент заявява: „Ние трябва да положим упорити усилия... Да продължим каузата на социализма, специфичен за Китай, и да постигнем китайската мечта за велико обновление на китайската нация."

Напълно уместно много анализатори съпоставят „китайската мечта" със силно идеологизираната концепция за „американската мечта". Последната, поетапно доразвивана през десетилетията, но неизменно стъпила върху философията на прагматизма, съумя да изведе САЩ до позицията на водеща капиталистическа държава. Без да подценяваме нейния принос за развитието на демократичните права и свободи и за превръщането на САЩ в основен двигател на научно-техническия и икономическия прогрес, в новите подстъпи на цивилизацията „американската мечта" се изявява все повече като идеология на регреса, като красив параван на взривоопасни имперски амбиции. Нейната сърцевина – „личното развитие и личните интереси стоят над всичко" – е не само краен антипод на сталинизма с неговото разбиране, че „не личността, а колективът движи историята". Тя е антиисторическа, особено днес, когато глобалните проблеми на човечеството очакват глобални отговори, постигнати на базата на обществения консенсус. Ето защо „китайската мечта", разглеждаща личностното развитие и добруване в контекста на обществените интереси и просперитета на държавата, придобива общохуманна значимост.

Всичко това ми дава основание да смятам, че „китайската мечта" е последният, „петият елемент" на китайското предизвикателство към визията ни за новата цивилизационна фаза. Неотдавна проф. Кери Браун, ръководител на създадената към ЕС Европейско-китайска изследователска и консултативна мрежа, отбеляза: „В Европа хората разбират значимостта на Китай за икономическото кооперирание, но има далеч по-малко разбиране за китайската политическа система. Има дълбоко неразбиране какво представлява тази политическа система, какво тя реално има предвид, защо тя съществува."

Причините за това състояние на нещата според мен са две. Едната от тях, напълно разбираема, е свързана с тенденциозното информационно затъмнение,

налагано от силно монополизираните и здраво обвързани с „финокрацията" (финансови елити) водещи медии, на всичко, свързано с дълбоко хуманния цивилизационен смисъл на реформите в КНР. За огромната част от населението на Запад Китай беше и остава, освен страна с епохално културно-историческо наследство, икономически партньор с евтина работна ръка и преди всичко с огромен вътрешен пазар. Едновременно с това медиите благосклонно отразяват, и то в повечето случаи с неприкрита тенденциозност, всичко, което би могло да укрепи визията за КНР като страна на антидемократична диктатура, като партократична комунистическа империя, разяждана от корупция и властови произвол, като център на заплашващи регионалния и световния мир и сигурност империалистически амбиции.

Втората причина е свързана със самия Китай. След драмите, които преживя страната с безумията на „големия скок" и последвалата неговия провал кървава „културна революция", цялата плеяда нови китайски ръководители насочи политическата енергия на ККП към всеобхватни реформи за преодоляване на волунтаризма в стопанското управление и за поетапно освобождаване на пазарните сили. В тези условия за КНР беше изключително важно да получи достъп до водещите постижения на научно-техническата революция, да привлече инвестиции в обезкървената си икономика. И всичко това в условията на всеобхватна бедност и фрапиращи диспропорции във всеки сектор – от селското стопанство и промишлеността до урбанистиката и транспорта, от социалната сфера и здравеопазването до културата, науката и образованието. Ето защо въпросите на външната пропаганда не само не бяха извеждани като приоритет, но и съзнателно бяха туширани. Дори и по чисто тактически причини с цел недопускане на евентуално тенденциозно въвличане на страната в една глобална, антикомунистическа по дух пропагандна война. Точно обратното. На фона на рухването на СССР и разпада на т.нар. реален социализъм китайското ръководство се постара максимално да деидеологизира своята международна информационна политика. Като дори там, където това беше невъзможно, оценките за социалистическите по дух и характер реформи неизменно се представяха като специфично „китайски", като „отговарящи на китайската народопсихология и исторически сложили се традиции". Социалистическият интернационализъм като че ли беше окончателно захвърлен в чекмеджетата на партийната история.

Днес обаче нещата са коренно променени. Решенията на Третия пленум на 18 ЦК на ККП и свързаните с тях програми за реализиране на „китайската мечта" извеждат КНР в позицията на реален фактор в световното развитие. На базата на своята икономическа мощ, на силно нарасналия научно-технически потенциал и на внушителните си въоръжени сили, на укрепналия си глобален политически авторитет и не на последно място благодарение на успехите си в духовния живот на обществото, съвременен Китай се превръща обективно в естествения геополитически център на новата световна левица. И ръководството на ККП не може да остане сляпо за това. То следва да поеме своята отговорност не само към „каузата на социализма, специфичен за Китай", но и към социализма на XXI век. И това предизвикателство се превръща все повече в историческо предизвикателство към самата ККП и Китай като цяло.

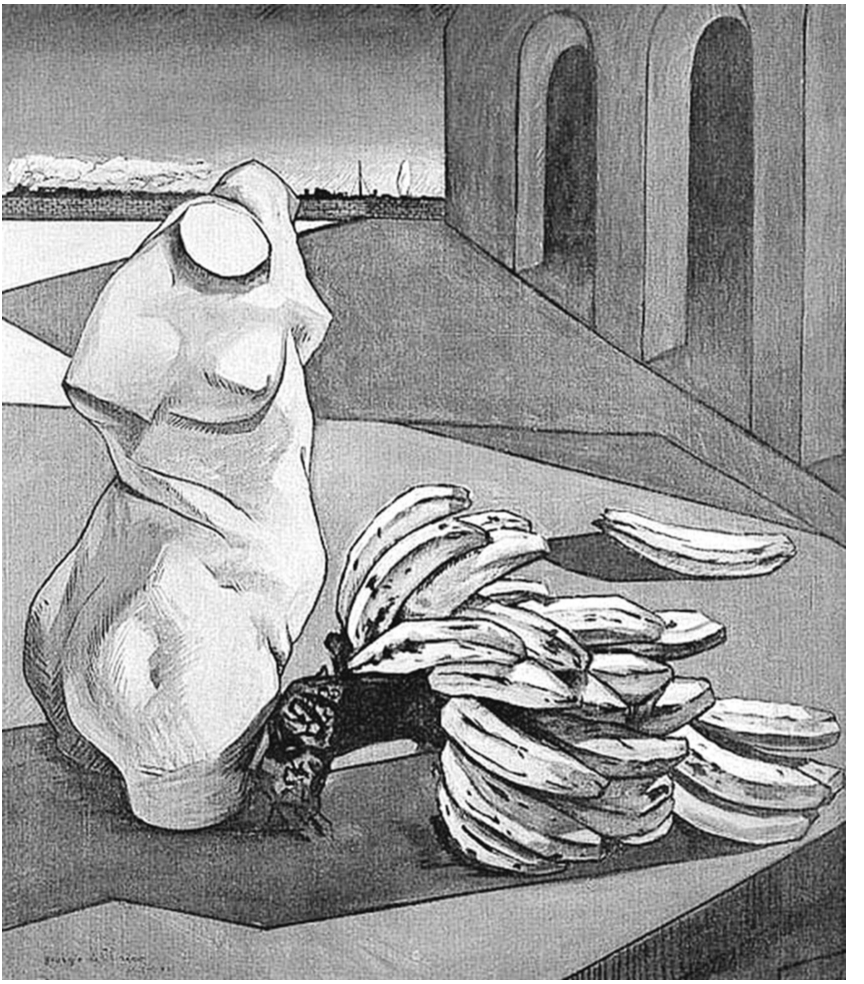

Джорджо де Кирико
Неискреността на поета, 1914

ЗАПАДЪТ ПРЕМИНА РУБИКОН

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Илюзиите за постигане на траен мир в Украйна са мъртви. Заканите на Обама, придвижването на инфраструктура на НАТО на изток и ескалацията на въоръжения конфликт в Новорусия не оставят място за съмнение – Западът премина Рубикон. Конфронтацията му с Руската федерация (РФ) ще бъде продължителна и ще завърши с фундаментални промени в глобалната политическа архитектура, като новите правила ще се диктуват от победителя в сблъсъка, който предстои.

САЩ усилиха натиска си срещу Москва през ноември и декември – сривът на рублата и понижаването на цените на нефта са сериозен удар по руската икономика и важно звено в плана им за настъпление на Изток. Очевидно е, че тези действия имат за цел да блокират интеграционните процеси в постсъветското пространство, да пресекат опитите за изграждане на многополюсен свят и да отстранят Русия от голямата политика.

Заплахата от голяма война стресна Германия и Франция. Лидерите на двете страни посетиха Путин в Москва и инициираха нови преговори за мир в Минск, към които се присъедини и Украйна. Преговорите се състояха на 11 и 12 февруари 2015 г. Договорено бе прекратяване на огъня от 00.00 часа на 15 февруари, но Путин, Меркел, Оланд и Порошенко не сложиха подписите си под споразуменията, а те съдържат толкова много двусмислени и противоречиви точки, че шансовете да бъдат изпълнени изглеждат нищожни. Предстои да се разбере дали европейските политици ще уважат интересите на Русия, или само се опитват да наложат с помощта на дипломацията това, което Америка иска да постигне със сила.

Позитивна индикация за Европа е успехът на „Сириза" в предсрочните парламентарни избори в Гърция. Той вдъхнови всички, които се борят за промяна на статуквото. Както радикално левите, така и консервативни сили като френския Национален фронт категорично казват „не" на конфронтацията на Европейския съюз с Русия и настояват Брюксел да предприеме сериозни реформи, да провежда по-миролюбива, по-диалогична и по-социална политика.

Окуражен от подкрепата на Запада, украинският режим опита да реши конфликта в Донбас със сила в началото на 2015 г., ала опълчението на ДНР и ЛНР отби атаките и премина в контранастъпление, обкръжавайки голяма групировка на врага в Дебалцево. Създаде се ситуация, подобна на възникналата през септември. Тогава Владимир Путин предложи мирен план, който бе приет, но не бе изпълнен от Запада и от Киев. ЕС не оцени направения жест на добра воля – едва ден след споразуменията в Минск бяха въведени нови санкции срещу РФ. Вероятно САЩ и ЕС отново ще опитат да надхитрят руския лидер с дипломатически маневри, ала шансовете сценарият от есента да се повтори са скромни.

Драмата в Украйна е от важно значение и за бъдещето на България. Плановете за разполагане на команден център на НАТО я поставят в критична ситуация. Рисковете за националната ни сигурност изглеждат все по-сериозни след посещенията на високопоставени представители на САЩ, Великобритания и Северноатлантическия алианс. Има достатъчно основания да се смята, че целта им е да превърнат страната в плацдарм за прехвърляне на войски към Евразия или дори в театър на бойните действия. Американски дипломати вече определят България като „фронтова държава"…

САЩ и НАТО се готвят за инвазия на Изток

Острата конфронтация на Запада с Русия и ескалиращият конфликт на територията на Украйна са закономерно продължение на веригата от събития, започнали с разпада на Съветския съюз – бомбардировките над Югославия, разширяването на НАТО на изток, интервенциите в Афганистан, Ирак и Либия, агресията на Грузия в Южна Осетия, Арабската пролет и двата Майдана в Киев са етапи от подготовката за настъпление на САЩ към Евразия. Американците виждат във външната експанзия шанс да решат икономическите си проблеми. „Свидетели сме на най-великата битка на нашата епоха – битката за запазване на глобалната хегемония на долара и, заедно с това, на икономическото, военно и политическо господство на САЩ над планетата, като тя вече навлиза в решаваща фаза", смята икономическият анализатор и експерт по пазарите на скъпоценни метали Клайв. П. Маунд. Той подчертава, че днес дълговете на САЩ са достигнали такива размери, че ако доларът загуби статута си на резервна валута, икономиката на САЩ ще рухне и бързо ще се свие до състояние, характерно за някоя бананова република (1). Затова Вашингтон се стреми да пресече в зародиш опитите за подкопаване на неговата хегемония и да разшири влиянието си на глобалната шахматна дъска.

Събитията през изминалия четвърт век показаха, че приоритет във външната политика на САЩ има борбата с Русия. Крайната цел е нейното раздробяване и ликвидирането на ядрения ѝ потенциал. Изпълни ли тази задача, Америка ще

получи възможност безнаказано да използва сила където, както и когато намери за добре, а съответно и да преформатира световния политически и икономически ред съобразно със собствените си интереси.

Друг е въпросът дали подобен сценарий е осъществим, или е поредният утопичен план за изграждане на глобална империя. Засега изглежда, че печалният опит на Наполеон и Хитлер, които се провалиха след нахлуванията си в Русия, не плаши американските стратези. Очевидно те смятат, че причина за краха на европейските завоеватели е опитът им да осъществят плановете си с мълниеносни кампании. Америка действа по-гъвкаво – залага на продължително противопоставяне, в което ще води психо-ментална, информационна и икономическа война срещу РФ, а пряката военна интервенция ще бъде използвана на по-късен етап, ако другите средства не са достатъчни за успех. Затова е по-вероятно САЩ да не бързат да влизат в директен военен сблъсък. Те първо ще опитат да изтощят Евразийския колос с помощта на локални въоръжени конфликти. Американците вече разпалиха пожара на войната в Украйна, вероятно в близко бъдеще ще опитат да сторят същото в Кавказ и Централна Азия. Те се надяват постепенно да сломят волята на руския народ за съпротива, да довършат това, което не успяха да сторят след разпада на СССР през 1991 г. Постигнат ли контрол върху природните богатства на Евразия, САЩ ще затегнат обръча около Китай, който е икономически лидер на планетата, но е с по-скромен военен потенциал от Запада.

Тази година ще бъде изключително важна за по-нататъшното развитие на противопоставянето между САЩ и Руската федерация. Индикация за това са арогантните изявления на редица високопоставени американски политици. „Нашата главна цел за 2015 г. е Русия да изпълни задълженията, които пое при подписването на споразуменията в Минск през септември. Към тях се отнася замразяването на бойните действия, изтеглянето на оръжията и на войниците от територията на Украйна, освобождаването на всички заложници и връщането на международно признатите граници на страната под контрола на Киев", декларира посланикът в Русия Джон Тафт (2). Изказването показва, че във Вашингтон разглеждат капитулацията на Москва като единствен възможен изход от противопоставянето и нямат намерение да се съгласят на мир, който да удовлетворява и двете страни.

„Днес Америка е тази, която е силна и единна със своите съюзници, докато Русия е изолирана, а икономиката ѝ е в руини", похвали се президентът Барак Обама в годишната си реч пред Конгреса – „За състоянието на Съюза". Той допълни, че Вашингтон стои твърдо зад принципа, че по-големите държави не могат да играят ролята на тирани спрямо по-малките, премълчавайки за десетките въоръжени интервенции, преврати и цветни революции, организирани от неговата страна след края на Втората световна война. Обама напомни, че „САЩ са се противопоставили на руската агресия, подкрепили са украинската демокрация и са вдъхнали увереност на съюзниците си в НАТО" (3). Няколко дни по-късно той обеща, че САЩ ще продължат да оказват натиск на Русия, както и да дават финансова помощ на правителството на Украйна (4).

Настроението на американския президент е войнствено, но е съмнително доколко оценката му за ситуацията съвпада с реалността. Създава се впечатление, че той по-скоро приема желаното за действителност. „Твърдението, че Русия е напъл-

но изолирана, е спорно. Москва поддържа стабилни отношения с редица държави със сериозна тежест в глобалната политика – Китай, Индия, Иран, страни от Латинска Америка и Близкия изток. Възможно е думите на Обама по-скоро да са с цел да изтъкне постиженията си пред Конгреса, в който понастоящем преобладават републиканците. Президентът е длъжен да каже, че развоят на конфликта с Русия върви според сценария на Вашингтон и САЩ са усилили позицията си", смята руският политолог Сергей Михеев (5).

Риториката на Обама не оставя никакво съмнение – Америка ще заложи на агресивния курс и ще продължи с опитите си да дестабилизира Русия. Вашингтон едва ли ще пропусне възможността да използва останките от украинската държавност, за да интензифицира гражданската война в Украйна, като е много вероятно тя да обхване и територии извън Донбас.

Сериозна крачка към ескалация на напрежението е изявлението на помощник държавния секретар по въпросите на Евразия и Европа Виктория Нюланд, която заяви, че НАТО трябва да разположи командни пунктове и да създаде войски за бързо реагиране в шест европейски страни. „Ние трябва възможно най-бързо да създадем командни и контролни центрове във всичките шест фронтови държави", подчерта тя. Според нея членките на Северноатлантическия алианс трябва да изпълняват взаимните си задължения и да дадат своя принос за създаването на нови „сили за бързо реагиране, които светкавично да отговарят на предизвикателствата в проблемни точки". Нюланд ги призова да изпълняват задълженията си към Съюза и изрази опасението си, че някои държави „вече са готови да се изплъзнат от ангажиментите си" (6). В същия дух са и декларациите на генералния секретар на НАТО Йенс Столтенберг. Той поясни, че командните пунктове ще бъдат в трите прибалтийски държави (Литва, Латвия и Естония), в Полша, Румъния и България (7). На среща на военните министри на страните – членуващи в пакта, в Брюксел на 5 февруари стана ясно, че НАТО започва най-значимото разширяване на своите военни възможности от края на Студената война. Координацията на източноевропейските щабове ще се осъществява в полския град Шчечин. Румъния вече е декларирала готовност да приеме на своя територия команден център, който ще отговаря за югоизтока на Европа. Алиансът ще увеличи числеността на специалните си сили от 13 000 на 30 000. Той ще формира групи за бързо реагиране от по 5000 военни. Планира се те да реагират в рамките на 48 часа, ако се появи риск за сигурността на която и да е държава членка. Елитната част на военнослужещите на НАТО ще носи името „Върхът на копието" – *SPEARHEAD* (8).

Несъмнено тези действия ще предизвикат ответна реакция на Русия. Москва възприема като заплаха самото съществуване на Северноатлантическия алианс, който през последния четвърт век неумолимо се разширява на изток. Началникът на Националния център за управление на отбраната на страната Михаил Мизинцев обърна внимание, че броят на разузнавателните полети на САЩ и НАТО по границата са се увеличили седем пъти през 2014 г., а полетите на тактическата авиация на Алианса са 3000 – двойно увеличение спрямо 2013 година (9).

„Западът трябва да е подготвен за дългосрочно противопоставяне с Русия заради Украйна", заяви заместник генералния секретар на НАТО Александър

Вършбоу (10). В американската преса пък вече се появяват и открити призиви за намеса във вътрешните работи на РФ.

„В дългосрочен план единственото ефективно решение на проблема с путинския експанзионизъм е смяна на режима. Той винаги ще бъде предразположен към потискане на руснаците и притеснение на чужденците. Затова отстраняването на путинския режим е предпоставка за създаване на по-свободна и по-дружелюбна Русия", пише за „Нюзуик" Александър Мотил, който е професор по политология в Ратгърс юнивърсити в Нюарк (11).

Очевидно е, че в САЩ се води и подготовка на общественото мнение за предстоящите официални доставки на оръжия за Украйна. В редица статии от местната преса стана ясно, че тези възможности се разглеждат сериозно във Вашингтон (12). Друг е въпросът, че опълченците от Новорусия многократно предоставиха доказателства за употреба на американско оръжие от армията на Киев (13). Самият сенатор Джон Маккейн призна, че украинската армия използва касетъчни бомби, които са забранени от международните конвенции (14). Истерията около необходимостта от снабдяване с модерно оръжие на режима в Киев усилено се нагнетява. Президентът Порошенко наля допълнително масло в огъня. „Украйна се нуждае от оръжейни доставки на НАТО на фона на изостряне на обстановката в източната ѝ част", настоява той в интервю за германския в. „Ди Велт" (15).

Не бива да се изключва и вариантът това да е начин за шантаж на ЕС с цел той да склони да усили икономическите санкции срещу Русия, ако Америка временно се откаже от намеренията открито да въоръжава Киев.

Каквото и да се случи в близко бъдеще, увеличаването на напрежението в дългосрочен план е неизбежно. На официалния сайт на НАТО е поместена информация относно намерения на Алианса да помага на Украйна. За всяко от направленията за помощ ще бъде създаден отделен целеви фонд. Програмите, за които ще се изразходват парите, са описани: помощ за логистиката и за стандартизацията, за командните пунктове и пунктовете за електронен контрол, за центровете за електронна защита от кибератаки, за лечението и рехабилитацията на бойците и на спомагателния военен персонал (16, 17).

Ключов елемент за подкрепата на НАТО в Украйна ще бъде изграждането на специални подразделения за бързо реагиране в състава на въоръжените сили на страната, интегрирани в системата на Алианса. Командващият на сухопътните сили на САЩ в Европа – генерал Бен Ходжис – на 21 януари по време на посещението си в Киев е обсъдил отношенията между САЩ и Украйна в сферата на сигурността, съобщи американският посланик Джефри Пайет. Дипломатът потвърди, че визитата е в рамките на стратегията на Пентагона и НАТО. „Тя продължава да развива сътрудничеството между силовите структури и европейското командване на САЩ и украинското Министерство на отбраната. Създадохме съвместна комисия, в която влизат чиновници както от американска, така и от украинска страна" (18). Комисията ще разгледа възможността за реформи в сферата на логистиката, комуникациите, дейността на специалните подразделения и създаването на нови, високоефективни украински въоръжени сили. Същия ден в Киев е обсъждано обучението на военните на Яворивския полигон в Западна Ук-

райна, както и представянето на допълнителна помощ в сферата на сигурността. Ходжис обвини Русия в нарушаване на суверенитета на бившата съветска република, но не предостави никакви доказателства. „Украйна е част от Европа, незачитането на нейния суверенитет засяга целия континент, Русия вече стори това", заяви той на брифинг в Киев. Високопоставеният офицер обяви, че украинските и американските военни ще проведат съвместни учения през пролетта на 2015 година. По думите му армията на САЩ ще сподели опита си с украинските колеги по въпроси като защитата от вражеската артилерия, координирането на комуникацията и така нататък.

През ноември 2014 г. стана ясно, че САЩ планират в близките години да разположат около 150 танка и други бронирани машини в Европа. Това ще стане в рамките на операцията *Atlantic Resolve,* чиято цел е „укрепване на сигурността на страните в Прибалтика, Полша и Украйна в контекста на агресивната политика на Москва в Източна Украйна". Почти 50 единици бронирана техника вече са отправени в Европа, гласи информацията. Още 100 танка М1 „Абрамс" и БМП „Брадли" ще бъдат отправени в Германия, а вероятно и в други страни, разказа в интервю за АФП Бен Ходжис. „Войниците ще дойдат, ще проведат учения и ще си тръгнат. Техниката ще остане в Европа", уточни той (19).

Заплашителните за сигурността на Русия действия са съпроводени и с икономическа помощ за режима в Киев. Още в края на ноември м.г. правителството на САЩ обяви, че ще даде безвъзмездно още 320 милиона долара за Украйна в допълнение на кредита от 1 млрд., отпуснат през май 2014 година (20). „Ние ще продължим да осигуряваме на Украйна помощ, но не да поощряваме войната, а за да ѝ помогнем да се защити", обясни вицепрезидентът на САЩ Байдън, предупреждавайки, че Москва ще плати голяма цена, ако продължава да води същата политика (21). Провежданият от Америка курс не оставя съмнение – предстои продължителна конфронтация с Москва, а сравненията със Студената война не са точни. Сега бойни действия се водят непосредствено до границите на Русия, нещо което бе немислимо в противопоставянето между суперсилите до 1989 година.

Европа прави плахи опити да се дистанцира от САЩ

Приоритетна задача за Вашингтон е да запази северноатлантическата солидарност и да не допуска разпад на антируската коалиция. Главните опасения на американците са, че могат да възникнат противоречия по този въпрос. Във връзка с това терористичният акт срещу френското сатирично издание „Шарли Ебдо" бе изключително удобен за Съединените щати, които получиха възможност да напомнят на Европа колко са необходими за нейната сигурност. Варварското престъпление предизвика всеобщо съчувствие и възмущение, но и насочи вниманието към редица нерешени проблеми в Европейския съюз. За пореден път възникна въпросът има ли бъдеще налаганият мултикултурен модел и дали ще се осъществи прогнозата на Самюел Хънгтингтън за сблъсък на цивилизациите. От една страна, дълги години на Стария континент се насърчаваше приемането на имигранти с консервативни ценности, незапознати или дори враждебни към европейския либерализъм, които обикновено вършат тежка, непрестижна работа и получават

скромно заплащане. От друга – допуска се медии като „Шарли Ебдо" да демонстрират грубо неуважение към исляма, християнството и други религии. Озадачаващи са лекотата и безотговорността, с която се публикуват карикатури, брутално обругаващи личности със сакрален статут за милиарди хора. Оправданията, че това било в традициите на европейското Просвещение, не изглеждат убедителни, защото контекстът днес е различен и подобни действия са предпоставка за бъдещи конфликти. Несъмнено роля за покачване на напрежението играе и икономическият неолиберализъм, който задълбочава неравенството и създава все повече „ненужни на обществото хора", които се превръщат в обекти, удобни за вербуване от терористите.

Истината за трагедията в Париж вероятно никога няма да излезе наяве и още дълго ще се лансират различни предположения за причините – кой всъщност има интерес от случилото се и защо атаките са осъществени именно в разгара на войната в Украйна. Които и да са поръчителите им, престъпленията показаха колко е уязвим Старият континент и колко силна е необходимостта от промени. Засега няма индикация за рязка смяна на неолибералния курс. Най-вероятно европейските политици ще продължат по инерция и няма да предприемат реформи – напротив, ще опитват да блокират всички подобни инициативи, засягащи както икономическия модел, така и начина, по който се осъществява интеграцията на имигрантите в ЕС, и методите и средствата, с които се работи за решаване на техните социални проблеми.

Цинизмът на европейските политически лидери е потресаващ. Те изразиха съболезнования за жертвите на терористите във Франция, но си затварят очите за чудовищните престъпления на украинската армия срещу населението в Новорусия. Европа не се трогна от бруталните масови убийства, извършени от украинските нацисти в Одеса и Мариопул през май 2014 г., нито от хилядите цивилни жертви в резултат на действията на украинската армия в Донбас (22, 23). По данни на германското разузнаване, посочени от *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung,* общият брой на загиналите по време на войната в Украйна е около 50 хиляди души (24). Създава се впечатление, че за Запада са важни единствено геополитическите и икономическите му интереси, а за ценностите, които твърди, че споделя, се сеща само когато има изгода от това.

Европа очевидно е твърде зависима от САЩ и засега не провежда самостоятелна политика. Тя прави плахи опити да се отклони от линията на Вашингтон във войната в Украйна, но е твърде рано да се разбере дали ще е готова да извърши принципна промяна в политиката си, или само отделни държави се стремят да предотвратят ескалацията на въоръжения конфликт, която би довела до допълнителни щети за техните икономики. Това важи преди всичко за Германия. При военен сценарий немската промишленост ще инкасира още загуби, а Берлин ще бъде принуден да отпуска допълнителни средства за Киевския режим, който Федералната република подкрепя от самото начало на кризата. Реалистично е да се очаква през следващите месеци да бъде увеличен срокът на действащите санкции срещу Русия, а е възможно да бъдат приети и нови. Обтегнатите отношения с Москва и икономическите загуби от провежданата политика дават аргументи на брюкселските бюрократи за подписване на Трансатлантическото споразумение за търговия и ин-

вестиции (ТПТИ), което на практика ще позволи на Америка да увеличи и без това огромното си влияние на Стария континент.

Европейският съюз е най-големият пазар в света, той изпреварва САЩ по производство на основните видове промишлена продукция. Но икономическият скок на западната част на континента след Втората световна война бе извършен под ядрения чадър на Америка. Това до голяма степен обяснява и защо той се превърна в неин протекторат и на практика няма самостоятелна външна политика.

До началото на глобалната финансова криза в Европа епизодично се чуваха гласове за създаване на въоръжени сили на ЕС, но напоследък това става все по-рядко, тъй като поддържането на боеспособна армия неизбежно ще доведе до снижаване на качеството на живот. Все пак има и политици, които настояват за еманципация от Америка. „Не можем да имаме тежест в света на гигантите, ако не разполагаме с обща външна и отбранителна политика. В областта на отбраната трябва да има прагматичен напредък – да се създадат централизирана система за покупка на оръжия и общ генерален щаб. Това са условия за нашата независимост спрямо САЩ, чиито интереси, с тяхната „азиатска ос", все повече се разминават с нашите. НАТО е пречка. Аз бях против връщането на Франция в обединеното командване", пише бившият френски премиер Доминик дьо Вилпен (25).

Едва ли е случайно, че той взе участие във Валдайския форум в Сочи в края на октомври, в който руският лидер Владимир Путин отправи предизвикателство към САЩ и съществуващия еднополюсен свят, но днешните европейски ръководители са глухи за подобни призиви, като особено обтегнати са германско-руските отношения. Берлин следва политика на конфронтация с Москва и разчита да извлече дивиденти от разширяването на европейското икономическо пространство на изток. Сегашните немски лидери изглежда пренебрегват предупрежденията на Ото фон Бисмарк и Ханс фон Зект, които завещаха, че Германия не бива да се конфронтира с Русия, ако иска да бъде велика сила. Ангела Меркел редовно прави антируски изказвания. „Въведените санкции могат да бъдат отменени само когато изчезне тяхната причина, а тя е – анексията на Крим", заяви канцлерът в Берлин на 8 януари. „Що се отнася до другите санкции – те бяха приети във връзка с бойните действия в източната част на Украйна", уточни Меркел, като подчерта, че за отмяната им е необходимо да бъдат изпълнени всички точки от Минските договорености през септември м.г. (26).

Немски медии твърдят, че натискът на Вашингтон е причината за неотстъпчивата политика на Германия. Лично Барак Обама е настоял пред Ангела Меркел да продължи да следва твърдия курс към Русия, пише *Deutsche Wirtschafts Nachrichten* (27). Дори и да е така, това не сваля отговорността на германския лидер за провежданата политика. Още повече че видни американски анализатори дават точна оценка за това, което се случва. „Целта на санкциите е с минимален ущърб за САЩ и с малко по-голям за ЕС да бъдат причинени проблеми на Русия, за да капитулира пред американските искания", смята геополитикът Джордж Фридман, който е и достатъчно откровен, за да определи събитията в Украйна през февруари 2014 г. като „най-неприкритият държавен преврат в историята" (28). Самият Барак Обама също призна, че „САЩ са съдействали за смяната на властта в Украйна" в интервю за *CNN* (29).

Икономическата война с РФ несъмнено причинява щети на Стария континент, но още по-голям проблем е въоръженият сблъсък в Донбас. ЕС няма интерес от война в Украйна, а от мирно решение и от бързо прекратяване на санкциите срещу Русия. Не е ясно дали лидерите му осъзнават, че това няма как да стане, ако интересите на Москва и волята на населението на ДНР и ЛНР не се зачитат. САЩ очевидно нямат нищо против ескалацията на конфликта, който отслабва както Русия, така и ЕС. „Оплакванията на някои от европейските политици, че плащат скъпо за санкциите срещу РФ, са дразнещи и неадекватни", размаха пръст вицепрезидентът Джо Байдън пред „Шпигел". Той призова европейците да не забравят, че печелят от падането на цените на нефта (30).

Тепърва ще се разбере дали в Европа има лидери, готови да поемат риск и да поведат континента към политическа независимост от Америка, но френският президент Франсоа Оланд и германският канцлер Ангела Меркел проявиха инициатива и направиха посещения в Москва на 6 февруари т.г. В продължение на пет часа те обсъждаха ситуацията в Новорусия с лидера на Русия Владимир Путин. На срещата в Кремъл не присъстваха никакви други лица, като разговорите са проведени на немски език. Какво точно са обсъждали тримата не е известно, но в пресата се появиха някои предположения. „Ако Русия се откаже от предложените ѝ условия, ЕС ще въведе нови икономически санкции, ще бъде увеличен и списъкът с руски физически и юридически лица, чиито сметки в западни банки ще бъдат замразени", твърди „Уолстрийт Джърнал" (31). Тази информация бе опровергана от говорителя на Путин Владимир Песков. „Никой не може да общува с президента в ултимативен тон", твърди той (32).

Ден след преговорите в Кремъл Оланд призна колко сложно е положението. „Смятам, че това е един от последните шансове. Ако не постигнем успех в търсенето на устойчиво мирно споразумение, ние знаем какъв е сценарият: война", заяви той пред журналистите (33).

„След разговорите в Москва, които водихме заедно с френския президент, не е сигурно, че ще постигнем успех, но ние смятаме, че си струва да опитаме", коментира Меркел. Тя за пореден път обвини Русия в нарушение на международните закони. „Онези, които искат да са част от международната общност, трябва да приемат ценностите на международната общност", уточни германският канцлер. Меркел изрази мнение пред агенция ДПА, че Западът трябва да използва икономически натиск срещу Русия, а не да оказва помощ на украинската армия (34).

„Ние не сме уверени, че инициативите на президента Оланд и на канцлера Меркел за Украйна ще дадат резултат. Не знаем дали ще имат успех, но трябва да опитаме", призна комисарят по външна политика на ЕС Федерика Могерини (35).

Западът остава единен, що се отнася до антируската позиция за случващото се в Украйна, независимо че няколко държави – Германия, Франция, Великобритания, Финландия, Унгария, Италия, Дания и Холандия, се обявиха против плановете на Америка да въоръжава Киев. „Ако САЩ започнат да доставят оръжие на Украйна, това ще стане предлог Русия открито да се намеси в конфликта", коментира по този повод германският министър на отбраната Урсула фон дер Ляйен (36). Въпреки тези различия посоката на провежданата от ЕС политика остава непроменена – лидерите на водещите страни подкрепят режима в Киев, а се разминават само по

средствата, които трябва да се използват с цел по-нататъшно задушаване на Русия. Това ясно се видя на проведената на 7 февруари т.г. в Мюнхен 51-ва международна конференция за сигурността. Берлин и Париж залагат на санкциите срещу Русия за разрешаване на кризата, докато Вашингтон вижда изхода в доставките на смъртоносно оръжие за Киев, пише *The New York Times* (37).

„Прогрес в Украйна не може да се постигне с помощта на ново оръжие", смята Меркел, но сенаторът Боб Коркър възрази на канцлера, като отбеляза, че в американския конгрес расте подкрепата за въоръжаване на Украйна. Бившият британски външен министър Малкълм Рифкинд е убеден – промяна няма да има, докато проруските опълченци не срещнат „по-жестока съпротива" от украинците (38).

Държавният секретар Джон Кери и руският външен министър Сергей Лавров също си размениха остри реплики по време на конференцията в Мюнхен. „Обясних на Лавров, че деескалацията е в интерес на всички. Русия ще бъде съдена за делата си. Тя ще плати голяма цена, ако нападенията (на украинската армия и на населени пунктове – б.авт.) продължат." Лавров е отвърнал на Кери, че намира натиска със санкции за безперспективен и Русия няма да жертва националните си интереси в украинския въпрос, съобщава във *Facebook* руското външно министерство. „Обсъжданите във Вашингтон планове за доставки на военна техника на Украйна може да доведат до непредсказуеми последствия и заплашват да провалят усилията за политическо регулиране на конфликта в Югоизтока" (39).

Дипломатическите маневри и взаимните заплахи показват, че отношенията между Америка и Русия интензивно се изострят. Опитите на европейците да смекчат позицията на САЩ и да принудят Русия да капитулира, при което тя поне частично да запази достойнството си, не дават резултат. Зависимостта на Европа от Вашингтон се вижда дори от действията на Меркел и Оланд, които, преди да посетят Москва, бяха на визита в Киев, а немският канцлер още на 9 февруари се срещна с Обама в Америка.

ЕС носи своята отговорност за трагедията в Новорусия. Той изигра роля за легитимацията на държавния преврат в Украйна и сега ще трябва да плати цената за политиката, която води света към мащабен военен конфликт. Руският външен министър Сергей Лавров все пак вижда известна надежда. „Опитите да се изостри темата за доставки на оръжие на Украйна, както и призивите по този повод от украинското ръководство няма да накърнят усилията, които се предприемат, за да може кризата да се реши в рамките на „нормандския формат" (от преговорите през юни м.г., в които участваха Русия, Германия, Франция, Украйна), който бе договорен преди всичко на срещата на Путин с Меркел и Оланд в Москва", поясни дипломатът, който каза още, че целта ще бъде успокояване на ситуацията, прекратяване на огъня и изтегляне на тежкото оръжие (40).

Въпреки оптимизма на Лавров е малко вероятно да бъде сключен договор без участието на Вашингтон, който да бъде стабилен. Песимизмът в оценките на европейските политици контрастира с постоянните им изявления, че дипломатическият изход от конфликта няма алтернатива. Комисарят по външната политика на ЕС Федерика Могерини увери, че ЕС няма да следва логиката на САЩ и да доставя оръжие на Киев. „Продажбата на оръжие – това ще е решение на

отделните държави, което не е свързано непосредствено с ЕС." Това изявление може да бъде разгледано и под друг ъгъл – то означава, че въпросът за въоръжаване на Украйна ще бъде решаван и от отделните държави, освен от САЩ. Това означава, че Полша и прибалтийските държави ще продължат да доставят на Украйна неликвидирана съветска военна техника от складовете си, както досега. Затова и САЩ едва ли ще си направят труда да натискат ЕС по този въпрос. Най-вероятно Обама в близко време ще утвърди програмата за продажба на оръжие, но това американците няма да направят сами, а заедно с други държави с цел да се придаде по-голяма легитимност на действията им. Най-вероятно в „коалицията на желаещите" ще се наредят Канада, Полша, държавите от Прибалтика, Румъния и България, които през последните години безрезервно подкрепят американската политика.

Войната в Украйна ще донесе и допълнителни разходи за Русия и ЕС, но именно това е целта на Вашингтон, който от пролетта на 2014 г. последователно блокира всички опити да бъде намерен компромис. САЩ настояват Москва да се съгласи на посочените от тях условия, а при отказ планират да предизвикат ескалация на въоръжения сблъсък в Донбас. Засега няма никакви индикации за изменения на тази стратегическа линия и изглежда конфликтът ще става все по-интензивен, дори да бъде постигнато временно примирие.

Позицията на европейските лидери е лицемерна. Тя цели не толкова мирно решаване на конфликта в Украйна, колкото да се създаде впечатление, че полагат усилия за това, и отново да посочат Русия като агресор. По същество действията на Меркел и Оланд са опити да бъде убеден Путин Москва да се откаже от защитата на своите интереси и на руското население на Украйна. Вместо това база за преговорите би могло да бъде обективното приемане и от двете страни на някои премълчавани истини за конфликта. Руският политически анализатор Сергей Марков посочва пет от тях: „*Първо* – в Киев властта бе взета незаконно, изборите бяха нечестни, опозицията се потиска с терор, а обществото се обработва с пропаганда. Властта е антидемократична и Украйна не е свободна. *Второ* – цялата вина за войната в Донбас е на киевските военни престъпници. *Трето* – значителен дял от отговорността за кървавата баня в Украйна носят САЩ и ЕС, тяхната цел е да нанесат максимален ущърб на Русия. *Четвърто* – Русия е длъжна да помогне на жертвите на терора, който осъществяват властите в Украйна. *Пето* – чуждестранни военни участват в конфликта и от двете страни. Политик, който не признава това, пряко или косвено сега не може да бъде разглеждан сериозно", смята той (41).

Нереалистично е западните лидери да искат Кремъл просто да гледа как Украйна се въоръжава с очевидни намерения да нападне Крим и Донбас, когато се подготви добре за това. Компромис между Русия и ЕС може да бъде постигнат при съвсем други условия и за лидерите на Франция и Германия не е тайна какви са те. *Първо* – Украйна да бъде федерализирана и по конституция да стане извънблокова, неутрална държава. Руският език да има държавен статут в регионите, където преобладава рускоезичното население, да се зачитат правата на всички народи в страната, която е мултинационална, да отпадне точката в конституцията, определяща украинците като държавообразуваща нация, да спре

асимилацията на руснаците и дерусификацията. *Второ* – ЕС да настоява за отмяна на плановете за разполагане на въоръжена инфрастуктура на НАТО в Източна Европа, както и за изграждане на ПРО. *Трето* – европейските политици да отменят санкциите срещу РФ и да приемат значението на Украйна за Руския свят, да се откажат от плановете си за разширяване на ЕС на изток и за изолиране на Москва чрез цветни революции и проекти като „Източно партньорство", да спрат да създават пречки за интеграция на постсъветското пространство, а напротив – да съдействат за това и да строят мостове за бъдещо взаимодействие между ЕС и изграждащия се Евразийски съюз. От подобен сценарий Европа само ще спечели, защото пазарите на Евразия ще ѝ осигурят нови възможности за икономическо развитие. *Четвърто* – Брюксел да спре да пречи на проектите за сътрудничеството на страни от ЕС с РФ. Примерът с „Южен поток" е красноречив – той очевидно бе провален и заради действията на обслужващи интересите на Вашингтон европейски чиновници.

Засега в Европа не се чуват подобни предложения за сътрудничество с Москва. Напротив – големите европейски държави се стремят не само да се закрепи статуквото, формирано след разпада на СССР през 1991 г., но и да се подкрепя американската политика, която цели по-нататъшно отслабване и разпад на Руската федерация. Така Старият континент рискува за трети път през последните 100 години да бъде хвърлен в пламъците на глобална война. От политическите лидери в Европа зависи дали тази катастрофа ще бъде предотвратена. Мирът няма да бъде постигнат, ако на Москва се правят предложения да избира между „капитулацията и войната".

Западът пренаписва историята на Втората световна война

Фундаментален елемент в стратегията на Запада за информационно противопоставяне срещу Русия е пренаписването на историята на Втората световна война. Тази тенденция датира от времето на Студената война, но особено силно се развива през последните години. Евро-атлантическата общност зрелищно отбеляза десанта в Нормандия през миналата година, премълчавайки, че това е само Втори фронт. Днес на Запад никой не споменава за решителния принос на Съветската армия за разгрома на нацизма, както и за страшните жертви в името на победата, дадени от руския народ. Наглостта на западните политици се увеличава с геометрична прогресия и изглежда, че безочието им няма граници. Пример за това е поведението на полския външен министър Гжегош Схетина. „Концентрационният лагер Освиенцим-Биркенау е освободен преди всичко от украинци", заяви той в ефира на националното радио на страната (42) на 21 януари 2015 г. Схетина едва ли е толкова невеж, той е наясно, че над 600 000 руснаци дадоха живота си, за да бъде Полша в днешните си граници, а съветският Първи украински фронт се нарича така заради географското направление на операциите си, а не защото е съставен от етнически украинци. Арогантността на Схетина доби още по-големи измерения две седмици по-късно. „Няма да се извиняваме и описваме нещата не такива, каквито изглеждат", сподели той за *Gazeta Wyborcza*. „Това не беше антируско изявление, а бе само отговор на въпроса, защо на меро-

приятията в Освиенцим присъства Петро Порошенко, а не бе поканен Владимир Путин" (43). Думите на дипломата изглеждат още по-шокиращи предвид общоизвестния факт, че украинските бандеровци умъртвяват по най-жесток начин между 35 и 80 хиляди поляци в така наречените „Волински кланета" (44).

Скандална гледна точка за Втората световна война изрази Арсений Яценюк. „Руската агресия в Украйна е атака срещу реда в Европа и света", заяви той в интервю за *ARD* на 8 януари т.г.; „Ние добре помним нахлуването на СССР в Германия и Украйна", възкликна украинският премиер (45). „От 1942 г. съветските войски непрекъснато се движеха на запад и не се страхуваха да преследват армията на демократично избрания райхсканцлер Адолф Хитлер по украинските територии (...) най-накрая Съветите нарушиха източната граница на Германия и нахлуха на нейна територия, както ние добре помним с господин Яценюк", коментира с горчива ирония „Шпигел" (46). Официална реакция на Берлин за престъпните изказвания на Яценюк не последва, а това създава неприятното впечатление, че Германия безмълвно подкрепя ревизионизма.

Очевидно за Запада историческата истина няма никакво значение, важна е само политическата конюнктура на деня. Показателно е, че в Украйна се героизира зловещият военнопрестъпник и съюзник на нацистите Степан Бандера, а ЕС не възразява срещу това. Лидерите на най-влиятелните западни държави няма да посетят Парада на победата в Москва на 9 май, по-всяка вероятност те ще откликнат на инициативата на Полша за отбелязване на 70-годишнината от разгрома на нацистка Германия на 8 май във Варшава (47).

Всички тези действия предизвикаха огромно възмущение в Русия, където населението осъзнава, че е изправено пред обединения Запад, който е възприеман като враг по-опасен от Третия райх. Агресивността на евро-атлантическата общност сплотява руския народ. Той се подготвя за продължителна борба, в която отново трябва да защити правото си на съществуване и самостоятелно развитие. „Децата и внуците на палачите искат за техните престъпления да се каят децата и внуците на жертвите. В това е целият смисъл на десталинизацията, целият смисъл на борбата със съвременна Русия. Целта е народът, който многократно мина през Ада, да се разкайва пред Сатаната за това, че оцеля и запази своята същност", пише по този повод Олга Суханина (48). Мнение, което точно отразява преобладаващите настроения в Руската федерация.

САЩ и ЕС спускат медийна завеса пред украинските престъпления

Усилията на Вашингтон за изолиране на Москва не засягат само историята, но и настоящето. Каквото и престъпление да извърши украинската армия, то е прикрито от медийна завеса или се приписва на Русия. Ярък пример за това е трагедията във Волноваха на 13 януари т.г., когато автобус бе взривен и 13 души загинаха край контролирано от киевските сили населено място (49). Веднага след нещастието украинските медии развиха истерична антируска кампания и хвърлиха вината за станалото върху опълченците. Западът безрезервно прие и разпространи тяхната версия, преди да е проведено разследване от независи-

ми експерти. Дни след инцидента шофьорът на автобуса разкри, че той не е бил обстрелван от бойци на Новорусия, а се е натъкнал на отломъчна мина, поставена от украинските сили (50). Думите му не достигнаха до аудиторията в Европа и Америка, където в публичното пространство гледната точка на ДНР и ЛНР на практика отсъства. Това е само един от многобройните примери, които могат да се дадат. Логично е в хода на конфликта да има още подобни провокации, като целта на опитите за сатанизиране на Русия е да се спечели по-голяма подкрепа сред обществото на Стария континент за бъдещите военни действия на изток.

Дори наличието на телевизията *Russia Today*, която излъчва на английски, немски и испански, е възприемано като заплаха от някои политически лидери в Европа. Затова те усилено започнаха да работят по създаването на агитационни канали на руски език. Така Великобритания, Дания, Литва и Естония настояха Еврокомисията да вземе мерки срещу „пропагандната кампания" на Москва относно войната в Украйна, която „възпрепятства единството на ЕС и Запада" (51).

В обозримо бъдеще е най-вероятно ЕС и САЩ да водят все по-интензивна информационна война и максимално да ограничат достъпа на гражданите си до гледната точка на Кремъл по случващото се в Украйна и Новорусия.

Ожесточаващата се война в Донбас е заплаха за Русия

Украйна няма бъдеще, унищожението ѝ е заложено още в самия ѝ зародиш, тъй като тя е създадена като антируски проект, който е цѐнен единствено като средство за сдържане на Русия. Външната политика на бившата съветска република има предимство пред вътрешната и затова е немислимо марионетното правителство в Киев да работи за благоденствието на населението, което за Запада е нужно само като пушечно месо в конфликта с Москва. Пълната неадекватност на ръководството на Украйна след преврата през февруари миналата година, както и неспособността му да контролира и стабилизира вътрешната политическа и икономическа ситуация окончателно лишиха страната от политическа субектност. Тя се превърна в обект на въздействие на външни сили, като решаващ е гласът на САЩ. Показателно е – властите в Украйна използваха подписаното примирие през септември 2014 г., за да консолидират силите си и да получат финансова и военна помощ от западните си ментори. Президентът Порошенко през цялото време не криеше намеренията си за възобновяване на военните действия и за завоюване на Донбас и Крим. На заседание на Съвета за национална сигурност и отбрана на 20 декември той заяви, че през 2015 г. на страната ѝ предстои мобилизация, която ще премине минимум през три етапа. Президентът възстанови и задължителната военна служба, която бе отменена в края на президентството на Янукович (52).

Предвид тези обстоятелства не бе изненада, че войната между Украйна и Новорусия не спря с подписването на споразуменията в Минск през септември м.г. В следващите месеци тя се води с по-ниска интензивност, а нова сила получи в средата на януари 2015 г., когато опълченците от ДНР освободиха летището в Донецк, от което украинските военни сами трябваше да се изтеглят съгласно Минските споразумения. Премиерът на републиката Александър Захарченко обяви начало-

то на ново настъпление (53), чиято цел е да отдалечи фронтовата линия и така да попречи на украинската армия да обстрелва цивилните граждани – терор, който тя продължи да осъществява и след подписаното примирие. Основания за подобни действия ДНР имаше предостатъчно. Само на 19 януари около 30 души загинаха в Горловка след бомбардировки на града, осъществени от украинската авиация (54).

Опълченците от ДНР и ЛНР постигнаха значими успехи на отделни участъци от фронта. Те обкръжиха групировка от над 6 хиляди бойци на украинската армия, сред които и полски наемници, в Дебалцево (55, 56), а на 5 февруари се договориха с Киев да бъде отворен коридор, през който цивилното население на града да може да се изтегли (57). Украинците не спазиха споразумението и дори не са уведомили изстрадалите жители на града, че има договорка за евакуация (58). Продължават и боевете в околностите на Мариопул, където бе доказано участието на англоезични наемници на страната на Киев (59). Преговорите между представителите на Украйна, от една страна, и на ДНР и ЛНР, от друга, състояли се в Минск в края на януари, завършиха без резултат, като двете страни взаимно се обвиняват за техния провал (60).

Пораженията на киевската армия принудиха видни европейски политици да заплашат Руската федерация, че ако важният пристанищен град Мариопул бъде превзет от силите на Новорусия, ще последват нови санкции. Еврокомисарят по външна политика Федерика Могерини призова за незабавно прекратяване на огъня и настоя да се даде възможност за евакуация на гражданите от конфликтната зона, където се водят боевете. „Спиралата на непрекъснато нарастващо насилие в Източна Украйна трябва да спре“, призова тя, подкрепяйки призива на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) „всички актьори в и около района на Дебалцево да сключат временно локално примирие минимум за три дни, което да влезе незабавно в сила“ (61). Искането на Могерини изглежда хуманно, но е смущаващ фактът, че тя остана безмълвна, когато украинската армия направи неуспешен опит за настъпление и упражняваше системен терор срещу населението в Донбас.

Важно за разбиране на случващото се в Донбас е разкритието на германския политолог и икономически експерт Михаел Людерс, който твърди пред *Deutsche Wirtschafts Nachrichten,* че за украинската армия се бият 500 наемници от американската компания *Academi*, която е основана през 1990 г. под името *Blackwater*, а в началото на този век е започнала да работи по поръчки за охрана на обекти в Афганистан и Ирак. Людерс е убеден – властите в Украйна планират да решат конфликта в Донбас с военни средства. Той смята, че конфликтът може да излезе от контрол и да се развие непредвидимо, ако една от двете страни реши да хвърли всичките си сили в името на победата. Според него войната се финансира предимно от Европа, но постепенно политическите ѝ лидери осъзнават, че техните интереси и интересите на САЩ в Украйна не съвпадат (62).

„Войната в Украйна очевидно ще се проточи дълго”, смята вицепрезидентът на Академията по геополитическите проблеми Константин Соколов. „Не са случайни заявленията на някои американски политици, че в страната трябва да останат не повече от 8 милиона души. Съдейки по всичко, явно това е цел, която наистина искат да реализират. Едва ли има на този свят разумно правителство,

което би започнало целенасочено да унищожава жилищата, инфраструктурата, промишлеността. Та нали това някога ще трябва да се възстановява, ако Киев наистина има намерение да върне Донбас под свой контрол. Очевидно правителството няма намерение да работи за просперитета и развитието на Донецкия и Луганския регион." Анализаторът обърна сериозно внимание и на ролята на Америка в случващото се. „Не е тайна, че Вашингтон осъществява директен патронаж на украинските лидери и се стреми към проточване на конфликта. Американски официални лица редовно посещават Киев", отбелязва Соколов, който вярва, че Западът не действа хаотично, а всичко е планирано внимателно. „Дори за най-непредубедените вече е ясно, че конфликтът в Украйна е удар по Русия" (63).

Тази истина се осъзнава ясно и в Кремъл. „Често говорим: украинска армия, украинска армия. В действителност кой воюва в нея? Там има известна част официални подразделения на въоръжените сили, но в значителна част това са така наречените националистически батальони", заяви руският президент Владимир Путин пред РИА Новости. „Всъщност това не е армия, а чуждестранен легион, в конкретния случай чуждестранен натовски легион, който, разбира се, не преследва националните интереси на Украйна", уточни Путин, подчертавайки, че става дума за постигане на определени геополитически цели за сдържане на Русия, а това абсолютно не съвпада с националните интереси на украинския народ (64).

Ще се реши ли Америка на фронтална атака срещу Руската федерация?

Подобен сценарий не е толкова нереален, колкото изглежда на пръв поглед. За никого не е тайна, че военните действия в Украйна, ДНР и ЛНР са с цел да бъде отслабена Русия. Показателно за това е изказването на върховния командващ на НАТО в Европа генерал Филип Бридлав, който на конференцията в Мюнхен не изключи възможността да бъде употребена сила за решаване на конфликта в Донбас (65).

Властта в Киев очевидно е нежизнеспособна и няма как да издържи без мащабна военна подкрепа от НАТО. По тази причина Западът подготвя сили за бързо реагиране – шест командни центъра в Източна Европа, които ще разполагат с по около 5 хиляди души, готови да се отправят в необходимото направление и в продължение на седмица да водят бойни действия.

Руският военен експерт Константин Сивков смята, че ако плановете на НАТО се превърнат в реалност, Алиансът ще може да унищожи ключови обекти в Новорусия, дори да разгроми групировките на ДНР и ЛНР, а украинските въоръжени сили само ще довършат започнатото от него. Според генерала РФ все още е способна да се защити от класическа военна агресия заради ядрения си потенциал, но срещу нея Западът вероятно ще пристъпи към офанзива на няколко етапа. *Първо* – в страната да се предизвика криза, която да доведе до социални сътресения. Тази перспектива не изглежда толкова нереална. Петата и шестата колона (неологизъм, въведен в употреба от философа Александър Дугин – означава представители на петата колона, които са инфилтрирани на властови позиции в Кремъл) работят по реализирането ѝ. Показателна е неефективната дейност на

икономическия екип на правителството на РФ, който продължава да залага на отдавна отречени от практиката неолиберални рецепти в условията на жестоки международни санкции. *Второ* – при социален взрив може да се стигне до дезорганизация на управлението, НАТО ще опита да разруши структурата на командването, а след това да вземе под контрол ядрения арсенал на РФ. *Трето* – ако бъдат осъществени първите две точки от плана, Западът ще започне пълномащабна военна интервенция. Използвайки колосалното си числено превъзходство, той ще разбие въоръжените сили на Русия, а страната ще бъде окупирана (66).

Разбира се, това е само един от вариантите за бъдещ военен сблъсък. Със сигурност той внимателно е разгледан от върховното командване на руските сили, а не е случайно, че на 26 декември м.г. президентът Владимир Путин подписа новата Военна доктрина на Руската федерация. В нея нарастването на силовия потенциал на НАТО е определено като една от основните външни опасности за страната. Обръща се внимание на възлагането на глобални функции на Северноатлантическия блок, които са реализирани в нарушение на нормите на международното право, както и на приближаването на военната му инфраструктура към границите на РФ, включително и след по-нататъшно разширяване на Блока. Като заплаха е посочено и наличието на частни армии в съседни държави. Сред най-големите опасности за Русия са определени и разгръщането на системата за стратегическа ПРО, което според доктрината „подкопава глобалната стабилност и нарушава съотношението на силите в ракетно-ядрената сфера". Като заплахи са приети и намерението на САЩ да разположи оръжие в Космоса, както и разгръщането на стратегически неядрени системи високоточни оръжия.

Руските военни експерти обръщат внимание и на информационната война, която е определена като „дейност по информационното въздействие върху населението, на първо място сред младите граждани на страната, която цели подкопаване на историческите, духовните и патриотичните традиции в областта на защитата на отечеството" (67).

Последствията от война са непредвидими и остава надеждата, че САЩ няма да се решат на подобна авантюра, нито ще използват своите източноевропейски съюзници в бъдещ конфликт с Русия.

България рискува да бъде въвлечена в предстоящия конфликт

България проигра шанса си да използва своето географско положение и да стане енергиен център на Балканския полуостров. Тези надежди рухнаха, след като Владимир Путин обяви отказа на Русия от проекта „Южен поток" на пресконференция в Турция на 1 декември 2014 г., а най-обидното е, че той посочи като причина за това политиката на българското правителство, което по думите му не е в състояние да взема самостоятелни решения (68). Няколко дни по-късно стана ясно, че Китай ще инвестира в изграждането на железопътна линия Атина–Скопие–Белград (69). Така страната се превърна в „сива зона" на Балканите, която е заобиколена от всички големи енергийни и инфраструктурни проекти.

Очевидно е, че България губи много, пропускайки шанса да увеличи геополитическата си тежест, да получава транзитни такси и да създаде нови работни места чрез проекта „Южен поток". Случилото се е звучен шамар за българския политически елит и закономерно следствие от дебалансираната външна политика през изминалия четвърт век. Тя доведе България не само до икономическа и демографска катастрофа, но на практика я лишава и от шансове да се измъкне в обозримо бъдеще от дълбоката икономическа криза. Нещата могат да станат още по-страшни – страната е на път да се замеси в очертаващия се военен конфликт между Запада и Русия. Подобен чудовищен сценарий изглежда все по-вероятен, а най-унизителното е, че българският народ научи за изграждането на команден център на НАТО в София не от собствените си политици, а от изявления на американския дипломат Виктория Нюланд и от генералния секретар на НАТО Йенс Столтенберг.

Заплахите, надвиснали над страната, са следствие от тоталната проатлантическа външна политика, която се осъществява през последните 25 години. Провеждането ѝ говори както за пълно неразбиране на геополитическите закони (България е в маргиналния полумесец на т.нар. Римленд, тя не е и никога не може да бъде атлантическа държава), така и за липса на историческо чувство. „По-лошо от това да бъдеш враг на англосаксонците е само това да си техен приятел", предупреждава знаменитият руски геополитик Алексей Едрихин-Вандам в навечерието на Първата световна война (70). Подобни тънкости изглеждат непостижими за действащите български дипломати. Външното министерство от началото на т.нар. преход по правило се ръководи от личности, които нямат нито нужната подготовка, нито необходимия опит, за да осигурят просперитет на страната в сложната международна обстановка в края на XX и началото на XXI век.

Пълната загуба на национален суверенитет на България официално бе провъзгласена след посещението в София на държавния секретар на САЩ Джон Кери. Тогава стана ясно, че Вашингтон изцяло поема контрола върху енергийната ни политика. Американците ще изпратят експерт, който да помага на Министерството на икономиката и енергетиката, за да пише план за енергийното бъдеще на България. Четири работни групи ще се занимават с модернизирането на армията, с диверсификацията на горива и с борбата срещу корупцията (71), обеща Кери, който дори не уточни дали това става по молба на българското правителство, или просто се съобщава като свършен факт от САЩ. Американците на практика имат пълен контрол върху българската дипломация – външният министър Даниел Митов е бивш служител на Националния демократичен институт на САЩ.

САЩ вече осуетиха всички българо-руски енергийни проекти и са на път да задушат всяка форма на икономическо сътрудничество между България и РФ. Какво точно е казал Кери на българските ръководители остава загадка, но споменаването на кризата в Украйна и на чл. 5 от основополагащия договор на НАТО предизвиква подозренията, че той е настоявал за включване на България в бъдещата война с Русия, като това може да включва най-различни форми на подкрепа, даже изпращане на български военни на Източния фронт. Подобна наглост не си позволи дори германският фюрер Адолф Хитлер по време на Втората световна война, но опиянени от могъществото си, американците изглежда

не смятат, че има сила, способна да се противопостави на амбициите им за глобално господство, и изобщо не се церемонят с държави като България.

Вече е известно, че в България се лекуват и обучават украински бойци, а военна техника на НАТО, предназначена за войната срещу Новорусия, минава през българска територия (72, 73, 74). Това е косвено участие на страната ни в конфликта.

Икономическият и демографският колапс, бежанската вълна и включването на България в очертаващия се сблъсък между Запада и Русия я поставят на ръба на пропастта и пред тежка битка за оцеляване. Политиката на управляващите може да доведе до катастрофални последици, сравними само със случилото се през III и IV век, когато варварските нашествия водят до геноцид над голяма част от местното население и съществено променят неговия етнически състав. Съпротивата на българския народ засега не е твърде енергична, но той едва ли ще остане пасивен, ако правителството се опита да вкара страната във война с Руската федерация.

Най-тревожното е, че в тези трудни времена нито една от партиите във властта не дава ясни сигнали, че е способна да поеме отговорност за националното спасение в критичната ситуация. Управляващите игнорират факта, че българският народ е най-русофилският в Европа и той едва ли ще започне да възприема Русия като враг, колкото и усилия да полагат в това направление англосаксонците и подчиненият им български политически елит.

„Искам България да не бъде пасивен, а активен член на НАТО. Най-голямата опасност пред въоръжените сили е тяхното системно недофинансиране. Тази тенденция трябва да бъде прекратена", каза президентът Плевнелиев на специална пресконференция за състоянието на страната (75).

По-балансирана позиция заема премиерът Бойко Борисов. В отговор на запитване на депутата от Левицата Янаки Стоилов той увери, че е наредил на военния министър Николай Ненчев да не поема никакви ангажименти към НАТО по време на срещата в Брюксел, състояла се на 5 февруари 2015 г. „Казал съм му да не поема каквито и да са ангажименти. Ако има такива, ще дойдем в Народното събрание и ще кажем какви са", твърди министър-председателят (76).

Очевидно мнението на президента не съвпада с настроенията на значителна част от населението, но протестните гласове са малко. Досега от политическите субекти най-принципна и активна позиция срещу авантюристичната политика на правителството и срещу обвързването на България с нови ангажименти към НАТО имат БСП, „Нова зора" и „Атака". За съжаление дори всред лявата опозиция се изразяват разнопосочни мнения, но позицията на председателя на БСП Михаил Миков е обнадеждаваща. „БСП е против въвличането на България в организирането на военни действия срещу Русия", категоричен е той. Миков припомни, че Левицата неведнъж е обсъждала проблемите на българските граждани в Украйна и многократно е изразявала подкрепата си към сънародниците ни. „Надяваме се, че войната на територията на Източна Украйна ще бъде спряна. Още повече че ако тя се изостри, ще има голяма вълна от бежанци, на която България трябва да е готова да откликне", каза и зам.-председателят на БСП Янаки Стоилов. Той уточни, че в момента най-важното е да се помогне не само на българското население, но и на всички жители, които страдат от конфликта (77). БСП положи усилия да прокара в

парламента решение против разширяването на санкциите срещу Русия, ала не съумя да си осигури достатъчна подкрепа от другите партии (78). На 10 февруари т.г. партията организира протести срещу очертаващата се война под лозунга „В Европа сме, но никога срещу Русия" (79).

Българското правителство на практика не прави достатъчно, за да защити бесарабските българи в Украйна, които са мобилизирани, за да се хвърлят във войната в Донбас (80). Те отправиха апел към българската държава да ги защити (81), но реакцията на Министерството на външните работи е твърде мудна, то тепърва ще проверява дали това е факт, независимо че хората протестират срещу принудата да се бият за киевския режим (82).

Българският политически елит отдавна е загубил своята субектност, пределът на амбициите му е неговият собствен краткосрочен просперитет. Той изглежда не си дава сметка, че скоро ще бъде абсолютно ненужен на Запада. Предупреждение за това е назначението на служители на американски организации на министерски постове, а най-вероятно скоро дори такива като Даниел Митов ще бъдат излишни – САЩ директно ще възлагат на свои граждани отговорността да бъдат колониални администратори в държави като нашата, които нямат волята да провеждат самостоятелна политика. Примерът на Украйна, където трима чужденци бяха назначени за министри, е показателен.

България е пред съдбоносни решения. В създалата се критична ситуация ще бъде пагубно, ако се запази инерцията от последните 25 години. Безрезервната подкрепа, която сегашният кабинет оказва на САЩ и Великобритания, е авантюризъм, който може да има непредвидими последствия. Цената за действията на управниците ще бъде платена най-вече от населението, което продължава да бъде инертно въпреки очертаващата се буря.

Въвличането на България в бъдеща война може да има по-съществени последици от съюза с хитлеристите през 40-те години на XX век. Тогава страната все пак остана в периферията на най-интензивните бойни действия, а сега е на път наистина да се превърне във фронтова държава. Наложително е кабинетът да изготви планове за действие при развитие на различни сценарии в големия конфликт на Изток, като трябва да помни, че всички досегашни опити за глобално господство са завършвали с провал.

Затова единствената националноотговорна позиция в този момент е да се обяви абсолютен неутралитет и неучастие на България в бойни действия срещу която и да е друга държава, както и да се настоява американските войски да напуснат страната, а базите за „съвместно ползване" да бъдат закрити. Ако исканията на София не бъдат уважени от НАТО, страната незабавно трябва да прекрати членството си в този военен блок и да търси други възможности за гарантиране на националната си сигурност.

Русия дава шанс на мира

Русия е изправена пред изключително тежки изпитания и трябва да води борба за съхраняване на своята държавност. Въпреки трудностите тя постигна важни успехи в изминалата 2014 година. *Първо* – възвърна си Крим, който, както

заяви президентът Владимир Путин, има не само геополитическо, но и сакрално значение. *Второ* – по-голямата част от руския управляващ елит разбра колко сериозна заплаха е евро-атлантическата общност и че той ще оцелее само ако държавата е силна и способна да защити суверенитета си. *Трето* – той се сбогува с илюзиите, че е възможно мирно съвместно съществуване със Запада, докато Европа е контролирана от Америка. *Четвърто* – осъзната бе необходимостта от поддържане на ефективни въоръжени сили, способни да отразят външна агресия. *Пето* – населението на страната се сплоти около необходимостта да защити националния суверенитет.

Налице са и няколко неуспеха. *Първо* – Москва закъсня с реакцията си по събитията в Украйна, буквално проспа първите месеци на Майдана. Нейният отговор до голяма степен бе твърде хаотичен, пропуснат бе шансът тя да се обедини не само с Крим, но и с Новорусия – целия Югоизток на Украйна. *Второ* – сигурността на страната отслабна значително, а бъдещето на Новорусия е неясно. Това създава потенциална заплаха и за Крим, който все още няма сухопътна връзка с останалата част от РФ. *Трето* – тревожна е социално-икономическата обстановка. Очевидно икономическият екип на руското правителство продължава да живее в плен на неолибералните заблуди, той не е осмислил достатъчно сериозно кризите от 1998 и 2008 година. Само с това може да се обясни фактът, че на икономическите атаки на Запада той реагира с мерки, които отдавна са доказали своята неефективност.

Руската федерация тепърва ще трябва да отговаря на възникналите предизвикателства, но положителната тенденция е налице, страната е на път да си възвърне водещата роля в глобалната политика. Така тя ще даде надежди на всички, които са недоволни от съществуващия глобален ред и желаят изграждането на многополюсен, по-справедлив свят.

Неотслабващият натиск на САЩ и на сателитите им от ЕС срещу Русия, увеличаващите се санкции, както и сериозните икономически трудности на Москва засилиха спекулациите около бъдещето не само на Новорусия и Крим, но и на самата Руска федерация, която е голямата цел на Запада. Те се засилиха, след като външният министър Сергей Лавров заяви, че Русия уважава „териториалната цялост на Украйна, а жителите на регионите на страната сами трябва да изберат своите лидери", в интервю за *France 24*, но и посочи, че „Петро Порошенко е най-добрият шанс за Украйна днес" (83).

Мнозина побързаха да открият в тези думи свидетелство за склонност на Русия да направи отстъпки, да промени позицията си в конфликта в Украйна, но да се правят подобни изводи е прибързано. На практика Лавров не е казал нищо неочаквано. *Първо* – признаваната от Русия Украйна не включва Крим. *Второ* – в Украйна тече гражданска война. Затова думите на руския дипломат номер 1 означават, че въпреки нарастващата агресивност на Запада Москва ще продължи да търси мирно и конструктивно решение на конфликта. Тя многократно декларира готовност за компромиси и дори за умерени отстъпки, подчертавайки, че разчита на икономическо и политическо сътрудничество с ЕС и с Америка. Подобен изход от конфликта не е по вкуса на САЩ, които опитват да убедят целия свят, че Русия се държи агресивно. Отговорът на Москва е внимателен, тя не бърза да отвърне симетрично, тъй

като при съотношението на силите в информационното пространство това ще бъде от полза на Съединените щати. Ала руската дипломация отлично осъзнава с колко коварен и опасен враг има работа. „Уверенията, че НАТО няма да се разширява на изток, които някога се даваха на ръководството на СССР, се оказаха празни думи. През цялото това време инфраструктурата на Алианса се придвижваше все по-близо до руските граници", подчерта Сергей Лавров в края на януари т.г. (84).

Целта на умерените изказвания на външния министър през декември 2014 г., когато той елегантно игнорира остротата на американските послания, бе да покаже, че Русия продължава да бъде с протегната ръка към Европа. Заблуда е, че това означава загуба на чувството за опасност, готовност за капитулация пред Запада и предаване на Донецката и Луганската република. За Кремъл е ясно – след жестоките боеве и пролятата кръв връщането на Новорусия в Украйна е изключено, това няма да се случи, дори след подписаните нови Мински споразумения, които са съобразени с желанията на Запада. Те ще бъдат само временно решение и база за бъдещи по-сериозни преговори, в които вече наистина да бъде постигната реална автономия и дори пълна независимост на Новорусия от Киев.

Очевидно е, че след чудовищните престъпления на военните сили на Украйна местното население няма как да се съгласи да бъде управлявано от централната власт, дори формално да остане на територията на страната, а Русия няма да позволи Западът да завладее Донбас.

Руската дипломация вероятно си дава сметка, че надеждите ѝ с помощта на евроскептиците да се отслабят позициите на американското лоби в ЕС засега нямат успех, но това може да се промени. Успехът на „Сириза" в Гърция е добра отправна точка. Нараства и влиянието на Националния фронт във Франция, а неговият лидер Марин льо Пен е сред най-последователните съюзници на Кремъл в Европа. По този повод авторитетният журналист Михаил Леонтиев смята, че в обозримо бъдеще няма да има изменения в политиката на Европа, и очаква тя да продължи курса за постепенно задушаване. „*Първо*. Санкциите са въведени завинаги. Поне така е в представите на действащата администрация на САЩ и преобладаващата част от американския елит. *Второ*. Взето е решение Русия да бъде душена до смъртоносен изход. Но това трябва да бъде направено бавно, без да се дава възможност на жертвата да рита, а когато Москва осъзнае какво се случва, да бъде късно за реакция. Защото ущърбът от ответните действия, дори в регионална форма, изглежда неприемлив за организаторите на удушаването. В това е и същността на войната от ново поколение – удушаване без директен контакт, с помощта на инструменти, намиращи се на разположение на глобалния регулатор" (85).

Русия се бори за своето оцеляване, това ясно се осъзнава от ръководството на страната, което не си прави илюзии и не подценява опасността. Знаково е изявлението на външния министър Сергей Лавров на конференцията в Мюнхен, посветена на сигурността. „За съжаление на този етап от кризата в Украйна нашите американски колеги, а под тяхно въздействие и ЕС, предприеха ходове, водещи към ескалация. Това се случи, когато ЕС отказа да обсъжда заедно с Русия последствията от въвеждането на икономическия блок от споразумения за асоциация с Украйна, директно се организираха безредиците, а след това и държавният преват. Така беше и когато западните ни партньори дадоха одобрението си

за властите в Киев, които, вместо да изпълнят обещанията си за общонационален диалог, започнаха мащабна военна операция, обявявайки за терористи граждани на страната, които не бяха съгласни с антиконституционната смяна на властта и с произвола, упражняван от ултранационалистите", заяви той (86).

Москва задълбочава отношенията си със своите партньори

Москва ще продължи да действа внимателно в създалата се сложна ситуация, ще опита да не се поддава на провокациите, ще печели време, което ще използва за развиване и укрепване на отношенията си със своите партньори. Целта ѝ е да издържи на икономическия натиск, тъй като има ясното съзнание, че ниските цени на нефта едва ли ще се задържат в дългосрочен план и Западът ще бъде принуден да отслаби хватката. На практика от понижените цени печели преди всичко Китай – неговата икономика получава енергоизточници на ниски цени.

Крайъгълният камък на руската външна политика – Евразийският икономически съюз (ЕИС) – започна своята работа на 1 януари 2015 г., а това очевидно не дава покой на Запада, който всячески ще работи за осуетяване на интеграционните процеси в постсъветското пространство и ще положи усилия да провокира противоречия между Русия и Беларус, Казахстан и Армения. Западът следи ревностно за всички индикации за подобен конфликт. Засега няма особени основания за задоволство, макар понякога да се създава впечатление, че трите бивши съветски републики имат противоречия с Москва. На практика президентите Лукашенко и Назарбаев имат за цел да защитят икономиките на своите страни и да увеличат тяхната тежест в изграждащия се съюз, в който механизмите за взаимодействие между членовете му тепърва ще се развиват.

Атаките срещу Евразийския съюз със сигурност ще продължат от най-различни посоки. Още преди той да стартира официално, бе осъществена както външната агресия, така и многопосочната и търпелива работа на чуждестранната агентура в Русия, насочена срещу този проект. При това действат не просто контролирани от Запада руски либерални медии като „Эхо Москвы", но и интелектуалци като привърженика на постиндустриалната теория Владислав Иноземцев, който в своя обширна статия твърде повърхностно се опитва да оспори класическата геополитическа теория на Хелфорд Макиндър и заклейми като коренно погрешна политиката на Кремъл за изграждане на Евразийския съюз (87). Известният с крайнопрозападните си позиции Иноземцев си затваря очите за очевидния факт, че Западът ускорява инвазията си на Изток, а американските стратези начело със Збигнев Бжежински стриктно се придържат към заветите на Макиндър, като провеждат курс за изтласкване на Русия от моретата, за осуетяване на интеграцията на постсъветското пространство и се подготвят за решителна офанзива към Москва. За голямо съжаление на Запада ЕИС вече е факт. Общият брой на населението на Русия, Беларус, Казахстан и Армения е 176 млн. души при площ от 20 млн. квадратни километра. Евро-атлантическият блок (САЩ–ЕС) е 830 млн. души, но общата му площ е 14 млн. кв. км. Тези числа няма как да не предизвикат безпокойството на САЩ, които виждат в ЕИС призрака на СССР. „Ние забеляз-

ваме тенденция към съветизация на региона", заяви Хилъри Клинтън още през 2012 г. „Разбира се, че това няма да се нарича така, то ще се казва „Митнически съюз, Евразийски съюз" или нещо от този род. Знаем в какво се състои целта и ще опитаме да разработим ефективни способи, за да забавим или предотвратим това" (88), добави бившият държавен секретар на САЩ.

Русия направи няколко силни външнополитически хода в края на миналата и началото на настоящата година. Тя подписа важни споразумения за сътрудничество с Иран – двете страни ще създадат съвместна банка, а това ще намали зависимостта на техните национални компании от западните санкции. През ноември 2014 г. руският военен министър Владимир Шойгу посети Пакистан и там бяха постигнати договорености за доставки на руски бойни и транспортни самолети. Този акт едва ли ще повлияе на взаимодействието между Руската федерация и Индия – през декември Путин осъществи визита в Индия и там подписа важни договори (89). На 9 февруари той направи визита в Египет, а тя има символично значение не само за отношенията между двете страни, но и за руско-арабските отношения изобщо.

Продължава да се развива и руско-китайското сътрудничество. Важна крачка в тази посока бе проектът за изграждане на железопътна линия, която ще свърже Пекин с Москва. Стойността на инвестицията е около 1.5 трилиона юана (242 милиарда долара), съобщават общинските власти в Пекин (90).

Москва залага на принципно нова политика към партньорите си. Съгласно този подход фундаментални са равноправните и взаимноизгодни отношения между страните, а не политическата принуда. „След опита от Варшавския договор – нерушим монолит – вече имаме по-различно отношение към изграждането на съюзите, към стратегическото партньорство и изобщо към отношенията с които и да е държави. Ние повече не искаме да заставяме никого, а търсим споразумения. Имаме икономически предимства, а нашите партньори също отстояват своите интереси, необходимо е да се търси баланс между интересите. В това е и същността на подхода, който ние следваме във военно-политическата сфера, в икономическите и хуманитарните области в постсъветското пространство. Не виждам нищо страшно в това. Ние не крием, че не за всичко сме съгласни 100 процента", заяви външният министър Сергей Лавров (91).

Китай едва ли ще повтори грешката на СССР

Китай е поставен пред важен избор – как да реагира, когато развива редица стратегически проекти с Русия по време, в което срещу нея се е изправил целият Запад. Пекин има избор между три варианта – да се присъедини към коалицията, оглавявана от САЩ, с надежда да получи дял след раздробяването на Русия; да изчака развръзката, без да се намесва; или косвено да подкрепи северния си съсед, като задълбочи стратегическото си сътрудничество с него. Първите два варианта крият много рискове за Поднебесната империя. Анализ на събитията от изминалите четири столетия показва, че англосаксонците неумолимо развиват експанзията си от Запад на Изток. Те последователно разгромиха Испания, Нидерландия, Франция, Германия и СССР, като по правило в големите кон-

фликти използват повалените си съперници, за да победят новия си геополитически конкурент. Затова в Китай не бива да си правят никакви илюзии.

Ако Западът унищожи Русия, той вероятно ще използва останките от евразийската страна в бъдещия конфликт с Пекин, който ще се окаже последна пречка към изграждане на доминирано от Вашингтон и Лондон световно правителство. Това би бил идеален сценарий за Америка, но азиатският дракон едва ли ще повтори грешката на ръководството на Съветския съюз, което се довери на обещанията на Запада, че НАТО няма да се разширява на Изток, и направи неразумни едностранни отстъпки. Хилядолетните традиции на Китай, мъдрата политика на ръководителите му и възходящото му икономическо развитие са предупреждение, че САЩ няма да успеят да унищожат поотделно Москва и Пекин, като преди това осуетят сътрудничеството им.

Важността на партньорството с Русия се подчертава от старшия съветник на Китайския институт за международни стратегически изследвания Ван Хайюн, който в статия във в. „Хаунцю Жибао" посочва четири важни аргумента за това. *Първо* – Русия е съсед на Китай, чието значение и влияние за развитието на страната е много голямо. Отказът от враждебни действия между двете страни за всички времена напълно съответства на стратегическите им интереси. Това осигури на Китай спокойствието и възможността през последните 30 години да провежда политика на реформи и откритост. *Второ* – двете държави са партньори и заедно по-лесно ще сдържат влиянието на САЩ, които се борят за глобална хегемония. *Трето* – те имат сходни стратегически концепции. Руското понятие „суверенна демокрация" и „регулируема пазарна икономика" е близко до китайското понятие „социалистическа пазарна икономика с китайска специфика". *Четвърто* – Русия е страна, чиито стратегически предимства отлично се допълват с китайските. Москва и Пекин не само прекрасно се подкрепят един друг в геополитически план, но и оформят добър отбор във външната политика. Сътрудничеството и действията в пълно съгласие ще им помогнат да съчетаят твърдостта и гъвкавостта. Още повече че страните имат специални предимства в сферата на енергетиката, пазара, финансите и технологиите. Това създава отлична база за многопрофилност на общите им интереси (92). От всичко казано може да се обобщи, че за Китай значението на сътрудничеството с Русия е много голямо.

Един друг свят е възможен само със силна Русия

За САЩ Украйна е нужна единствено като удобна територия за експанзия към Русия, но ако агресивните им планове се провалят, автоматично ще отпадне и необходимостта от съществуване на такава държава. РФ е длъжна да участва във военно-политическото регулиране на конфликта в Украйна, защото на практика тя е въвлечена в него – става дума за съдбата на милиони руснаци, за неразривна част от Руския свят, но и за баланса в глобалната политическа архитектура. Москва не може да допусне вражеска армия непосредствено до първите линии на отбраната си.

Западът няма намерение да прави компромиси. Споразуменията в Минск от 12 февруари (93) са неизгодни за Русия, ДНР и ЛНР. Те не удовлетворяват и

режима в Киев, защото отделни точки в подписаните документи са неприемливи за радикалите в украинското правителство. Новото примирие едва ли ще съществува дълго, то ще бъде използвано за прегрупиране на силите преди ескалацията на въоръжения сблъсък. Западната преса ще продължи да обвинява РФ за разпалената от САЩ война, а напрежението ще се покачва.

Някои изказвания на американски политици създават впечатлението, че САЩ са готови да воюват с Русия до последния украинец, до последния славянин, а ако трябва и до последния европеец. Тези намерения все по-отчетливо се разбират на Стария континент и антиамериканските настроения вероятно тепърва ще се засилват.

Тенденцията в икономическото развитие през последните 25 години показва, че новият световен ред по американски би бил катастрофален за човечеството. Колко справедлив ще бъде един такъв свят може да се види от факта, че скоро благосъстоянието на най-богатия 1% от населението на Земята ще бъде по-голямо от това на останалите 99% (94).

Страните извън Златния милиард са длъжни да спрат експанзията на Запада, ако искат да запазят правото си да участват в историческия процес. Всякакви опити за промяна на глобалното статукво са обречени на неуспех без съдействието на Москва, която единствена е способна да даде адекватен военен отговор на Америка.

Русия е с ключова роля в борбата за изграждане на многополюсен и по-справедлив свят. Тя има потенциала да обедини консервативните и левите сили, да спре експанзията на Запада и да предложи идеологическа алтернатива на капитализма…

12.02.2015 г.

Следва продължение

Хронология

2014 година, ноември

21 На **21 ноември** коалиционно споразумение подписаха представителите на пет от шестте сили в украинската Рада – Блокът на Петро Порошенко, „Народният фронт", „Самопомощ", Радикалната партия и „Баткившчина". В документа като приоритети се посочват: „осигуряването на отбранителните способности на Украйна, възстановяването на икономическия растеж и защитата на правата и свободите на гражданите". Окончателният текст на споразумението бе подписан на първото заседание на новата Върховна рада на 27 ноември. То цели съвместна борба за възстановяването на властта на Киев върху цялата територия на Донецка и Луганска област, както и върху Крим.

Владимир Путин подчерта необходимостта РФ да отчете опита на други държави, където екстремизмът се използва като геополитически инструмент. „Ние сме длъжни да направим всичко възможно, за да няма цветна революция в Русия", отбеляза президентът на заседание на Съвета за сигурност. Той определи и основните направления, по които трябва да се противодейства: повишаване на вниманието към междунационалните отношения, работа с младежта и усъвършенстване на миграционната политика.

22 Вицепрезидентът на САЩ Джо Байдън призова Европа да диверсифицира вноса си на енергоизточници, за да намали зависимостта си от Русия, съобщи *Deutsche Welle*. „Дойде време да се действа и това трябва да се направи сега", заяви Байдън на среща на Атлантическия съвет в Истанбул на **22 ноември**.

23 „Русия не е стратегически партньор на ЕС, но продължава да бъде важна страна за сътрудничество", заяви комисарят по външната политика на ЕС Федерика Могерини в интервю за австрийското издание *Kurier* на **23 ноември.** „Москва носи отговорност за сигурността в Източна Украйна", добави италианката, която все пак призова НАТО да разглежда Русия като свой потенциален патньор.

„Вратите ни са отворени за Украйна, заяви генералният секретар на НАТО Йенс Столтенберг на заседание на Парламентарната асамблея на Алианса в Хага. „Помня, че на срещата в Букурещ ние решихме Украйна да стане член на НАТО. Това решение е в сила и досега, ако тя изпълни критериите за членство", уточни норвежецът.

Външният министър на Германия Франк-Валтер Щайнмайер е против влизането на Украйна в НАТО. Той смята, че присъединяването ѝ към ЕС също е нереалистично в краткосрочен план. „Икономическата и политическа модернизация на страната е проект на няколко поколения", припомни немецът, който призова Киев да започне реформи.

24 „Въпросът за влизането на Украйна в НАТО трябва да се реши след национален референдум", каза президентът Петро Порошенко на съвместна пресконференция с президента на Литовската република Далей Грибайскуайте на **24 ноември**, съобщава УНИАН.

25 България е една от страните, в които САЩ може да разположат бронирана техника като част от операция „Атлантическа решителност". „Нейната цел е да успокои членовете на НАТО по източния фланг, които са притеснени от действията на Русия в Украйна", заяви на **25 ноември** главнокомандващият сухопътните сили на САЩ в Европа генерал Бен Ходжис пред „Франс прес". Става въпрос за 150 машини, част от които ще бъдат позиционирани в страните, за да се използват и за военни учения.

26 На **26 ноември** заместник-председателят на фракцията на опозиционната Лява партия в германския Бундестаг – Сара Вагенкнехт, призова канцлера Ангела Меркел да преразгледа отношението си към Киев и да способства за отмяната на санкциите към Русия.

„Украинската криза е най-сериозната в Европа от времето на Студената война. За да бъде преодоляна, е необходимо глобално решение, а такова може да стане федерализацията на страната", заяви председателят на Европейския съвет Херман ван Ромпой.

„Действията на Русия поставят под въпрос мирния ред в Европа и са нарушение на международното право. Нашите усилия да преодолеем тази криза ще изискват търпение", подчерта Ангела Меркел пред Бундестага. „Нищо не може да оправдае пряката или непряка намеса на Русия в боевете в Донецк и Луганск", добави тя.

Декември

1 На **1 декември** Владимир Путин обяви, че Русия се отказва от проекта „Южен поток", а причина за решението му е България, която по думите му не провежда самостоятелна политика. Вместо това Москва ще работи за изграждането на „Турски поток".

2 На **2 декември** във Върховната рада на Украйна бе утвърден съставът на новото правителство. За премиер отново бе назначен Арсений Яценюк, министърът на отбраната Александър Полторак, министърът на външните работи Павел Климкин и министърът на националната сигурност Арсен Аваков останаха на постовете си. Съставът на кабинета беше одобрен от Върховната рада на 1.XII с гласовете на 288 депутати. Трима чужденци получиха постове в новото правителство. Американската гражданка Наталия Яреско – изпълнителен директор на инвестиционния фонд „Хърайзън кепитал", поема Министерството на финансите. Министър на здравеопазването става бившият министър на здравеопазването и социалната защита на Грузия Александър Квиташвили, а министър на икономиката – литовецът Айварас Абромавичус, партньор в инвестиционната компания „Ийст кепитъл". По-рано през деня украинският президент Петро Порошенко издаде указ, с който даде украинско гражданство на Яреско, Квиташвили и Абромавичус.

България няма да предприеме никакви конкретни действия и няма да води преговори за продължаване на „Южен поток". Страната оставя Европейската комисия да преговаря с Русия по темата. Това заяви на специална пресконференция на 2 декември вицепремиерът Томислав Дончев. „България е в наказателна процедура от ЕК

заради „Южен поток". Правителството не може да направи нищо в тази ситуация", допълни той. Страната не е уведомена официално с документи за спирането на „Южен поток" от Русия, съобщи Дончев.

„Солидарността е част от европейската енергийна политика, но от правна гледна точка няма как да бъдат отпуснати компенсации за България или друга страна заради спирането на „Южен поток" или друг проект, който е бил прекратен", обясни говорителят на Европейската комисия Ана-Кайса Итконен в традиционния обеден брифинг в сградата на Комисията в Брюксел.

3 „Създаването на сили за бързо реагиране на НАТО е алтернатива на разгръщането на ударни сили на Алианса на границите с Русия и няма да доведе до ескалация на напрежението", твърди представителят на ФРГ в преговорите за сътрудничество с Русия и страните от Източното партньорство и Централна Азия Гернот Ерлер на **3 декември**.

България по никакъв начин не може да бъде обвинявана за „Южен поток", смята министърът на външните работи Даниел Митов в Брюксел, цитиран от кореспондентката на БНР. Той беше категоричен, че страната ни се е придържала към позицията на общността, към която принадлежи.

Европейската комисия трябва да има водеща роля по отношение на бъдещето на проекта „Южен поток", смята президентът Росен Плевнелиев, който проведе редовна работна среща с посланиците на страните – членки на ЕС.

4 На **4 декември** Конгресът на САЩ прие резолюция 758, разрешаваща на президента да втвърдява санкционните мерки, да усилва изолацията на Русия, да доставя оръжие и друга помощ на Украйна, както и да увеличава американското военно присъствие в граничещите с Русия страни.

5 Секторните санкции на Европейския съюз срещу Русия, засягащи добива на петрол, са уточнени и смекчени, стана ясно от публикация в официалния вестник на ЕК на **5 декември**. Така вече няма да се спират доставките за руски компании по договори, сключени до 1 август 2014 година или до 12 септември 2014 година. Разрешават се и доставки на оборудване по всички допълнителни споразумения по тези договори.

Камарата на представителите на Конгреса на САЩ прие закон за забрана на закупуването на ракетни двигатели „РД-180" руско производство, предава *Gazeta.ru*. Изменението на законопроекта на бюджета за отбрана за следващата година бе предложено от сенатор Джон Маккейн.

Волен Сидеров призова България да излезе от НАТО. „От американската провокация, наречена „майдан", до днес, аз повтарям от тази трибуна, че се води война и че не трябва да оставяме да ни въвлекат в нея. Едно от оръжията в тази война беше забраната към България да строи „Южен поток", заяви лидерът на „Атака".

България е избрана за ръководител на бъдещия доверителен фонд на НАТО в помощ на Украйна, съобщи военният министър Николай Ненчев. Ще предложим програма за физическа рехабилитация на военнослужещите от всички силови структури, участвали в антитерористичната операция в източните райони на страната. В България ще се обучават различни подразделения на украинската армия.

„24 души са умрели от глад в Донецк през последния месец", заяви членът на Съвета за развитие на гражданското общество и правата на човека към президента на Русия Елизавета Глинка.

Русия или ще остане суверенна държава, или изобщо няма да съществува, това е нещо изключително важно", заяви Владимир Путин, коментирайки закона за „чуждестранните агенти", отнасящ се за неруските неправителствени организации в страната.

До 5 декември над 1 милион граждани на ЕС са подписали петицията, призоваваща да се прекратят преговорите за сключване на ТПТИ със САЩ, което е наричано и „Икономическо НАТО".

6 На **6 декември** френският президент Франсоа Оланд направи посещение в Русия. Владимир Путин съобщи пред журналисти след срещата, че РФ и Франция са за незабавно прекратяване на кръвопролитията в Украйна. „Ситуацията е трагична: виждаме, че там и досега хората загиват, но аз много се надявам, че в близко време ще бъде прието окончателно решение, свързано с прекратяването на огъня", подчерта Путин. Той се надява Русия да бъде компенсирана, ако Франция не достави бойните кораби „Мистрал".

7 Водената от Русия политика поражда трудности за редица страни, които са съседи на ЕС, заяви германският канцлер Ангела Меркел в интервю за германския в. „Велт" на **7 декември**. Тя посочи Молдова, Грузия и Украйна. Виждаме, че Русия се опитва да държи зависими в икономически и политически план някои страни от Западните Балкани, допълни германският канцлер. „Убедена съм, че единният европейски отговор на действията на Русия е добър. Фактът, че Русия наруши меморандума от Будапеща –1994 г., относно териториалната цялост и суверенитета на Украйна не трябва да остане без реакция", закани се Меркел.

Целта на американските санкции е да се създадат условия за смяна на властта в Русия, заяви пред Държавната дума зам. външният министър Сергей Рябков.

9 „Германия по традиция изпълняваше конструктивна роля за отношенията на ЕС, а и като цяло на Запада с Русия. Европа няма да спечели, ако Германия реши да премине към диктат. Едва ли ще спечели и самата Германия – малко вероятно е това поведение да се хареса на широката немска общественост", каза Сергей Лавров на **9 декември** по повод на антируската риторика на Ангела Меркел. „Няма как да не изразим безпокойство от поведението на нашите немски колеги. Ще изложа един факт във връзка с това. Преди дни на сайта на правителството на ФРГ се появи справка за Крим, в която между другото се казва, че на полуострова от столетия живеят татари, украинци, арменци, гърци и немци. Руснаците там не са споменати. След като това е официален сайт на правителството на Германия, то бих искал да зная кой е изготвил тази справка. Вече запитахме по този повод колегите ни в Берлин", заяви министърът на външните работи на Русия.

НАТО трябва да изключи САЩ. Това ще укрепи безопасността на европейския континент, смята председателят на Държавната дума на Русия Сергей Наришкин. Той посочи, че представители на САЩ участват на равноправни начала в редица европейски структури и влияят върху вземането на решения, които засягат съдбата на народи и държави, намиращи се на хиляди километри от Америка.

10 На **10 декември** Дмитрий Медведев съобщи, че страните от ЕС може да се включат към новия руски газов проект през Турция, като добави, че България под натиска на Брюксел и Вашингтон е спряла „Южен поток", съобщава ТАСС. „За съжаление България не даде разрешение, но проблемът дори не опира до

нея. Тя действаше като обикновен член на Евросъюза, подложен на натиск както от страна на европейските власти в Брюксел, така и – да си го кажем откровено – от страна на американците", смята руският премиер.

На **11 декември** Русия официално уведоми ЕК за спирането на проекта „Южен поток". Това стана на среща между руския министър на енергетиката Александър Новак и заместник-председателя на ЕК, отговарящ за Енергийния съюз, Марош Шефчович. „Министър Новак потвърди пред заместник-председателя Шефчович, че Русия няма повече да продължава работата по реализацията на проекта „Южен поток", се казва в изявление на Европейската комисия.

Основните причини за спирането на „Южен поток" са европейските бюрократи и техните трикове, както и спадът на търсенето на газ в Европа, коментира бившият германски канцлер Герхард Шрьодер, цитиран от ТАСС.

Главна задача за Украйна днес е да оцелее, така смята премиерът Арсений Яценюк, който успешно утвърди във Върховната рада новата програма за действия на правителството на Украйна. Тя предвижда по-голямо финансиране за армията, орязване на пенсиите и социалните помощи, както и вземането на нов голям кредит.

Президентът на Русия отново може да получи възможност да използва въоръжените сили в Украйна, заяви на **12 декември** първият заместник-председател на фракцията „Справедлива Русия" в Държавната дума Михаил Емелянов.

Дмитрий Медведев предупреди Украйна за опасностите от присъединяването към Европейския съюз и даде като отрицателен пример България. „След влизането на страната в ЕС през 2007 г. за 6 г. безработицата се е увеличила от 6.9 на 11.8 на сто. Чуждите инвестиции са намалели за същия период почти 9 пъти (от 9.051 милиарда евро на 1.092 милиарда евро). А нали тези страни с нищо не са по-лоши от Украйна, те примерно са съпоставими по равнище на развитие и по природно-климатични условия", пише руският премиер в „Независимая газета". Москва не предлага федерализация или автономия за провъзгласилите се ДНР и ЛНР, това ще решат самите украинци, каза министърът на външните работи на Русия Сергей Лавров.

На **17 декември** министърът на външните работи на ДНР Александър Кофман посочи условията, при които тя може да остане в Украйна. „Ако ни предадат международните престъпници: Порошенко, Турчинов и Аваков. Те ще бъдат предадени на отново създадената Международна комисия за разследване на престъпленията."

Войната за Киев ще бъде завършена едва след като бъдат освободени всички територии на страната, заяви на 17 декември Александър Турчинов, който бе назначен за председател на Съвета по национална сигурност на Украйна.

„Новите санкции към Москва са неизбежни", заплаши германският канцлер Ангела Меркел на **18 декември**. „Това е, защото Русия не уважава суверенитета на Украйна", поясни тя. „Конфликтът не може да бъде решен с военни средства, а ЕС ще продължи да оказва дипломатическа и икономическа помощ на Украйна", добави германският канцлер.

Президентът на САЩ Барак Обама е подписал закона „В подкрепа на свободата в Украйна", който позволява приемането на допълнителни санкции срещу Русия, предаде Интерфакс. Белият дом обяви, че законопроектът дава на американската администрация „допълнителни правомощия, които могат да бъдат използвани, ако обстоятелствата го изискват".

„САЩ планират или да свалят президента на Беларус Александър Лукашенко, или да го използват срещу Москва", уверен е председателят на Комитета по външната политика на Държавната дума Алексей Пушков.

Ръководителят на американския аналитичен център *Stratford* Джордж Фридман заяви, че прекрояването на границите на поствоенна Европа не е дело на Русия, а на САЩ, съобщава *RT*. Фридман е категоричен, че американците първи са изменили границите със сила, посочвайки случая с Югославия. Косово, по думите му, е кулминация на този процес. Фридман отхвърля позицията, че „Русия трябва да бъде наказана за присъединяването на Крим". Според него политическата криза в Украйна не е свързана толкова с Русия, а е част от общоевропейските центробежни тенденции. Той даде за пример британско-шотландския казус, подчертавайки, че никой не е предполагал, че този въпрос ще се появи 300 години по-късно.

БСП настоява България да инициира отмяна на санкциите срещу Русия в рамките на ЕС, наложени ѝ заради конфликта в Украйна. Парламентарната група на БСП ЛЯВА БЪЛГАРИЯ внесе в деловодството на Народното събрание предложение за приемане на решение за необходимостта от преразглеждане на политиката на Брюксел към Руската федерация.

„България търпи огромни загуби заради безумните санкции срещу Русия, наложени от Вашингтон и послушно изпълнявани от ЕС. Ние не сме били и никога няма да бъдем атлантици. В България има много хора, които мислят като мен, но те нямат трибуна и възможност за влияние. Приемете от името на изстрадалия български народ най-сърдечните уверения, че геополитическите игри на атлантиците няма да обърнат мислите и чувствата на сънародниците ми", заяви лидерът на „Атака" Волен Сидеров пред руската Дума на 18 декември.

19 „Всяка държава има различни отношения с Русия, едни – много приятелски, други – не толкова. Имаме историческа дружба с руския народ – каза пред журналисти в Брюксел Бойко Борисов. – Всички държави губят пари и нищо добро не ни очаква накрая, затова призовах за повече дипломатичност, твърдост, разбира се, в санкциите, но и да не се прекалява с агресия, защото също не е добро като решение", уточни българският премиер на **19 декември.** „България ще издаде необходимите разрешителни за „Южен поток" и ще продължи подготвителните дейности по реализацията на проекта", съобщи той.

„Неизвестни лица са се опитали да взривят главния прокурор на Крим Наталия Поклонска. На територията на оглавяваното от нея ведомство са открити взривни устройства", съобщи командирът на полка „Народно опълчение" Сергей Турчаненко.

ЕС одобри налагането на нови, по-сурови ограничения върху европейските инвестиции в Крим, свързани с руския добив на петрол и газ в Черно море, предаде Ройтерс. Мярката е одобрена от правителствата на 28-те страни членки дни преди започналата на 17.XII среща на върха на Съюза, на която ще бъдат обсъждани по-нататъшните отношения с Русия, отбелязва агенцията.

Външният министър Сергей Лавров е уведомил държавния секретар Джон Кери в телефонен разговор, че подписаният от американския президент Барак Обама закон за нови санкции срещу Русия може задълго да попречи на нормалното взаимодействие на двете страни.

Москва е готова да обсъди изграждането на газов хъб на територията на България, но за целта Европейската комисия трябва да изготви официално предложение, това е заявил министърът на енергетиката на Руската федерация Александър Новак в телефонен разговор с българския си колега Теменужка Петкова.

22 Президентът на Казахстан Нурсултан Назарбаев заяви по време на съвместна пресконференция с украинския си колега Петро Порошенко на **22 декември**, че Астана ще доставя въглища на Украйна.

29 На **29 декември** президентът на Украйна Петро Порошенко подписа указ за отказа на страната от извънблоков статут. „В близките 5-6 години украинският народ ще се произнесе относно членството в НАТО", заяви Порошенко в отговор на въпрос – смята ли през 2015 година да насрочи референдум за влизане на Украйна в Алианса. Той нарече приетото през 2010 г. решение за извънблоковия статут на Украйна стратегическа грешка. По-рано същия ден се появи информация, че известни политици в Украйна, между които и първият президент – Леонид Кравчук, са учредили инициативна група за създаване на движение „Украйна в НАТО". Радата прие и бюджета на страната за 2015 г., който предвижда увеличаване на разходите за отбрана на 5.2% от БВП.

30 На **30 декември** Украйна подписа споразумение в Брюксел с американската компания „Уестингхаус" за увеличаване на доставките на ядрено гориво за украинските атомни централи.

2015 година, януари

4 Чешкият президент Милош Земан смята, че „Майданът не е никаква демократична революция, а в Украйна се води гражданска война", предаде *AFP*, цитирайки чешкия в. *„Pravo"* на **4 януари**. Земан определя Петро Порошенко като „президент на мира", а премиер-министъра Арсений Яценюк като „премиер на войната". Според него Яценюк не желае мирно решение, а иска да реши проблема със сила, което ще доведе до възобновяване на подкрепата на Русия за ДНР и ЛНР.

Милиони долари и евро се прехвърлят нелегално от Европа в Украйна, твърди за портала *OpEdNews* бившият служител на американския аналитичен център *RAND* Джери Колинз, според неговите данни от 14 октомври до 24 декември с полет на полската авиокомпания *LOT-765* от Варшава за Лвов са доставени около 27 млн. долара и 3 млн. евро.

5 На **5 януари** ръководителят на „Газпром" Алексей Милър предупреди премиера на РФ Дмитрий Медведев, че с настъпването на зимните студове се увеличава вероятността за несанкционирано отклонение на руски газ от Украйна.

6 На **6 януари** отрядите на „Десен сектор" отказаха да се подчиняват на Министерството на отбраната на Украйна, съобщи по „Канал 5" президентският съветник Юрий Бирюков. „Аз лично предложих на „Десния сектор" схема за пълна легализация. Предложени им бяха варианти, предвиждащи задължителна служба по договор, но те отказаха", поясни той пред ТАСС.

7 На **7 януари** милиардерът Джордж Сорос призова Запада да увеличи помощта си за Украйна. В статия за *„New York Review of Books"* той призова да ѝ бъдат отпуснати 50 милиарда долара, които той вижда като „крепостна стена срещу нарастващата агресия на Русия". Според финансиста „подпомагането на Украйна трябва да бъде разглеждано като разходи за отбрана на държавите от ЕС". „Европа трябва да се събуди и да признае, че е подложена на атака от Русия", смята Сорос.

Министърът на външните работи на Русия Лавров проведе разговори с колегата си от Германия Щайнмайер. Двамата са единодушни, че е необходимо закрепване на

оформилата се позитивна тенденция за мирно регулиране на гражданския конфликт в Украйна чрез поддържане на подписаното примирие, продължаване на обмена на пленници, решаване на хуманитарните проблеми в региона и провеждане на конституционна реформа с участието на всички региони и политически сили на Украйна. Подчертана е важността за изпълнение на споразуменията в Минск през септември.

8 На **8 януари** Арсений Яценюк сравни опълченците от Донбас с радикалните ислямисти, убили 12 души при нападението срещу френското сп. „Шарли Ебдо". „Ние скърбим и се молим за онези, които са загубили живота си, за семействата, загубили своите роднини... Някой може да каже, че това, което става в Украйна – антитерористичната операция срещу оглавяваните от Русия терористи – няма да ни засегне. Но това стана. Това стана в Канада, Австралия, Белгия. Това стана във Франция. В Украйна ние се сблъскваме с тероризма всеки ден", заяви украинският премиер на пресконференция с германския канцлер Ангела Меркел. „Руската агресия в Украйна е атака срещу световния ред и реда в Европа", заяви Яценюк в интервю за *ARD* през същия ден. „Ние добре помним нахлуването на СССР в Германия и Украйна", уточни той и с това даде нова интерпретация на Втората световна война.

9 „С Украйна става нещо лошо, но нещо лошо става и с Европейския съюз, който не изрази протест срещу факелното шествие на неонацистите в Киев", написа чешкият президент Милош Земан в своя акаунт във фейсбук на **9 януари**.

„Москва разполага с информация, съгласно която украинските военни планират нов опит за силово решение на конфликта в Донбас. Русия ще настоява Западът да предотврати подобен сценарий", заяви министърът на външните работи на РФ Сергей Лавров.

13 От украинските предприятия в зоната на бойните действия ще бъдат иззети транспортните средства, за да бъдат използвани от армията, съобщи първият заместник-началник на Главното управление на отбранителното и мобилизационното планиране на Генералния щаб на въоръжените сили на Украйна Владимир Талалай на **13 януари**.

10 души загинаха от попадение на снаряд в автобус във Волноваха, а 13 са ранени, информира Интерфакс. Същия ден се възобновиха сраженията между украинските военни и опълченците на ДНР за летището в Донецк. Силите на младата република унищожиха диспечерската вишка, която врагът им използва за коригиране на огъня.

14 На **14 януари** партията на украинския премиер Арсений Яценюк „Народен фронт" предложи в Радата да се отмени режимът на прекратяване на огъня и да се обяви военно положение в източната част на страната. „Ние инициираме обръщение към президента на страната Петро Порошенко с предложение да бъде отменен режимът на прекратяване на огъня", каза депутатът, като подчерта, че „Народен фронт" настоява също за въвеждане на военно положение. Президентът Порошенко вече анонсира поредната мобилизация в Украйна. Настъплението на украинската армия може да започне всеки момент, съобщиха от ДНР за РИА „Новости". От няколко дни опълченците информират за концентриране на войските на Киев в околностите на Донецк. От 4 януари ежедневно се нарушава режимът за прекратяване на огъня. Вече всеки ден има загинали и ранени сред мирното население.

15 Великобритания и САЩ ще продължат да оказват натиск върху Русия с цел кризата в Украйна да се реши по дипломатически път, подчертават Обама и Камерън в съвместна статия, публикувана в „Таймс" на **15 януари.** Двамата определят действията на Москва като агресивни и заявяват, че ще продължат да им се противопоставят. „Ако позволим да останат ненаказани подобни фундаментални нарушения на международното право, ще пострадаме от последвалата нестабилност", смятат двамата лидери. Лондон и Вашингтон ще продължат и занапред да оказват помощ на Киев в укрепването на икономиката и демокрацията, уверяват те.

20 „Противопоставяйки се на руската агресия, поддържайки демокрацията в Украйна и окуражавайки съюзниците в НАТО, ние отстояваме принципа, че по-големите страни не могат да сплашват по-малките", заяви Барак Обама в речта си на **20 януари,** в която коментира отминалата 2014 година. „Някои предположиха, че агресията на господин Путин е била пример за майсторска стратегия и сила, докато ние работихме върху налагане на санкции. Днес Америка е силна и единна със съюзниците си, а Русия е изолирана, икономиката ѝ е в руини", подчерта Обама.

„Слушаме немалко заявления на нашите западни партньори, че е необходимо Русия да бъде изолирана. Всички тези опити няма да дадат резултат", коментира руският външен министър Сергей Лавров. „САЩ искат да доминират, а не да бъдат първи сред равни. Тяхната външнополитическа философия е много агресивна", уточни той.

21 „За нас проектът „Южен поток" е закрит, не можехме повече да се товарим с ангажименти и да ни водят за носа", заяви министърът на външните работи на Руската федерация Сергей Лавров на пресконференция на **21 януари**, в която коментира изтеклата 2014 година

22 На **22 януари** при експлозия на снаряд на тролейбусна спирка в район „Ленински" в Донецк загинаха най-малко 13 цивилни граждани, а други 20 бяха ранени, предаде РИА „Новости". Трагедията се е разиграла около 9 часа сутринта. Властите на ДНР съобщиха, че изстрелът е даден от микробус. Зам.-командващият на опълчението Едуард Басурин е заявил пред журналисти, че не е изключено кървавото престъпление да е дело на диверсионна група. „Прозвучаха около пет изстрела, които сякаш бяха от минохвъргачка", разказва местен жител, който е бил недалеч от мястото на инцидента, предава Интерфакс. „Ние възприемаме инцидента като престъпление срещу човечеството, като груба провокация, целяща да подкопае мирното решаване на украинската криза", заяви руският външен министър Сергей Лавров, обвинявайки украинските сили за обстрела. „Русия иска да се извърши незабавно разследване на случая", обяви той пред ТАСС.

Представител на Министерството на отбраната на ДНР заяви, че военните на Украйна за последните три дни са изгубили в сражения 500 военнослужещи; 1500 са били ранени, предаде ТАСС. Бойците на ДНР са унищожили 42 украински танка, съобщи Министерството на отбраната. Според наблюдатели на ОССЕ не е имало преминаване на военна техника през пропускателните пунктове на руско-украинската граница, допълни руската агенция.

23 ЕС призова към безпристрастно разследване на обстрела на автобусната спирка в Донецк, довел до гибелта на 15 души, заяви на **23 януари** Майя Косянчич, прессекретар на европейския дипломат номер 1 Федерика Могерини.
Владимир Путин посочи като виновни за трагедията киевските власти, които насърчават използването на „артилерия, авиация и система за залпов огън по гъстонаселени райони".

Понижаването на суверенния кредитен рейтинг на Русия от агенцията *S&P* е политически ангажирано и не съответства на реалностите в руската икономика, заяви медийният секретар на президента на РФ Дмитрий Песков.

27 На **27 януари** парламентът на Украйна излезе с изявление във връзка с изострилата се ситуация в Донбас. В него Русия бе наречена „страна агресор".

„ЛНР изцяло премина на енергоснабдяване от Русия", заяви председателят на Съвета на републиката Генаций Ципкалов. „Вече не се захранваме от Счастинската ТЕЦ, а от територията на РФ", поясни той, уточнявайки, че обемът електроенергия за републиката засега е недостатъчен.

Около 500 души бесарабски българи от село Кулевча в Одеска област се вдигнаха на граждански бунт срещу насилствената им мобилизация от киевските власти. „На бандеровците не им е достатъчен геноцидът срещу нашия народ за последните 25 години. Не им стигат и политическите убийства на българи. Никога няма да забравим нашите герои Милев и Николов, изгорени в Одеса. Днес дойдоха да мобилизират българите на война срещу Донбас. Хората излязоха на митинг и не позволиха да се прочете заповедта", пише в мрежата бесарабският българин Пьотър Рибаков. „Хората в селото говорят помежду си на български, а с офицера от украинската армия – на руски", сподели той и изрази надежда, че България ще вземе отношение по случващото се.

Лидерите на страните – членки на Европейския съюз, са поставили задача на своите външни министри да разгледат какви са възможностите за налагане на нови санкции на Русия във връзка с изостряването на кризата в Източна Украйна, съобщи АФП. Според официалната информация задачата на външните министри на ЕС ще е „да оценят ситуацията и да разгледат всички възможности за ответни мерки, включително и нови санкции срещу Москва".

28 НАТО трябва да разположи командни пунктове и сили за бързо реагиране в шест европейски страни, заяви помощник държавният секретар на САЩ по въпросите на Европа и Евразия Виктория Нюланд на **28 януари**. „Ние трябва колкото може по-скоро да създадем командни центрове и центрове за контрол във всички шест страни, намиращи се на фронтовата линия", заяви дипломатът в речта си в Брукингския институт.

„Уверенията, че Северноатлантическият алианс няма да се разширява на изток, останаха празни думи. Инфраструктурата на НАТО се придвижи към руските граници", заяви министърът на външните работи на РФ Сергей Лавров. Говорителят на Държавната дума Сергей Наришкин поръча на комисията по външната политика да изучи въпроса и да бъде изготвено официално изявление на руския парламент за анексията на ГДР от ФРГ без провеждане на референдум. Това той направи в отговор на изявлението на председателя на ПАСЕ Ан Брасьор, че „Русия е анексирала Крим".

Февруари

6 На **6 февруари** президентът на Франция Франсоа Оланд и германският канцлер Ангела Меркел посетиха Москва, където в продължение на 5 часа разговаряха с Владимир Путин на немски език и обсъждаха възможността за постигане на примирие в Украйна.

ВОЙНАТА В УКРАЙНА

На **9 февруари** президентът на САЩ Барак Обама заяви, че няма да допусне Русия да променя границите на Европа. „Напълно единодушни сме, че не може в XX в. да стоим безучастно и да допуснем границите на Европа да се прекрояват под дулото на оръжие", заяви Обама на съвместна пресконференция в Белия дом с канцлерката на Германия Ангела Меркел. Той увери, че Вашингтон е за дипломатическо решение на украинската криза. „Заедно със съюзниците в НАТО ще укрепваме присъствието си в Централна и Източна Европа. Ще работим с МВФ и други партньори за оказване на критично важна финансова подкрепа на Украйна. Обсъдихме как най-добре да помогнем на Украйна да се защитава. На мнение сме, че санкциите срещу Русия трябва да се запазят в пълна степен, докато Русия не изпълни изцяло ангажиментите си", декларира Обама. Меркел потвърди, че подкрепя идеята за санкции срещу Русия, но подчерта, че е нужен още един опит за решаване на конфликта в Украйна по дипломатически път.

„Кризата в Украйна възникна не по руска вина. Тя е следствие на опитите на САЩ и западните им съюзници, възприемащи се за победители в Студената война, да налагат волята си навсякъде. Обещанията, че НАТО няма да се разширява на изток, се оказаха празни думи. Видяхме как инфраструктурата на Алианса се приближава все повече до нашите граници, игнорирайки интересите на Русия. Освен това в рамките на програмата на ЕС „Източно партньорство" бяха предприети опити да се откъснат от Русия редица държави от бившия Съветски съюз. Кулминация на тези негативни тенденции е кризата в Украйна. Ние неведнъж предупредихме САЩ и западните им партньори за пагубните последствия от намесата във вътрешните работи на страната, но те не послушаха нашето мнение", заяви Владимир Путин в интервю за египетския вестник „Ал Ахрам".

„Западът няма възможност да реши украинския конфликт по военен път. Ние не можем да спечелим тази война. Ако сме толкова глупави, че да се забъркаме в нея, то ще я загубим и това ще е страшна катастрофа", сподели пред *ARD* германският генерал Харолд Куят, който е бивш председател на военния комитет на НАТО. „Путин се държи много сдържано. Може това да е временно, не зная и мисля, че никой не знае. Войната щеше да завърши за 48 часа, ако Русия искаше това", смята Куят, който е категоричен, че редовни части на руската армия не участват в конфликта.

На **11** и **12 февруари** в Минск се състояха преговори между Русия, Украйна, Франция и Германия за регулиране на кризата в Донбас. Те продължиха над 15 часа и завършиха с договорености , близки до подписаните в същия град на 5 и 19 септември м.г., но в по-изгоден за ДНР и ЛНР вариант. Някои от най-важните аспекти на постигнатите споразумения са: 1. Прекратяване на огъня от 00.00 часа на 15 февруари. 2. Създаване на буферна зона. Армията на Киев ще изтегли войските си от текущата фронтова линия, а войските на Новорусия – от позициите, които заемаха през септември м.г. 3. Политическото регулиране на конфликта е възможно само при преки преговори между Киев и двете народни републики. 4. В Украйна трябва да се проведе конституционна реформа, която да отчита интересите на Донбас. 5. РФ настоява обкръжената в Дебалцево украинска групировка да капитулира, Киев не е съгласен. 6. ДНР и ЛНР подписаха документ за регулиране на конфликта с гаранциите на РФ, Германия и Франция. 7. До края на 2015 г. Украйна трябва да приеме закон за особения статут на Донбас, което трябва да включва трансгранично сътрудничество с РФ, самоопределение за езика и амнистия за участниците във войната. 8. От територията на Украйна трябва да бъдат изтеглени чуждите наемници и военна техника, за това ще следи ОССЕ. 9. До 19 февруари трябва да се извърши

размяната на военнопленниците. 10. Порошенко твърди, че няма споразумение за федерализация на Украйна. 11. Украйна може да поеме контрола над границата с РФ след провеждане на местни избори и приемане на закон за особен статут на Донбас *със съгласието* на новоизбраните власти на ДНР и ЛНР. 12. Министерството на външните работи на Русия уточнява, че Германия, Франция и РФ не са подписвали приетия в Минск документ, а само са изразили подкрепата си за него. 13. ДНР ще настоява Украйна да изплати компенсация за причинените щети от бойните действия. 14. Киев трябва да възобнови изплащането на пенсиите и другите си социални ангажименти към ДНР и ЛНР, както и да прекрати икономическата блокада на републиките. Путин, Меркел, Оланд и Порошенко не подписаха споразуменията, това сториха само представителите на контактните групи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. сп. „Геополитика", 2014, бр. 6, с. 138.
2. http://www.dni.ru/polit/2015/1/20/292350.html
3. http://uatoday.tv/politics/obama-supports-ukraine-in-state-of-the-union-address-404086.html
4. http://ria.ru/world/20150201/1045353561.htm
5. http://www.km.ru/world/2015/01/21/ministerstvo-inostrannykh-del-rf/753775-smikheev-nasha-elita-byla-ideologicheski-za
6. http://www.segabg.com/article.php?id=736363
7. http://ria.ru/world/20150122/1043831961.html
8. http://news.ibox.bg/pressreview/id_1191813937
9. http://vz.ru/news/2015/1/28/726642.html
10. http://news.ibox.bg/news/id_4742247
11. http://www.newsweek.com/russia-its-time-regime-change-303399
12. http://www.washingtonpost.com/opinions/ukraine-needs-more-help-from-the-west/2015/01/29/462b1ea4-a71b-11e4-a7c2-03d37af98440_story.html
13. http://pravdoryb.info/opolchentsy-pokazali-obse-amerikanskoe-oruzhie-zakhvachennoe-v-aeroportu-donetska.htm
14. http://www.focus-news.net/news/2015/02/06/2021630/dzhon-makkeyn-chast-ot-vinata-za-upotrebata-na-kasetachni-bombi-v-ukrayna-e-na-saedinenite-shtati.html
15. http://svetoven.pogled.info/news/62124/Poroshenko-iska-orazhiya-ot-NATO
16. http://rusvesna.su/news/1423000335
17. http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_117055.htm)
18. http://odessa.comments.ua/news/2015/01/20/133418.html
19. http://zavtra.ru/content/view/ukraina-i-ssha-koordiniruyut-dejstviya-v-sfere-oboronyi-i-bezopasnostii
20. http://telegraf.com.ua/ukraina/politika/1587997-ssha-vyidelili-320-mln-ukraine.html
21. http://www.bbc.co.uk/russian/international/2015/02/150207_biden_ukraine_defence
22. Вж. http://www.rg.ru/2014/08/12/obse-anons.html
23. Вж. http://riafan.ru/207710-pushilin-pochti-90-pogibshih-v-donbasse-mirnyie-zhiteli/
24. http://vz.ru/news/2015/2/8/728479.html
25. http://bg.mondediplo.com/article1299.html
26. http://ria.ru/world/20150108/1041797062.html
27. http://vz.ru/news/2015/1/22/725658.html
28. http://www.kommersant.ru/doc/2636177
29. http://www.vz.ru/news/2015/2/1/727324.html
30. http://vz.ru/news/2015/2/7/728374.html
31. http://www.wsj.com/articles/ukraine-talks-to-continue-in-minsk-on-wednesday-1423389379

32. http://top.rbc.ru/politics/09/02/2015/54d88c029a79474e9433a6a8#xtor=AL-[internal_traffic]--[top.rbc.ru]-[54d867099a79473a39bb2b74]-[subject_links]
33. http://ria.ru/world/20150207/1046446690.html
34. http://www.mediapool.bg/merkel-se-samnyava-v-uspeha-na-germano-frenskiya-miren-plan-news230297.html
35. http://ria.ru/world/20150208/1046540131.html
36. http://vz.ru/news/2015/2/8/728506.html
37. http://www.nytimes.com/2015/02/08/world/europe/divisions-on-display-over-western-response-to-ukraine-at-security-conference.html?_r=0
38. http://www.vz.ru/news/2015/2/8/728476.html
39. http://news.liga.net/news/politics/5029002-lavrov_i_kerri_v_myunkhene_obmenyalis_ugrozami_.htm
40. http://vz.ru/news/2015/2/8/728506.html
41. http://vz.ru/opinions/2015/1/26/726175.html
42. http://mignews.com.ua/sobitiya/inworld/4605137.html
43. http://ria.ru/world/20150206/1046321492.html
44. http://en.wikipedia.org/wiki/Massacres_of_Poles_in_Volhynia_and_Eastern_Galicia
45. http://www.vz.ru/news/2015/1/8/723550.html
46. http://colonelcassad.livejournal.com/1979886.html
47. http://russian.rt.com/article/70779
48. http://vz.ru/columns/2015/1/27/725794.html
49. http://russian.rt.com/article/69517
50. http://korrespondent.net/ukraine/3468394-vodytel-avtobusa-smerty-nas-obstrelialy-so-storony-volnovakhy
51. http://on-planet.ru/policy/4057-mogerini-es-ne-budet-sledovat-logike-ssha-i-postavlyat-kievu-vooruzhenie.html
52. http://svpressa.ru/war21/article/107928/?qt=1
53. lenta.ru/news/2015/01/22/front
54. http://vz.ru/news/2015/1/19/725125.html
55. http://pravdanews.info/v-debaltsevo-razmestilis-polskie-naemniki.html
56. http://vz.ru/news/2015/2/9/728719.html
57. http://vz.ru/news/2015/2/5/728156.html
58. http://ria.ru/world/20150206/1046329137.html
59. http://www.vz.ru/news/2015/1/25/726074.html
60. http://lenta.ru/news/2015/01/31/talksareover
61. http://news.ibox.bg/news/id_1518934405
62. http://news.ibox.bg/news/id_1967184217
63. http://svpressa.ru/war21/article/110673/
64. http://zavtra.ru/content/view/putin-nazval-ukrainskuyu-armiyu-natovskim-legionom/
65. http://vz.ru/news/2015/2/7/728393.html
66. http://zavtra.ru/content/view/kontingent
67. http://www.mk.ru/politics/2014/12/26/novaya-voennaya-doktrina-opredelila-ugrozy-dlya-rf-nato-territorialnye-pretenzii-destabilizaciya-v-regionakh.html
68. http://www.kremlin.ru/news/47126
69. http://www.focus-news.net/news/2014/12/18/2002947/vecher-makedoniya-shte-bade-chast-ot-grandioznata-evropeyska-zheleznitsa-budapeshta-belgrad-skopie-atina.html
70. http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/6050/)
71. http://www.duma.bg/node/93244
72. http://www.vesti.bg/temi-v-razvitie/tema-ukrajna/plevneliev-shte-lekuvame-ukrainski-voenni-v-bylgariia-6021610, http://www.blitz.bg/news/article/306520

73. http://bulgarian.ruvr.ru/2015_01_14/Voennata-tehnika-za-Ukrajna-minava-prez-Blgarija-8379
74. http://www.segabg.com/article.php?id=727683
75. http://www.mediapool.bg/prezidentat-podmeneniyat-prehod-mozhe-da-prodalzhi-ako-modelat-ktb-ne-bade-razgraden-news229594.html
76. http://news.ibox.bg/news/id_1199191895
77. http://www.duma.bg/node/94796
78. http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2015/01/28/2461396_parlamentut_otkaza_na_bsp_da_obsujda_sankciite_sreshtu
79. http://news.ibox.bg/news/id_664216580
80. http://www.duma.bg/node/94014
81. http://www.cross.bg/bulgariya-ykraiina-bulgarite-1451969.html#axzz3RFYhZsGu
82. http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=4578843
83. http://actualpolitics.ru/article/5194
84. http://vz.ru/news/2015/1/28/726642.html
85. http://www.odnako.org/almanac/material/god-velikogo-pereloma/
86. http://mid.ru/brp_4.nsf/0/5E26BDE162FEC0E643257DE5004B5FE0
87. Вж. http://snob.ru/magazine/entry/83452
88. http://russian.rt.com/article/1787)
89. http://duma.bg/node/92460
90. http://ria.ru/east/20150122/1043745874.html
91. http://mid.ru/brp_4.nsf/0/C9BC5D3F89A79856C3257DB90066FF95
92 http://news.kremlin.ru/ref_notes/4804
93. http://inosmi.ru/fareast/20150206/226095623.html
94. http://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2015-01-19/richest-1-will-own-more-all-rest-2016

ОБРАЗОВАНИЕТО КАТО ЦЕННОСТ И ОСНОВНО ПРАВО ЗА ВСЕКИ*

Янаки Стоилов

Янаки Стоилов *– доцент, доктор по право. Преподава теория на правото, теория на държавата в СУ „Св. Кл. Охридски“ и в Пловдивския университет „П. Хилендарски“. Автор е на монографията „Държавната власт“ и на редица студии и статии по проблемите на правата на личността, на социалните норми, на политическите и правните субекти, на конституционното развитие на България и др. Член е на ръководството на Българската асоциация по философия на правото и социална философия. Бил е народен представител във Великото народно събрание и в няколко състава на НС. Заместник-председател е на 43-тото НС.*

През последните три десетилетия се разпространи неолибералното разбиране за образованието, науката и културата като за услуги, до голяма степен зависими от пазара. Разколеба се виждането за тези сфери като за публично благо и ценност за обществото и за индивида.

Световната икономическа и финансова криза доведе до нов вид разделение – между обществата, ползващи предимствата на високите технологии, научните изследвания и иновациите, и обществата, в които се ширят неграмотността, ниската квалификация и липсата на професионални умения. Днес класическото разделение „бедни – богати” намира нова форма в опозицията „знаещи – незнаещи”, „образовани – необразовани”.

През януари тази година в свой доклад ЮНЕСКО посочи, че икономически изостаналите държави са обхванати от нов вид криза – глобална криза в образованието: липса на образование за всички, ниско качество на образованието в много училища в бедните райони, застрашително увеличаваща се неграмотност и липса на възможности за придобиване на елементарни професионални умения.

Тенденциите в България също не са добри. Бюджетните разходи за образование по време на държавния социализъм постоянно се увеличават и през 1989 г. те надхвърлят 6% от брутния вътрешен продукт. В мо-

* Изказване на конференцията "Достойна работа и образование; инвестиране в равни възможности за всички", организирана от Прогресивния алианс, от Групата на социалистите и демократите в Европейския парламент и от Социалистическата партия на Португалия, проведена на 5 декември 2014 г. в Лисабон.

мента годишните разходи за образование са под 3.5% от БВП. Социализиращата роля на образованието е отслабена, качеството на образованието рязко спада. Хиляди деца отпадат от училище всяка година На социализма бе необходимо по-малко от десетилетие, за да ликвидира почти изцяло неграмотността (около средата на 50-те години на XX век). Днес, в ерата на информационното общество, неграмотността, включително функционалната неграмотност, отново е широко разпространена.

Ситуацията с науката е повече или по-малко същата. През 1989 г. България осигурява 2.8% от БВП за изследвания и развитие, докато през 2010 г. тази сума възлиза само на 0.3% от БВП.

Ние, социалистите, трябва да водим борба за равен достъп до образование, за възможности за продължаващо образование, за инвестиции в развитието на човешките способности. Това е още по-необходимо при прехода към слединдустриалното общество и в условията на дълбоки социални неравенства. Ние не можем да говорим за пълноценно участие на всеки един в обществото, да направим икономиката ефективна и световната система справедлива, ако не променим подхода си към образованието.

Сега в България се съчетават национални и европейски мерки и фондове за развитие на образованието. В България в края на 2013 г. приключи европейската програма "Учене през целия живот". В началото на 2014 г. предишното правителство, поддържано от социалистическата партия, започна нова програма за образование, за обучение, за младежта и спорта – "Еразъм плюс". Тази програма включва две основни групи – млади учители, както и учители над 50 години, защото повечето от тях не ползват чужди езици и нямат достатъчно дигитални умения. Другата цел на програмата е да повиши квалификацията на учителите в системата на професионалното образование.

Левите политики трябва да намерят приоритетни насоки за икономическо развитие на всяка страна и на Европейския съюз. Това е предпоставка за удовлетворяване на социалните и на икономическите потребности заедно с образователните. Ние се застъпваме за по-добро обучение и преквалификация, за да се посрещат потребностите на заетостта. Ние изискваме образованието да подготвя квалифицирани кадри за първо работно място, както и да помага на по-възрастните работници, които постъпват отново на пазара на труда. Ние трябва да отделим специално внимание на развитието на дуалното обучение и на квалификацията, на засилване на социалната и на възпитателната роля на образованието за предотвратяване на екстремизма и насилието, за да способства образованието за установяване на толерантност, разнообразие и свобода на мисълта.

В Европейския съюз вече действат общи финансови изисквания – за максималното ниво на бюджетния дефицит (3% от БВП) и за държавния дълг. Социалистите и другите леви политици трябва да работят за въвеждане на общи минимални социални стандарти във всички страни на ЕС – за процента от БВП, отделян за образование, наука и култура. Нещо повече. Европейските фондове и програми трябва да обслужват нискообразованите групи, да служат за придобиване и повишаване на професионалната квалификация, за профе-

сионалните училища, за децата със специални образователни потребности, за организиране на свободното време на територията на училището. Такава амбициозна политика изключва ограничителни мерки и бюджетни съкращения в образованието.

В България на децата от началните и основните училища се осигуряват безплатни учебници. Ние си поставяме за цел да разширим тази мярка и за следващото образователно ниво. Ние целим да създадем възможности за осигуряване на храна и училищно облекло – безплатни за децата от семействата с ниски доходи. Да се въведат програми за превенция срещу отпадането на ученици. Да се създадат училища "Втори шанс" за тези, които са прекъснали обучението си, и за възрастни с незавършено средно образование. Да се построят мултифункционални спортни зали и площадки в училищата.

Ние сме убедени, че държавата следва да се ангажира с финансиране само на държавните и общинските училища. Иначе неравенствата в образованието ще се задълбочават, а качеството на масовото образование ще се влошава. Прилагането само на либералния принцип "парите следват ученика" ще увеличи социалната поляризация и демографската криза, особено в по-бедните страни.

В същото време ние имаме на разположение европейски програми, които ни дават допълнителни финансови възможности за различни видове образователни институции – обществени, частни, неправителствени и така нататък.

Ние трябва да търсим пътища на европейско и на глобално ниво, за да пазим и поддържаме качествата на училищата и университетите, особено извън най-развитите страни, когато ученици/студенти, които те обучават, отиват да работят в други страни.

Ние гледаме на образованието като на процес на обмен на идеи, знания, опит и ценности, на създаване на доверие между учители (преподаватели) и ученици (студенти).

Нека да осигурим и да защитим образованието като публично благо, като ценност, като активно право за всеки един и за всички!

EDUCATION AS A VALUE AND BASIC RIGHT FOR EVERYONE*

Yanaki Stoilov

Over the last three decades, the neoliberal view of education, science and culture as services which are largely dependent on the market has taken hold on a global scale. The view of these spheres as a public good and a value – for the society and for the individual person has been undermined.

The global economic and financial crisis has brought a new kind of division to the forefront A division between the societies which use the advantages of high technologies, scientific research and innovation and the societies where illiteracy, low qualifications and lack of vocational skills are rampant. Today, the classic division of "poor-rich" finds a new form in the opposition "knowledge – lack of knowledge", "educated – uneducated".

The report of UNESCO from January this year highlighted that the economically backward countries have been affected by a new kind of crisis – a global crisis in education: lack of education for all, low quality of education in many schools in the poor regions and lack of opportunities to acquire basic (vocational) skills.

The trends in Bulgaria, too, do not look good. Budget expenditures for education during the time of state socialism were always on the increase and amounted to more than 6 % in 1989 whereas now they amount to less than 3.5%. The socializing function of education has been weakened and the quality of education has plummeted. Thousands of children drop out of school every year. It took Socialism less than 10 years to do almost away with illiteracy in Bulgaria (around the mid-50s of the 20th century). Today, in the era of information society, illiteracy – including functional illiteracy – is widespread again.

The case with the Science is more or less the same. In 1989 Bulgaria provided 2.8% of GDP for research and development whereas in 2010 the amount was only 0.3%.

We, the socialists, must lead the fight for equal access to education, for opportunities for ongoing qualification, for investing in the development of human capabilities. This is even more necessary during the transition to a postindustrial society and in the context of deep social inequalities. We cannot speak about participation of everyone in our societies, make our economies competitive, and the global system fair, if we do not change how we tackle education.

Now in Bulgaria we combine national and European measures and funds for developing the education. Bulgaria completed the European programme "Lifelong

* Statement of the conference "Decent Work and education; investment in equal opportunities for all", organized by Progressive Alliance, the Group of Socialists and Democrats in the European Parliament and the Socialist Party of Portugal, held on December 5, 2014 in Lisbon.

Learning" in the end of 2013. Previous government, supported by socialist party, started the new programme for education, learning, youth and sport "Erasmus plus" at the beginning of 2014. This programme includes two basic groups – young teachers and teachers over 50 years, because most of them don't use foreign language and don't have enough digital skills. The other purpose of the programme is to increase the qualification of the teachers in the system of professional education and learning.

The left policies must find priority guidelines for the economic development of every country and of the European Union. This is a prerequisite for bringing the social and economic needs together with the educational needs. In the same time we have at our disposal an European programmes which give us additional financial opportunities for different kind of institutions – public, private, nongovernmental etc. We must pay special attention to the development of dual education and vocational qualifications, to strengthening the social and pedagogic role of education, preventing extremism and violence – promoting tolerance, diversity and freedom of thought.

Within the European Union, there already are common financial requirements in place – for the maximum level of budget deficit (3% of GDP), for external debt. Socialists and other left-wing politicians must work towards the introduction of common minimum social standards in the EU – for a percentage of the GDP of each country for education, science and culture. Furthermore, funds under European programmes must be provided for the purposes of dealing with low literacy rates, for acquiring and improving professional qualifications, for vocational schools, for children with special educational needs, for organizing leisure time at the territory of the school. Such ambitions policy excludes austerity measures and budget cuts in education.

In Bulgaria, children in primary and secondary schools are provided with free textbooks. We aim to extend this to the next levels in education. We aim to create possibilities for providing food and school wear to students – free for those from low-income families. To introduce programmes for preventative work with potential dropout students. To create "second chance" education forms for those who quit school and for adults. To gradually build multi-purpose sports halls and sports grounds.

We believe that the state should commit to funding only state and municipal educational institutions. Otherwise, inequalities in education will deepen and the quality of mass education will deteriorate. Applying only liberal principle – money follows the student will increase the social polarization and the demographic crisis, especially in poorer countries.

We stand for better training and re-skilling to meet employment needs. We demand that education leads to quality jobs, both for first-time entrance and older workers re-entering the job market.

We have to look for ways on European and global level to keep and support the capabilities of schools and universities, especially outside the most developed countries, when the students, whom they educated, go to work in other countries.

We view education as a process of exchanging ideas, knowledge, experience and values, of creating trust between teachers and students.

Let us ensure and protect education as a public good, a value, a basic (human) right for everyone and for all!

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД РЕФОРМАТОРСКИЯ БЛОК

Иван Динков-младши

Иван Динков-младши *– магистър по политология. Експерт политолог в Центъра за стратегически изследвания "Александър Лилов".*

Тази статия има за цел да очертае генезиса, траекторията на развитие, актуалното състояние и възможните варианти за бъдеще пред Реформаторския блок. Така тя си поставя по-скромната задача да опише само една част – и то по-малката – на днешната българска десница. Тя няма да се занимава с голямата картина на дясното в България и ако по някакъв начин се докосва до нея, то ще бъде единствено с мисълта за конкретния изследван обект, а именно Реформаторския блок. По тази причина статията носи по-скоро приложно-прогностичен характер, отколкото да проблематизира „големите въпроси", пред които стои българската десница, а и левица.

Генезис на Реформаторския блок

Реформаторският блок (РБ) е поредната метаморфоза на онова, което досега в статиите си по тази тема именувам с термините „класическа" или „традиционна" десница. Под тези два термина аз разбирам всички онези партии, движения и дори отделни личности, които произлизат от някогашния голям Съюз на демократичните сили и които противопоставям на ГЕРБ като форма на една по-късна и различна както по структура, така и по състав десница. Използвам думата „метаморфоза" напълно съзнателно, доколкото РБ е поредният опит да се реши извечната и нерешима задача за „квадратурата на кръга" или как да слепим парченцата на счупената порцеланова ваза по нов начин, без в резултат от това да направим каца без дъно. В конкретния случай РБ се явява пряк наследник на кратко просъществувалата и бързо загинала Синя коалиция. Тази коалиция беше създадена

в началото на 2009 г. от СДС и ДСБ, а нейни съпредседатели станаха съответно лидерът на СДС Мартин Димитров и лидерът на ДСБ Иван Костов. По-късно към Синята коалиция се присъединиха още три малки партии: Българската социалдемократическа партия, партия „Обединени земеделци" и Радикалдемократическата партия. В този си формат Коалицията се яви на Европейските избори през 2009 г. и спечели 204 817 гласа, които ѝ дадоха едно евродепутатско място (и още едно след влизането в сила на Лисабонския договор). За редовните парламентарни избори по-късно през същата година към Синята коалиция се присъединиха партиите Българска нова демокрация и ромската „Щит". В този си формат Коалицията постигна резултат от 285 671 гласа, които ѝ дадоха 15 депутатски места. По отношение на впоследствие сформираното правителство на ГЕРБ Синята коалиция зае амбивалентната позиция хем да го подкрепя по принцип, но без да участва в управлението, хем да му се противопоставя по конкретни въпроси и случаи, както и на отделни министри.

Тук обаче най-важното, което трябва да имаме предвид, е фактът, че Синята коалиция не беше доброволен и съзнателен политически акт на своите автори, а принудително действие с единствената цел оцеляването им. Казано с други думи, ако не бяха предприети силовите опити за унищожаване на СДС отвътре чрез действията на тогавашния му председател Пламен Юруков и чрез действията на съда по повод регистрацията на Съюза, надали щеше да има Синя коалиция, а оттам и нейни представители в европейския и в българския парламент. Най-вероятно мъчителният живот на класическата десница в България щеше да е приключил още през пролетта на 2009 г. и тя нямаше да липсва никому. Тогава тя се конфронтираше яростно с изгряващата в онзи момент партия ГЕРБ – една обречена битка, която в крайна сметка Синята коалиция загуби и в резултат от която се разпадна безславно. Така това, което Тройната коалиция и най-вече БСП се опита да направи през 2008–2009 г. чрез Пламен Юруков, Бойко Борисов успя да го направи чрез по-следващия председател на СДС Емил Кабаиванов през 2012 г.

За това, че създаването на Синята коалиция не беше осъзнат и споделен от участниците ѝ политически избор, доказателство е, че на президентските избори през 2011 г. СДС успя да наложи своя кандидат Румен Христов чрез вътрешни избори, но този кандидат получи само 65 761 гласа, т.е. той беше бойкотиран от симпатизантите на ДСБ. За сметка на това на тези избори изгря звездата на Меглена Кунева, която събра 470 808 гласа, или 14% от всички гласове, и така се превърна в още една възможна писта за развитие на десницата встрани от ГЕРБ.

На предсрочните парламентарни избори през 2013 г. всички участници от вече бившата Синя коалиция, както и новосформираното от Меглена Кунева движение „България на гражданите" се явиха самостоятелно. И жестоката истина за тежестта, смисъла, нуждата и обществената полза от тази „традиционна" десница веднага лъсна – нито една от тези партии не влезе в българския парламент. ДСБ в коалиция с Българския демократичен форум получи 103 638 гласа, или 2.92%, СДС – 48 681 гласа, или 1.37%, ДБГ – 115 190 гласа, или 3.25%. Така тази десница отново се завърти в омагьосания си кръг на постоянно самосъграждане и самоунищожение. Този път обаче поне започна дълго отлаганият

и ужасно закъснял процес на персонално обновление, най-вече в ДСБ, където най-накрая Иван Костов слезе от политическата сцена.

Тъжна се оказа равносметката за този български политик. С течение на времето той не беше „избелен" от историята, съдбата не му прости, а напротив – той се превърна в нарицателно за негатив, тежката му орехова сянка запуши както собствената му партия, така и десницата като цяло. Всичките му политически битки след слизането му от власт се оказаха загубени: битката за дясното първо в рамките на отломките от СДС, после в конкуренция с ГЕРБ. Дори като политик на власт неговите сили стигнаха да подготви (при това некачествено) България за влизане в Европейския съюз, но не и да изгради работещ проект за мястото ѝ и най-вече за развитието ѝ в този съюз... Нещо повече, в чисто личен план покрай кризата с КТБ лъсна евтиният еснафски манталитет и дребнава житейска философия на Иван Костов, който деградира от бивш премиер до редови заекващ адвокат на една банка пирамида с едничката цел да спаси собствения си преференциален влог в нея.

Създаване на Реформаторския блок

След парламентарните избори през 2013 г. „класическата" десница отново се изправи пред задачата за собственото си обединение. И тя отново я реши чрез механичния сбор, с оглед на конюнктурните обстоятелства, през ниския хоризонт на поредните предстоящи избори, извън полето на сериозния идеологически диалог. РБ беше създаден на 20 декември 2013 г. В него влязоха ДСБ, ДБГ, СДС, Народна партия „Свобода и достойнство" (НПСД) и БЗНС. Всъщност така важният идеологически разговор за това каква е (или по-скоро каква би трябвало да бъде) политическата идентичност на РБ, кой кой е (и най-вече кой какъв е бил) в него, какви са средствата за постигането на целите му (ако такива въобще бяха заявени) беше проведен, макар и в един негативен дискурс. По ирония на съдбата основни събеседници (а всъщност спорещи) в този разговор се оказаха най-малко обременените с идеология, но най-обтекаеми като биография политически дейци на класическата десница – Надежда (Михайлова) Нейнски и Меглена Кунева. „Триумфът" на последната въпреки социаллибералното ѝ минало, но заради електоралната ѝ зестра е всъщност първото и определящо родилно петно на РБ. Още повече че надделяха привичните, сякаш неизтребими, но толкова громени покрай Тройната коалиция квоти като принцип за конституиране и функциониране на Блока вместо предлагания принцип за вземане на решения чрез консенсус. По този начин РБ удобно жертва миналото си (а и бъдещето си) на в някаква степен автентична десница в името на съмнителна и неясна тежест някъде в бъдещето. Така партията на Н. Михайлова „Синьо единство" беше остракирана, докато отделни нейни дейци като бившия председател на СДС Мартин Димитров скоропостижно се преориентираха и бързо доплуваха до РБ (че и до депутатската банка впоследствие), подписвайки по същество сепаративен мир с ДСБ от името, но без санкцията на Националния съюз „Единство".

Второто родилно петно на РБ дойде от още по-неочаквано място – от техния близък, верен и коректен дотогавашен партньор – Партията на зелените, която

всъщност се нарежда сред основателите на Блока. Причината за разрива в този случай не беше идеологическа, а точно обратното – финансова, и то заради действията на РБ, оприличени от председателя на Зелените като покупко-продажба на бъдещи депутатски места.

Третото родилно петно са две от партиите, влизащи в Блока: БЗНС и НПСД. Докато участието на първата може да се обясни с прастарата максима в българската политика, че за всяка големееща се коалиция трябва и по едно БЗНС като щипка сол в манджата, т.е. да се пришие за вкус и цвят, а не поради заслуги или идеологическа близост (да не говорим, че в България историческият БЗНС е много повече лява, отколкото дясна партия), участието на втората партия е въпрос и проблем, който тепърва ще излиза на повърхността (макар и вече да пробива покрай скандалите с назначенията на областни управители и разграничението на Корман Исмаилов от Реформаторския блок в резултат от тях). Каква точно е дясната политическа идентичност на партия, създадена от втория довчера човек в ДПС, кое точно е дясното на нейния основно селски и дребноградски електорат в смесените райони и доколко той има нещо общо с нагласите и желанията на класическия електорат на традиционната десница в големите градове... Тези явни несъответствия рано или късно ще дадат своя горчив плод.

Четвъртото родилно петно на РБ се оказа направената, но впоследствие нарушена заявка, че Блокът няма да става всеядeн и няма да приема други партии за свои членове. Малко преди парламентарните избори през 2014 г. обаче Блокът подписа споразумения с партиите Българска народна демокрация (БНД) на бившия председател на Народното събрание по времето и от квотата на НДСВ Борислав Великов (за сметка на това всички разговори за възможна коалиция с НДСВ бяха пресечени в зародиш) и с Християндемократическата партия на България (ХДП). Така и не стана ясно защо бяха предприети тези действия, освен може би поради това, че въпросният Борислав Великов де факто си закупи депутатското място в Монтана, плащайки изцяло кампанията на Блока в тази област. Очевидно поради липсата на подобни възможности ХДП остана единствената партия от коалицията, която не успя да излъчи свой представител за депутат и затова днес тя е вътрешна опозиция на Блока.

Петото родилно петно на РБ е самата му структура – усложнена излишно (но съзнателно конструирана по този начин заради претенциите за демократичност, представителност и отвореност към гражданското общество), тромава (дори с опция за пълен блокаж – решенията в т.нар. Граждански съвет трябва да се вземат с мнозинство от ¾), предварително обезглавена (тъй като блокът има свой говорител, но не и ръководител). Всичко това, разбира се, моментално даде дефект при първия по-остър завой – избора и състава на второто правителство на ГЕРБ, в което РБ успя да пласира свои министри. Така в рамките на един и същи ден членът на Гражданския съвет проф. Тодор Танев подписа решението на този съвет срещу номинирането и назначаването на лидера на СДС Божидар Лукарски за икономически министър (а това решение според учредителното споразумение за създаване на Блока има обвързващо задължително действие за т.нар. председателство, в което влизат лидерите на петте партии

членки), а няколко часа по-късно се подписа заедно с въпросния Лукарски като нов образователен министър и така двамата безгрижно и безпроблемно станаха колеги в Министерския съвет (като при това същият Лукарски публично заяви, че решенията на Гражданския съвет нямат значение, за което беше също така публично подкрепен от лидера на ДСБ Радан Кънев). Нещо повече, сега РБ е разделен на две. От едната страна на барикадата стои ДСБ, подкрепена от БЗНС и НПСД, а от другата – ДБГ и СДС. Причината са различията относно това как да се развива занапред блокът, кога и как точно да бъде решен този проблем. В резултат РБ е парализиран, а въпросът с бъдещия конгрес, на който да се решат всички проблеми, бива постоянно отлаган с процедурни хватки.

Участие на Реформаторския блок във властта

На предсрочните парламентарни избори през 2014 г. Реформаторският блок получи 291 806 гласа, или 8.88%. Така той вкара в Народното събрание 23 депутати. Докато изборите от 2013 г. се оказаха крайно непредставителни, допускайки само 4 партии в Народното събрание, при изборите през 2014 г. махалото отиде в другата крайност, в парламента влязоха 8 партии. Това наложи създаването на четиripартийна коалиция, съставена от ГЕРБ, РБ, Патриотичния фронт (ПФ) и Алтернативата за Българско възраждане (АБВ). Тук трябва да спомена още едно родилно петно на Блока, но вече в качеството му на управляваща сила – желанието му в правителството на всяка цена да бъде включен ПФ, който иначе както преди, така и след изборите редовно беше обвиняван в популизъм и ксенофобия от представители на Блока. Същото може да се каже и за едно от най-сериозните и категорични предизборни обещания на РБ, което беше да не допускат нов мандат на ГЕРБ, а ако той все пак се случи, Блокът да остане в опозиция. Уви, нищо такова не стана. Последвалите обяснения (оправдания) се сведоха до това участието на РБ във властта да се аргументира със заложените в неговата програма приоритети, както и с необходимостта БСП и ДПС да бъдат извън управлението – една до болка позната мантра на политическия живот у нас. В така конструираното правителство РБ разполага с едно вицепремиерско кресло (М. Кунева, отговаряща по европейските въпроси и за механизма за сътрудничество и проверка) и с 6 министерски кресла – на правосъдието, на отбраната, на външните работи, на икономиката, на здравеопазването и на образованието.

Такъв голям брой министерски постове прави впечатление и изисква обяснение. То трябва да бъде търсено в коренно различния подход на ГЕРБ при формирането на неговото второ правителство. Докато при първото се търсеше пълната власт, при това персонализирана в лицето на лидера на партията, който отговаряше едва ли не за всичко и решаваше всичко, при второто правителство очевидно е отчетена невъзможността такъв модел да бъде повторен, защото при него всички останали политически сили се обединяват срещу ГЕРБ. Избраният модел е раздаване на „парчета от тортата" и на други партии, но при съхраняване на патронажа на ГЕРБ и лично на Б. Борисов като последна инстанция, както и запазване на всички ключови ресурсни министерства в ръ-

цете на тази партия. Очевидно такава стратегия работи, след като и АБВ клъвна на въдицата, поемайки социалния ресор в лицето на довчерашния евродепутат и външен министър от БСП Ивайло Калфин. Подобен ход позволява на ГЕРБ да създава напрежение между двете леви партии АБВ и БСП и така да източва кръвта на последната, която остава единствената възможна опозиция на ГЕРБ в перспектива. Относно РБ – стратегията на ГЕРБ му дава всички министерски ресори, в които нуждата от реформи е крещяща, като по този начин пренасочи бъдещите обществени негативи от тези реформи от себе си към Блока. От своя страна РБ не успя да устои на такова изкушение – за представителите на Блока е ясно, че с такъв резултат от изборите не само не биха получили толкова министерски кресла, които са непропорционално много, но и че въобще не биха участвали в управлението. В крайна сметка стратегията на ГЕРБ по отношение на РБ се свежда до следното: ако неговите министри се справят, заслугите им ще бъдат пришити на правителството, което е с мандата на ГЕРБ, а ако се провалят – негативните обществени нагласи ще направят това, което досега ГЕРБ силово не успя да направи: ще елиминират при следващи избори РБ като втора българска десница. За да си гарантира сигурността на подобна стратегия, ГЕРБ дублира възловите министерства на РБ: ресорите на М. Кунева (европейски въпроси) и Б. Лукарски (икономика) се припокриват с ресора на Т. Дончев (еврофондове и икономика), който също е вицепремиер. На последно място тук трябва да се отбележи въведеният от ГЕРБ своеобразен арбитраж: най-голямата партия оставя по-малките партии от управленската коалиция да се боричкат помежду си и да търсят крайно решение в лицето на Б. Борисов, който, използвайки принципа на моркова и тоягата, хем се оказва великодушен и справедлив, хем държи в подчинение тези партии.

Управленските приоритети на Реформаторския блок и тяхната реализация

Основна максима за управлението в България е, че ако се правят реформи, те трябва да се направят през първата година на мандата. От тази гледна точка възлов за всякакви реформи е първият бюджет на всяко правителство. Нека сега видим какво е съответствието между заложените средства (и достъпни правомощия във въпросните сфери) и заложените приоритети.

Основен приоритет на РБ е съдебната реформа. Още по времето на служебното правителство беше изготвена стратегия за такава реформа, а изготвилият я министър запази поста си и в новото правителство на ГЕРБ. Този министър е от квотата на РБ. Реформата беше приета от Народното събрание, макар и с осакатяващото я допълнение, че ВСС остава постоянно действащ орган (за разлика от предлаганото в реформата разделяне на Съвета на съдийска и на прокурорска колегия). Независимо от всичко това вече се чуват гласове от управляващата ГЕРБ, че ще се наложи промяна на Конституцията, за което ще е необходимо мнозинство от 2/3, което пък в сегашния състав на парламента е непостижимо (за справка: заради същото мнозинство повече от 2 години не може да се избере главен съдебен инспектор – въпрос далеч по-маловажен от цялостната

съдебна реформа). Отделно трябва да се добавят възможностите за бламиране на реформата от страна на самата съдебна система, която може да я прати в Конституционния съд, който пък има редица противоречиви решения по темата от предишните опити за реформа. Накрая, в бюджета за 2015 г. просто няма предвидени пари за реформа. Единственият оставащ вариант е вътрешно пренасочване и преразпределение на наличните средства, което от своя страна отново опира до горепосочените възможности за бламиране на реформата. Така кръгът се затваря и става порочен. Или, както се изрази самият лидер на ДСБ: „Подкрепата на БСП за съдебната реформа е ключова." Само 3 месеца бяха необходими, за да се извърви пътят от клетвата на РБ, че влиза във властта, за да извади БСП от там, до това признание. Казано по друг начин, собствената тежест на Блока се оказа малка, за да прокара толкова важна, тежка и засягаща толкова интереси реформа. Надеждата, че ЕС в крайна сметка ще притиска което и да е българско правителство да я направи, е илюзорна, защото резултатът ще е както досега – не реформа, а мимикрия.

Следващите основни приоритети на РБ са „ликвидирането на партийните назначения в администрацията" и „интегрираното и прозрачно електронно управление". Как обаче те ще се реализират, при положение че за тях отговаря чрез специално създадено министерство вицепремиерът от квотата на ГЕРБ Р. Бъчварова? И как биха се реализирали такива ангажименти предвид наближаващите местни избори, в които е важен всеки глас и най-вече гласът на държавния и общинския чиновник заради лостовете, с които разполага?

Останалите приоритети са свързани със здравната и с образователната реформа. Но те все още не са факт, а пари за тях в бюджета няма предвидени. За сметка на това образователният и здравният министър вече се забъркаха в скандали, които подлагат техните намерения на риск.

На последно място са икономическите приоритети за влизане в еврозоната, намаляването на административната тежест върху бизнеса и ликвидирането на монополите. За това колко далечна и неизпълнима цел е влизането в еврозоната говори фактът, че в момента дебатът в България е дали БНБ и КФН са в състояние да изпълняват реално функциите си при валутен борд, след като допуснаха фалита на КТБ. На този фон да се мисли, че някой би приел България в еврозоната или дори в чакалнята ѝ, е несериозно. Що се отнася до намаляването на административната тежест, днешният дебат се върти около обратното – увеличаването на осигуровките.

В заключение може да се повтори вече казаното – тежестта на РБ е далеч по-малка от амбициите, които той има в управлението. Да се очакват резки движения, т.е. реформи в предизборна година, е малко вероятно. Заради това и постигнатите от Блока резултати засега остават по-скоро в сферата на надеждите, отколкото на фактите. Към това следва да се добави и бъдещото неизбежно пренареждане на управленския пасианс след местните и след президентските избори.

Перспективи и рискове пред Реформаторския блок

Положителните сценарии за развитието на РБ са по-малко от рисковете пред него. На *първо* място те са свързани с електората на Блока. Макар и малоброен, той представлява предимно високообразованите и добре поставените в обществото прослойки в големите градове и най-вече в София, където и резултатите за Блока са най-добри. В бъдеще тези прослойки ще формират дневния ред на обществото, тъй като разполагат с необходимите за това канали за въздействие – като електронни и печатни медии, и имат способността по-бързо и компактно да формират групи за натиск по конкретни поводи.

На *второ* място е външната подкрепа за РБ. Като твърдо проевропейска и проатлантическа политическа сила, тя може при нужда да бъде използвана като лост за въздействие върху ГЕРБ заради амбивалетната му позиция, особено по отношение на Русия. Именно за това говори запазването на сегашния външен министър от квотата на РБ, който беше такъв и в служебното правителство. Тази роля на Блока ще нараства предвид кризата в Украйна и деликатното положение на България покрай нея.

На *трето* място е самото участие на Блока във властта и произтичащата от това прастара възможност за купуване на изборни резултати чрез лостовете на държавната администрация – било чрез назначения на лоялни съратници, било чрез целеви субсидии към определени групи или райони.

Рисковете обаче са далеч повече. На първо място те са свързани със самата структура на Блока и най-вече с нерешеното ѝ бъдещо развитие, особено на фона на пребиваването на РБ във властта, което допълнително ще затрудни и забави този процес. Най-общо пред РБ съществуват три пътя за развитие и те са ясно очертани в речта на лидера на ДСБ Радан Кънев пред последното национално съвещание: ускорено създаване на единна политическа партия, стегната политическа федерация (с общ национален съвет, изпълнителен съвет и политическо лидерство) и създаване на нова политическа партия, която да обедини около себе си старите партии, като запазва тяхната самостоятелност, но определя общата политика, водещите лица и послания. Според признанието на Р. Кънев дори ДСБ, за която се предполага, че ще бъде инициатор на подобно развитие, не е готова за първия вариант, докато вторият и третият вариант са спънати от споменатото вече несвикване на общ за Блока конгрес, който пък е част от вече разписани решения, т.е. от миналото, а не от бъдещето на РБ. За сметка на това политическият календар напредва неумолимо – след няколко месеца предстоят местни избори, а догодина – президентски. Така, отново според признанието на Р. Кънев, на общинските избори „всякакви коалиции ще бъдат възможни". Но как тази теза се съчетава със заявените намерения на Блока „да свалят реформите на местно ниво и да ударят ДПС и БСП в сърцето на властта им – българските общини и региони"? Очевидно е, че РБ не решава въпроса за собственото си бъдеще дори изправен пред най-тежкото предизвикателство в българската политика, а именно местната власт.

Тук е мястото да се направят кратки политически портрети на основните лидери на Блока, тъй като от тях се очаква да представляват, развиват и офор-

мят тази политическа сила. Поради маргиналността на БЗНС, ХДП и БНД като партии ще обрисувам само лидерите на СДС, ДСБ и ДБГ и отделно лидера на НПСД. Сред всички тях определено изпъква фигурата на Р. Кънев – както заради смелостта му да назовава нещата с истинските им имена, така и заради нежеланието му да влезе директно във властта и да остане двигател на желаните от Блока реформи в качеството си на редови депутат. Факт е, че неговите анализи за РБ са точни, а предлаганите решения – верни, но, от една страна, той е бламиран вътре в РБ, а от друга – върху него все още тегне сянката на бившия лидер на ДСБ Ив. Костов, т.е. пътят на мъчителна еманципация все още не е извървян докрай.

Лидерът на СДС Б. Лукарски е случаен за политиката човек – и като качества, и като биография. Затова не е случайно, че в разрез с правилата на РБ той еднолично си договори министерско кресло и така постави колегите си пред свършен факт. Под негово ръководство СДС е деконструктивна и дефанзивна сила вътре в Блока и цели единствено да парира доминацията на ДСБ.

Лидерът на ДБГ М. Кунева е фигура с обременено и двулично политическо минало. Освен това тя е повече бюрократ, отколкото политик. Затова и днешният ѝ ресор на вицепремиер по европейските въпроси е по-скоро престижен пост, отколкото натоварен с реална власт, отговорност и изискващ реални действия. Тя в никакъв случай не притежава качествата на политически лидер, който е способен да носи политическа отговорност – нещо, което се видя покрай подадената от нея оставка след парламентарните избори през 2013 г., която така и увисна във въздуха и бързо беше заметена под килима. Нещо повече, М. Кунева надали е добре приета и в Европа, което се смята за основното ѝ предимство. Надали там са забравили публичното ѝ осъждане от тогавашния председател на Европейската комисия, когато след напускането ѝ на поста еврокомисар тя моментално постъпи на работа като консултант на *BNP Paribas* и влезе в директен и неприкрит конфликт на интереси.

На последно място е лидерът на НПСД К. Исмаилов, който всъщност е поставената от К. Дал публична фигура, която да онагледява „новостта" на партията и „различността" ѝ от ДПС. Факт е обаче, че още при първия конфликт вътре в управляващата коалиция (между ПФ и РБ относно областните управители) НПСД зае коренно различна позиция от всички останали партии в Блока. Така тя се превръща в бомба със закъснител, тъй като нейните цели и интереси са твърде различни от тези на останалите партии в Блока.

В заключение: РБ е изправен пред неизбежния проблем за собственото си лидерство, но този въпрос продължава да бъде отлаган и избягван – нещо, което в перспектива няма как да не се отрази негативно. Единствената фигура с потенциал за лидерство, фигурата на Р. Кънев, е бламирана вътре в самия Блок.

На *второ* място сред рисковете стои споменатият политически календар от местни и президентски избори, който поставя Блока в позицията да търси съюзници, без да губи идентичността си, която пък, както беше споменато вече, все още не е избистрена. Най-вероятно, макар и трудно, РБ ще издигне собствени кандидати в големите градове, а в по-малките ще се присламчва към

разпознаваемите и печеливши кандидатури на ГЕРБ само и само да не допусне до власт кандидатите на БСП или ДПС.

На *трето* място сред рисковете са самите предлагани реформи. По дефиниция е ясно, че за да е реформа едно действие, едно малцинство трябва да промени нещо срещу волята на едно мнозинство. На политически език това означава загуба на подкрепа, и то в година на избори. С други думи, дори успехът на реформите, колкото и да изглежда хипотетичен, рискува бъдещето на Реформаторския блок.

Така в заключение можем да кажем, че самото оцеляване и наличие на Блока е някаква гаранция за нормализацията на българската десница след ексцеса на първото правителство на ГЕРБ, но все още не означава нормализация на българската политика. Тази задача изглежда още по-невъзможна на фона на продължаващата икономическа криза, допълнително задълбочена у нас с фалита на КТБ (показателно е, че РБ не можа да се противопостави на решениев то този фалит да бъде покрит с парите на данъкоплатците, а виновниците за него да не понесат никаква отговорност), както и с усложнената международна обстановка покрай кризата в Украйна.

ИДЕОЛОГИЯТА НА БСП ПО ВРЕМЕ НА ПРЕХОД

Стефан Димитров

Стефан Димитров *– заместник-председател по въпросите на партийната дейност и идейно-политическата работа на Областния съвет на БСП – Варна, председател на ОбС на БСП – Долни чифлик.*

Дискусията в партията – Каква е била БСП вчера? Каква е днес? Каква ще бъде утре? – е постоянна и жизненонеобходима, за да можем на даден етап да се откъснем от ежедневната си политическа дейност и в съответствие със своите програмни цели и задачи да оценим: Накъде вървим? И дали вървим в правилната посока? Какво трябва да коригираме? Какво трябва да променим?

В рамките на тази дискусия трябва да стигнем до определени политически изводи, на базата на които да коригираме очевидни слабости и грешки в ежедневната си идейно-политическа дейност, за да ни е по-спорен и успешен пътят напред и нагоре. Защото ние сме обречени да го извървим докрай. В това е смисълът на съществуването на нашата партия – обективно обусловен от историческия процес и от развитието на обществото.

Очевидна е днес политическата криза в съвременното българско общество и недоверието към традиционните политически партии, сред които водеща е БСП, изиграла в голяма степен определяща роля в приключилия за България преход от социализъм към капитализъм.

И ако търсим причини за неуспехите на БСП, за неубедителното ѝ представяне на изборите през последните 10 години, и то предимно на парламентарни избори, неминуемо ще трябва да се върнем към нейните идейно-теоретични корени и да потърсим отговор на въпроса: Защо при такава степен на бедност, мизерни доходи, висока безработица (включително и младежка) българският избирател (включително младият) дава своите предпочитания на политически партии и коалиции от дясното политическо простран-

ство, на партии преходни, плод на политическо инженерство, зад които несъмнено стоят определени финансово-олигархични кръгове и външна политическа намеса, или партии, създадени чрез определени електронни медии. Партии и движения с очевидно къс хоризонт и перспектива. Запълващи определени политически ниши, без ясна идеологическа физиономия, предимно популистки, приписващи си роля по-скоро присъща на социалистическа партия.

Отговорът на този въпрос по моя преценка ни води към извода, че нещо в идеологията, която изповядва днес БСП, в нейната пропаганда и практическа реализация не е убедително, че те не достигат до ума и сърцата на всички членове на БСП, до съзнанието на хората с ляво мислене и ориентация. А те пък не намират в БСП опора и реална защита на своите политически и икономически интереси, за да станат съпричастни на каузата, за която БСП се бори.

Недвусмислено достигаме до политическото заключение, че главната причина за това е идейно-политическото и организационното състояние, в което днес се намира БСП. В пряка зависимост от нея е авторитетът на партията сред обществото, способността ѝ да влияние сред различните социални слоеве. Това за съжаление се потвърди от резултатите на последните парламентарни избори, които са най-слабите за БСП през изминалите 25 години.

Днес е необходимо отново да се обърнем към началото на социалистическото движение у нас, към извора на социалистическите идеи, бликнали на българска почва преди повече от едно столетие, да си дадем сметка къде сме, преди да продължим напред. Да се включим с нови идеи и енергия в ежедневната политическа работа.

Някои сравняват социализма с християнството и не без основание. Дори само бегъл поглед върху историята на цивилизацията ще ни убеди, че стремежът към справедливост и социални правдини е бил двигателят на общественото развитие. А какво е социалистическата идея, ако не идея за справедливост? И нима днес у нас от всеки ъгъл не се чува зовът на хората за повече човещина, солидарност и справедливост!

За да намерим причините за възникналата идейно-политическа и организационна криза в БСП, трябва да се върнем и към началото на т.нар. демократичен преход, предизвикан у нас от тогавашното ръководство на БКП под влиянието на Горбачовата съветска перестройка. По същество тя бе процес на реставриране на капиталистическите обществени отношения с произтичащите от това последици за България, за обикновения български гражданин. На фона на приетия от XIV извънреден конгрес на БКП (30.I–2.II.1990 г.) Манифест за демократичен социализъм в България, който беше последван от т.нар. план Ран–Ът, разработен от български и американски икономисти и предложен на второто правителство на Андрей Луканов (31.X.1990 г.), признанието, че целта на програмата е реализация на „демократичен капитализъм", е предизвикателство не само за членовете на БСП, а и за повечето българи.

В началото на прехода в теоретичните концепции социализмът беше обявен за изживяло времето си явление и за безвъзвратно унищожен опит за политическо реализиране. Това стана независимо от факта, че в много държави в Европа и в света се търсят начини за практическо приложение на социалистическата идея.

Твърдеше се, че останалите социалистически страни в света за кратко време, с развитието на производителните сили и повишаването на материалното благосъстояние на населението на планетата, сами ще се откажат от социализма и ще се насочат към капиталистически път на развитие.

На практика въпреки наивната идея за самоликвидиране на социализма борбата срещу него у нас и по целия свят се засилва последователно и неотклонно с голяма ожесточеност. В предизборни конфронтации, в медийното пространство, във всички сфери на духовния живот се използват най-различни, изпитани и нови форми на антикомунизъм; разрушава се, реституира се, приватизира се и се ограбва всичко създадено от народите при социализма. Целта на антикомунистическата дейност е насочена не само към унищожение на изградените материални блага, но и към ликвидиране на социалистическото съзнание, към тотално компрометиране на социалистическата идея. Голяма част от трудовия народ изпадна в мизерия и безработица и се лумпенизира, а младото поколение е в положение на безидейност и безперспективност. С недостатъчна социално-политическа и идеологическа закалка, то се отправи на Запад да търси „изгубения рай".

Разбирането за социализма като експеримент, просъществувал почти столетие и продължаващ да се развива в новите условия в Китай, Виетнам, КНДР, Куба, Лаос, е нагла лъжа и дълбока заблуда.

Приетите от БСП програми – през 1994 година „Нови времена, нова България, нова БСП" и през 2008 година „За България – свободни граждани, справедлива държава, солидарно общество" – начертаха пътя на БСП като партия на демократичния социализъм в съвременния свят. Разбира се, тези програми подлежат на корекции, допълнения и обогатяване съобразно с промените в обективната действителност, докато дадат правилен отговор и намерят пътя на партията към постигането на нейната историческа цел.

БСП е единствената партия от бившите социалистически страни, която не скри произхода си и стана наследник на бившата комунистическа партия. Александър Лилов – един от идеолозите на партията, в голяма степен разработи теоретическите и политическите проблеми на социализма през новия век в информационната епоха след Маркс, Енгелс и Ленин и постави въпроса за социализма на бъдещето.

След събитията на 10 ноември на среща с Вили Бранд, когато му се предлага БСП да се включи като социалдемократическа партия в Европейския интернационал на социалистите, Лилов заявява, че провалът е не само на руския, съветския тип социализъм, но и на западноевропейската социалдемокрация. Той подчертава също, че БСП ще върви по друг път, по пътя на демократическия социализъм. Стратега разгледа в нова светлина партийната политика, марксизма и съвременната комунистическа теория. Той не ги отрече, а ги адаптира към съвременните условия, откри нови хоризонти за българския и световния социализъм. „Бъдещето на социализма е социализмът на бъдещето", написа той.

В защита на своята система капитализмът използва целия познат от историята арсенал от средства за подчинение на народите в протичащия процес на глобализация в световен мащаб.

Финансово-олигархичният елит, стоейки зад кулисите на политическата сцена, постоянно насочва вината за социално-икономическите провали към полити-

ците и държавата в капиталистическото общество. Той умело дърпа конците на политическите партии чрез техните лидери. По този начин олигарсите предизвикват непрекъснати политически конфронтации и рокади, които играят ролята на гръмоотвод за социалното напрежение. Това става, за да се оправдаят нарастващата бедност и експлоатация на населението от едрите частни собственици и монополистите.

На сцената „политическите гладиатори" се сменят, но системата остава непокътната. За хората социалната държава е само добро пожелание и сладка мечта, записана в Конституцията. „Меките" средства за защита на системата до поредните избори се изразяват в упражняване на манипулативно формиране у обществото на положително отношение към капитализма и на отрицателно към социализма.

Налице е незабележима замяна на дискриминирани, опротивели определения на капитализма с по-приемливи, наукоподобни и благозвучни. Вместо „капиталистическо общество" се казва: „свободно пазарно" или „демократично общество", вместо „капитализъм" – „пазарно стопанство". Капиталистът се нарича „бизнесмен". Експлоататорът се титулува „работодател" (благодетел). „Експлоатацията" се заменя с израза „акумулиране на капитал". Понятието „печалба" – с по-благовидното „заслужено възнаграждение за достойно свършена работа". Заличава се разликата между „лична" и „частна" собственост. Национализацията на едрата (монополна) частна собственост се представя като национализация на „личната собственост". А социализмът се представя като „общество на уравниловката", докато капитализмът е „общество на равния шанс".

По същия начин само в положителен смисъл се употребяват понятията „конкуренция", „чуждестранна инвестиция", „международна демократична общност" и други.

Тайната на „вечния капитализъм" е в „изборната демокрация". Върхът на демокрацията е в шоуто на „уличните протести". Със силата на парите олигархията е в състояние да тероризира обществото с подобна демокрация, докато не го откаже от играта на революция.

Политическият плурализъм заменя идеологическата борба срещу системата. След 10.XI.1989 г. БСП пое по сложния път на трансформиране на идейните си основи от авторитарна партия към партия, приемаща плурализма и демократичните правила с цел адаптиране към новите условия у нас и в световен мащаб. Нейните стратези разчитат тя да се превърне в единствената силна лява партия, но те не съобразяват, че сред българите ще възникнат дълбоки социални противоречия и конфликти в резултат на новите обществени отношения, предизвикани от промяната във формите на собственост и на отношението, в което ще бъде спрямо тях обикновеният човек, включително и човекът с леви убеждения. Че едни от тях ще спечелят, а други – повечето леви българи, ще загубят от настъпилите промени. В създаващото се тогава дясно пространство бяха предоставени повече възможности за избор.

Неслучайно след 1995 г. освен отлива на членове от БСП (980 хил. – 1990 г.; 210 хил. – 2005 г.) значително намалява и подкрепата за нея. От около 2 млн. души симпатизанти на партията ни до 1995 г. те намаляха наполовина, докато се стигне до последните години, когато подкрепата се свива до 400–700 хил. Не е без осно-

вание изразеното от Жан Виденов мнение, „че проблемът при БСП е, че има огромни противоречия между постановките в програмните документи, истинските намерения на ръководството и нагласите на членската маса".

От трите идейни течения – социалдемократическо, центристко и комунистическо, които въздействат върху идеологията на БСП до 45-ия конгрес (2002 г.), се налага социалдемократическото. После БСП е приета в Социнтерна и ПЕС – резултат от което е и членството ни в НАТО и в ЕС.

Като се имат предвид протичащите процеси в партията след този период, нейният качествен състав, съществуващите идейни течения, както и тяхното отношение към идейното и програмното развитие на БСП, е логично да бъде поставен въпросът: Дали не е най-добре за БСП да следва центристка линия на поведение като партия на демократичния социализъм? Трябва да си отговорим: Ние наследници на чия партия сме? На партията на Димитър Благоев или на Янко Сакъзов? Създаването, като алтернатива на БСП, на движението „XXI век" на Татяна Дончева, на политическия проект „АБВ" на Георги Първанов не е ли в крайна сметка резултат именно на това поведение на БСП? Защото все по-голяма част от хората в селските общини като нашата се връщат в спомените си към начина на живот през годините на социализма и се питат: Защо загубихме редица социални придобивки, а вече четвърт век вървим все надолу и живеем по-мизерно? Създаването на „АБВ" – предимно от дейци и членове на БСП, нейното обособяване в самостоятелна политическа партия, участието ѝ в изборите, а сега и във властта с ПП „ГЕРБ" , РБ и други десни партии, не ни ли напомня за разцеплението на БРСДП на тесни и широки социалисти?

За идеологията на БСП тези процеси и тенденции никак не са маловажни, защото значителна част от българските граждани с лява ориентация, включително и наши членове, през последните години не гласуват за нас поради завоалираното ни и неясно отношение към:

– участието на България във военни мисии на НАТО в други страни;

– наличието на американски бази на българска територия;

– отношението ни към Русия и към конфликта в Украйна.

Ние нямаме основание да ги упрекваме.

Това обяснява защо много членове на БСП, нейни симпатизанти и привърженици на последните парламентарни избори дадоха своя вот в полза на „Патриотичния фронт", „Атака" и други партии с националистически уклон. Това е въпрос на програмни възгледи и на вярност към социалистическата идея и принципи, които отричат войната като единствено средство за разрешаване на вътрешни и международни конфликти. Знаем от историята какво е отношението на БРСДП по този въпрос и вътре в партията, и от участието ѝ в работата на Втория интернационал, за разлика от отношението и поведението на германските социалдемократи към Първата световна война. Помним принципното и последователно отстояване на българските национални интереси в европейското социалдемократическо движение от Димитър Благоев, Кръстю Раковски и други тесни и широки социалисти. Тази политическа ниша, присъща на БСП и изоставена от нея, удобно бе заета от политическите партии като „Атака". И докато на тези избори анализатори и социолози се колебаеха в

прогнозите си и я отписваха от участие в 43-тото Народно събрание, „Атака" отново е в парламента благодарение на позицията си и отношението си към Русия, към поскъпването на тока и към енергийните проекти.

В голямото семейство на ПЕС рамката е достатъчно широка и многообразна и не е нужно да копираме и пренасяме механично всичко от практиката на западната социалдемокрация в БСП. Нито да се влияем от настроенията на чиновниците на ЕС в Брюксел, когато сме на власт. Всички трябва да се съобразяваме със специфичните обществено-политически условия в България, с чувствата и настроенията на хората, с българските традиции и народопсихология. Защото без подкрепата на народа няма победа, а само предизвестена катастрофа и загуба. И много трябва да внимаваме и да не пренебрегваме грубо нагласите на членовете на БСП, на техните съмишленици, симпатизанти и привърженици. Сега можем по-лесно даже да влияем на западноевропейската социалдемокрация. Прекрасна възможност за това ни дава фактът, че бившият председател на БСП – Сергей Станишев, е председател на ПЕС.

На членовете на БСП и на всички хора в България им омръзнаха призивите за реформи и за превръщането ни в „модерни", вместо да сме автентични и верни на идеите си. Още повече че в повечето случаи промените не оправдават очакванията. Народът неслучайно е стигнал до известната мъдрост: „Прекален светец и Богу не е драг." Кому трябва да се харесаме? Ние имаме собствен път, който трябва да извървим. БСП е една от най-старите партии в Европа и няма нищо по-естествено в своето развитие тя да се опира на опита и традициите си, утвърдени в нейната 123-годишна история. Всичко това се отнася до идейната идентичност на БСП. Всяко отклонение надясно и забежките ни в неолибералното пространство заради оставането ни във властта вредят на името, авторитета и влиянието ни сред българското общество. Властта за БСП не бива да е самоцел и това трябва да потвърждаваме не само на думи, а често трябва да го доказваме на дело.

Макар че БСП е масова, народна, парламентарна партия, тя защитава преди всичко интересите на хората на труда, на безработните, на бедните, на загубилите в този преход. Иначе как бихме я различили от популистките партии, боравещи с лява фразеология, а действащи в интерес на силните на деня.

Пагубно за БСП е превръщането ѝ в електорален тип партия, което не отговаря на нейната идеология и практика. Достатъчно е да си спомним за първостроителите на партията – хора с богата ерудиция и култура, с висока идейно-теоретическа подготовка. Нейната главна и неотменна характеристика във времето е била, че тя е партия, водеща пълноценен организационен и преди всичко идейно-политически и съдържателен живот. Тя е школа за израстване на членуващите в нея млади социалисти. Тя следва да бъде първообраз на бъдещите отношения в едно солидарно общество на свободни граждани, въпреки социалните различия помежду ни, пропита от чувството и разбирането за социална справедливост като мерило за хуманност и развитие. Само така можем да сме политически гарант за излъчването на подготвени наши представители в управлението на страната и в местната власт, когато спечелим изборите и управляваме – самостоятелно или в коалиция.

Всяка идея, всяко движение, каквото е социалистическото, има своята социална база. За постигането на историческите си цели, освен на своите члено-

ве, партията се опира и на определени движещи сили. Това са – хората на наемния труд, безработните, мизерстващите и онеправданите, на които са им нужни опора, вяра, перспектива и водачи.

Главният въпрос на всяка партия е въпросът за властта. Власт, посредством която съответната партия да претвори в реалност своята идеология. Но за да дойде на власт, тя трябва да разработи и да предложи сред най-широките народни маси своята идеология. Кръгът се затваря. С едно изречение – приоритетът за всяка партия е идеологическата ѝ работа.

Понятието „идеология ” в днешно време е компрометирано, защото различните икономико-корпоративно-роднинско-приятелски образувания, наричащи себе си партии – в България те вече са над триста, които се хвалят, че програмите им си приличат деветдесет, че и повече процента, нямат ясно формирана идеология. Единствената им цел е докопването до властта. Единствено у нас понятието идеология е подценено от скудоумието на четвъртвековния преход. По света науката не спира да се занимава с тази проблематика. И така:

Какво всъщност е идеологията?

Терминът е предложен още през XVIII век от френския мислител Дестю дьо Траси, който нарича така новата наука за идеите. Разгърната концепция за идеология обаче е дадена едва от Карл Маркс и Фридрих Енгелс в книгата им “Немската идеология”. През десетилетията идеологията става предмет на активно социологическо изучаване.

В съвременната социална наука идеологията се разбира като духовно образувание, като социален светоглед, даващ отговор на възникващите у човека въпроси относно социалните отношения, социалната справедливост, историческата перспектива на обществото и т.н. Идеологията се оформя като социално-политическа теория, след това се конкретизира в политическите програми на различните партии и дейци, определяйки поведението на хората, тя влияе върху реалната политическа практика.

Интересите на различните субекти (личности, партии, прослойки, нации и т.н.), техните оценки за съвременното общество, представите им за социалния идеал се различават значително едни от други, затова са различни и идеологиите:

– *Либерализъм* – отстоява демократическите права и свободи на личността, свободата на предприемачеството и на парламентарния строй. В края на XX век се формира и т.нар. неолиберализъм.

– *Консерватизъм* – обикновено се противопоставя на либерализма. Тази идеология е насочена към защита на традиционния социален ред, към противодействие на различните нововъведения и изменения. През XX век се формира неоконсерватизмът, в чиито задачи влизат защитата и разпространението на западните ценности.

– *Социалистическата идеология* като идеал издига принципите на социалната справедливост и на равенството.

– *Социалдемократическата идеология* е вариант на социалистическата идеология. Привържениците ѝ твърдят, че преходът към обществото на социалната справедливост и равенство трябва да бъде постепенен. Механизмите на този преход не са революции и насилие, а социални реформи.

– *Комунистическата идеология* е още един вариант на социалистическата идеология. Теоретическата ѝ обосновка е дело на Карл Маркс и на Владимир Илич Ленин. Комунистите смятат, че реформите не са способни да доведат обществото до установяване на социална справедливост, тъй като управляващите класи никога няма да предадат доброволно властта. Затова единственият път е революционното насилие.

– *Идеологията на фашизма* е създадена между Първата и Втората световна война на фона на дълбоката икономическа криза и политическата нестабилност. Характерни за нея са милитаристическата реторика, култът към силата, създаването на романтичен ореол на самопожертвователността, войнстващият антиинтелектуализъм, култът към личността на харизматичния вожд.

– *Анархизмът* се намира на другия полюс на идеологическия спектър. Характерна черта на тази идеология е отрицанието на държавната власт. Анархистите твърдят, че тя е основа за насилие върху индивида и трябва да бъде ликвидирана.

С голяма горчивина и с ясното съзнание, че ще прозвучи еретично, искам да споделя, че нашата идеологическа работа не беше на висота по времето на социализма, не ѝ се отделя нужното внимание и в наши дни.

Нека се върнем назад. Партията имаше категоричен монопол върху културната политика, върху развитието на образованието, на науката и на изкуствата, върху средствата за масова информация. Разполагаше с могъщ идеологически апарат, но въпреки това след 1989 г. и историческия Десети ноември тя бе напусната от десетки хиляди членове, които се вляха най-вече в СДС, а и в останалите нароили се антикомунистически партии. Въпреки неоспоримите успехи в социалното развитие, превърнали България в модерна държава, въпреки социалните облаги, които българските граждани ползваха през тези години, най-високо звучащите лозунги в първите месеци и години след промените бяха „Долу комунистите!" и „БСП в Сибир!".

Много са причините за това, но според нас основното е неефективната идеологическа работа. В парадността на провежданата идейновъзпитателна работа, в кръжоците на бюрократизираната и неефективна политическа просвета, в натъкмените обучения на актива липсваха пътища, механизми, форми за действително изграждане на личността от социалистически тип. И резултатът не закъсня – под воала на демократизиране България пое по пътя на най-дивия капитализъм.

В годините на прехода партията ни постепенно губи влияние сред трудовите хора. И това става като се има предвид, че именно програмата на БСП е обърната с лице към обикновените хора, към техните ежедневни грижи и проблеми, към задоволяването на жизнените им потребности, към очертаването на хоризонти за достоен живот в справедлива държава.

Най-пресен пример е тежката загуба, която претърпяхме на последните парламентарни избори. За близо година и половина кабинетът „Орешарски" постигна в социалната сфера повече от всичко постигнато от кабинета „Борисов" за три години и половина, но по улиците отново звучеше "Червени боклуци!". Вината не е в ГЕРБ, реформаторите, патриотите и другите политически сили. Ние самите, а не някой друг, не успяхме да запознаем хората с истината за

това какво наследихме от Борисов и какво успяхме да постигнем в обърканата и агресивна политическа среда.

Разбира се, причините за неуспеха са много, не са само в идейноразяснителната ни работа. Те не могат да се изброят в подобно изложение, но една от най-важните е, че идеологическата дейност на БСП не е на нужното ниво. Тя все още носи спорадичен, стихиен, често поставен на любителско ниво характер. В днешното време на яростни битки между неолиберализма и социалистическата идея не само у нас, но и в цяла Европа, а и в САЩ, не можем да си позволим да чакаме по-добри времена, налага се активно да работим за изграждането на един по-добър свят.

Всичко това са въпроси, които трябва да са в центъра на вниманието на Националния съвет и Изпълнителното бюро на БСП. Бих казал дори, че те са неотложни. На една социалистическа партия, отказала се от комунистическата идея за завземане на властта по насилствен начин, ѝ остава само възможността бавно и неотклонно, ден след ден, да печели съзнанието и сърцата на хората, да получи техните гласове, а така ние, социалистите, посредством упражняването на властта, да работим за един по-достоен живот.

ПОЛСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ СЛЕД КОМУНИЗМА: ПРОМЯНА И ПРИЕМСТВЕНОСТ

Томаш Зарицки

Томаш Зарицки *– професор по социология, директор на Института за социални изследвания на Варшавския университет.*

На пръв поглед историята на полската интелигенция представлява низ от дълбоки разломи. В това отношение нейният наратив много напомня пътя на руската интелигенция. В най-пълен вид едно такова виждане е застъпено в книгата на Маша Хесен „Отново мъртви: руската интелигенция след комунизма" (1). Впрочем някой може да каже, че „умирането" или „слизането от сцената" (2) само по себе си е – колкото и парадоксално да прозвучи – един от ключовите дискурсивни механизми за самовъзпроизводство на интелигенцията. Всяко ново поколение интелектуалци прокламира смъртта на интелигенцията и на нейния етос, обявявайки предишното, по-старо поколение за последно, което оставя света без законни наследници. Симптоматичен обаче изглежда фактът, че всички тези предполагаеми кончини на интелигенцията биват обсъждани вече няколко столетия. Казано по друг начин, интелигенцията, която, както се предполага, е изчезнала отдавна, с всяко ново покое ление свои гробокопачи се оказва невредима и жива. По мое мнение този погребален дискурс може да бъде разглеждан като една от основните форми за легитимация на съхраняващото се привилегировано положение на интелектуалния елит или поне на неговото интелектуално ядро. Превъзнасяйки и възхвалявайки изтъкнатите интелектуалци на миналото, обявявайки ги за незаменими и несравними, хората, които прогласяват смъртта на интелигенцията, се превръщат в законни приемници на нейните предходни поколения. В своите мемоари и некролози, посветени на титаните на предишната, „истинска" интелигенция, те неуморно демонстрират собственото си уважение към интелектуалния дискурс и към интелектуалните ценности.

Преждевременно погребение

Изглежда именно това се случва в Полша през последните десетилетия. Полската история е пълна с криволичещи движения и разломи, които радикално променят устройството на полското общество. В такива моменти много хора обявяват „смъртта" или говорят за радикална криза на интелигенцията. Именно такива процеси съпровождат края на Първата световна война и установяването на т.нар. Втора република през 1918 г., която може да се разглежда като най-големия успех на полската интелигенция, като момент на утвърждаване на властта ѝ и като победа над съперничещите ѝ фракции от елита в лицето на буржоазията и земевладелците. Втората световна война и до днес бива разглеждана от мнозина интелектуалци, особено от придържащите се към консервативни възгледи, като знак за най-голямото поражение или даже за окончателното изчезване на „истинската" полска интелигенция (3). Такива интелектуалци виждат в Катинското клане символично събитие, което отбелязва физическото изтребване на цвета на националната интелигенция през годините на войната. Накрая, има и такива, които са склонни да подчертават страданията на интелигенцията по време на комунистическия режим. Независимо от реалното положение на нещата, тази предполагаемо мъртва или най-малкото умираща класа или обществена прослойка, от която така или иначе почти нищо не би трябвало да е останало, изведнъж отново започна да умира след краха на комунизма.

От началото на 90-те години на XX в. в интелектуалните и академичните кръгове постоянно се водеха дебати и се обсъждаха текстове, в които се говореше за кризата и за края на интелигенцията. Често тя се представяше като продукт на комунистическата система, като аномалия, несъвместима със съвременното капиталистическо общество, в каквото Полша, както се предполагаше, скоро трябваше да се превърне. Според някои автори на интелигенцията ѝ предстоеше постепенно да се преобразува в средна класа. Това следваше да стане в рамките на процес, който понякога бе наричан „конвергенция" (4). Капитализмът, както се твърдеше, е обезценил културните постижения на интелигенцията, включително нейния етос и идеи, които са остарели и несъвместими с предизвикателствата на демократичното общество и на пазарната икономика. Интелектуалният дискурс, в чийто център отдавна се намират абстрактните проблеми на културата, идеята за саможертва, възвишеността на мислите, добрите маниери, образоваността и уважението към традицията, сякаш беше обречен на изчезване в процеса на копиране на западните ценности.

Наистина можем да се съгласим, че много от традиционните форми на интелектуални ценности и етос загубиха своя престиж. Глобализацията и европейската интеграция доведоха до комерсиализация, маркетизация и монетаризация на много от социалните сфери, включително средствата за масова информация и политиката. Повсеместно се разпространи нискокачествената попкултура, а символите на материално благополучие дискредитираха интелектуалните ценности. В света на полската политика например интелектуалци почти не се появяваха, особено след падането на преходното правителство на Т. Мазовецки, който през 1989–1990 г. проведе ключовите политически и икономически реформи. Всички

сфери на обществения живот, включително науката и културата, където интелигенцията традиционно господстваше, преживяха постепенна, а понякога и рязка приватизация и монетаризация. Много представители на интелигенцията започнаха да вземат под внимание изискванията на пазара. Някои от тях влязоха в редовете на стопанския елит, заемайки позиции като мениджъри, високопоставени чиновници или консултанти. Това им позволи да се дистанцират от бившите си колеги, много от които, бидейки не толкова приспособими, продължиха да живеят в относителна бедност.

Едновременно с това посткомунистическият период донесе и нови политически разграничения. Интелигенцията, която някога беше обединена от антикомунизма, днес се е разпаднала на проевропейски настроени либерали и на консервативно ориентирани евроскептици. Полюсите на напрежение, възникнали в културата, икономиката и политиката, разрушаваха, както изглеждаше, старата интелигенция, слагайки край на легендарното ѝ единство и ръководна роля, благодарение на които Полша, както е прието да се смята, успя да събори комунизма. Този списък с доказателства, потвърждаващи тезата за скорошната и окончателна смърт на интелигенцията, може да бъде продължен. Много поляци не се съмняват в тяхната убедителност, искрено смятайки, че интелигенцията вече е изчезнала или че съвсем скоро ще изчезне. Лично аз обаче не споделям подобно гледище. Без да отричам факта, че интелигенцията, особено в своите традиционни форми, преживява криза, смятам, че този процес е не толкова смъртоносен недъг, колкото още една фаза от адаптацията ѝ към новия контекст. В следващите редове ще приведа аргументи в защита на тази позиция.

„Политическият капитализъм" и интелигенцията

Ще започна с едно историческо наблюдение. Разглеждането на интелигенцията в историческа перспектива ни убеждава, че тя е била не толкова „аномалия" на комунистическия период, колкото източноевропейски еквивалент на западноевропейската буржоазия. До 1917 г. нейни главни опоненти са били, от една страна, земевладелците и аристократите, а от друга – управляващият елит на самодържавието, в частност на Руската империя. Когато старите империи рухват, полската интелигенция се оказва управляваща или най-малкото доминираща страна в новороденатa Втора република, стремяща се да копира модела на съвременната концепция за национална държава. Руската интелигенция в някакъв смисъл също може да бъде разглеждана като прослойка, победила в хода на революцията, въпреки че новата съветска държава в крайна сметка се оказа в ръцете на относително малобройна група от радикално леви интелектуалци, която бързо унищожи – често и физически – по-голямата част от конкурентите си както от средите на интелигенцията, така и от другите социални прослойки. Доста бързо управляващата върхушка на СССР се трансформира в институционализиран държавен елит, известен с името „номенклатура". Едновременно с това в междувоенна Полша широките слоеве от интелигенцията укрепиха своя социален статус за сметка на относително обеднелите земевладелци и буржоа.

Много представители на интелигенцията заеха привилегировани позиции в новите държавни учреждения, включително в университетите и в елитните школи. Самата държава обаче остана сравнително слаба в сравнение със СССР или Германия. Тя не беше укрепена дори след авторитарния преврат в Полша през 1926 г. Но нейната интелигенция по същество беше в състояние да се възползва ефективно от държавните институции както за да формира идеологията на страната, така и за да си осигури стабилно социално положение и стабилни източници на доход. В структурно отношение горният слой на полската интелигенция успя да победи и слабата национална буржоазия, и тази част от чиновническия елит, която нямаше интелигентски произход.

През комунистическия период много представители на стария елит на интелигенцията загубиха предишното си привилегировано положение, но затова пък техните по-млади колеги с леви възгледи успяха да се придвижат до най-високи постове. Принципно важно е да се отбележи, че идентичността на комунистическа Полша, независимо от нейната егалитарна и интернационална идеология, както и преди се основаваше върху ред ключови ценности на полската интелигенция. Управляващата ѝ класа, въпреки декларираното презрение към Втората република и към нейния елит, остана вярна на основополагащите идеали на националната интелигенция и се представяше за „истински" и „патриотичен" интелектуален елит. Едновременно с това комунистите унищожиха основните исторически противници на интелигенцията – земевладелците и буржоазията. С течение на времето, в което комунистическата идеология западаше и нарастваше зависимостта на страната от СССР, представителите на интелигенцията се разграничиха от комунистическия държавен елит, който за разлика от съветската номенклатура така и не успя да се превърне в самовъзпроизвеждаща се обществена прослойка. По този начин към момента на краха на комунизма ядрото на интелектуалния елит открито проповядваше антикомунизъм и запазваше относително единомислие в подкрепата си за демократизацията и за т.нар. завръщане в Европа. По същото време по-голямата част от интелигенцията поддържаше радикалните икономически реформи и интеграцията със Запада. „Нормализацията", настъпила след 1989 г., както беше посочено по-горе, напълно би могла да се разглежда като фатален удар срещу националната интелигенция, тъй като Полша беше смятана за вървяща на Запад и усвояваща неговите политически, културни и икономически стандарти.

В този контекст обаче често не се вижда обстоятелството, че радикалните политически и икономически реформи в Полша не създадоха нова и силна национална буржоазия или някакъв нов елит, който потенциално да може да предизвика и с времето да измести интелигенцията. В това отношение полската история значително се различава от пътя, избран от Русия в този период. Във времето, когато в Русия след кратка фаза на демократизация, в която интелигенцията притежаваше относително политическо влияние и достъп до ключовите средства за масова информация, започна процес на радикална консолидация на държавната власт, в Полша не се наблюдаваше нищо подобно. През 1993 г. на вторите напълно свободни и демократични избори бившата комунистическа партия, преименувала се на социалдемократическа, победи и формира правител-

ство. Силата на този кабинет, отчитащ крехкото си парламентарно мнозинство, както и слабостта на полската държава и икономика, беше несъразмерно по-малка, сравнена с могъществото на руските политически ръководители. Победилите в Полша бивши комунисти бяха ограничавани и от президента Лех Валенса.

През първия си мандат бившите комунисти (те управляваха през 1993–1997 г. и през 2001–2005 г.), спечелили изборите на вълната на разочарованието от радикалните пазарни реформи в началото на 90-те, се опитаха да предприемат някои стъпки, които в далечна перспектива биха им позволили да консолидират властта. В частност те се стремяха да използват правомощията си, за да създадат публични и частни икономически структури, действащи на базата на държавните активи. В определена степен техните действия или най-малкото намерения бяха сходни със стратегията на руския чиновнически елит, който успя да установи контрол върху ключови сектори от икономиката и да създаде групата на т.нар. олигарси, които се превърнаха в нов икономически елит, зависещ от политически патронаж. Социологът Ядвига Станишкис, която първа описа тази стратегия по отношение на Полша, я нарече „политически капитализъм" (5). Бившите полски комунисти обаче, които разполагаха с ограничена власт и се опираха на доста слаб държавен апарат, не съумяха ефективно да реализират подобна стратегия. Нещо повече, техните стъпки в това направление срещнаха активна съпротива от страна на следващите правителства, формирани от бившите антикомунистически сили със сериозно представителство на интелигенцията.

Контрастратегията, имаща за цел да предотврати опитите за превръщане на посткомунистическата политическа власт в икономически капитал, се основаваше върху радикалната приватизация на държавната собственост. Тя се осъществяваше на първо място чрез привличането на западни инвеститори, които бяха разглеждани като стратегически. Въплъщението на този план предполагаше, че той не само ще предотврати възникването в Полша на посткомунистически „политически капитализъм", но и ще ускори модернизацията на страната. В същото време притокът на западни пари беше полезен за полската икономика. С него се свързваха надеждите както за получаване на чужди технологии, така и за интеграция в политико-икономическата система на Запада, която би гарантирала необратимост на „бягството от Изтока", т.е. от руската зона на влияние.

Този план беше осъществен достатъчно успешно и, както се вижда днес, повечето от неговите интенции се оказаха верни. С него обаче бяха свързани и някои непредвидени последици, които впоследствие се отразиха на съдбата на полската интелигенция. Една от тях беше, че значителна част от полската икономика се оказа в ръцете на чуждестранния, предимно западен капитал. В най-печелившите сектори, включително банковото дело и търговията на едро, доминираха глобални компании, докато нито една полска фирма така и не успя да се превърне в истинска международна корпорация. С изключение на две-три компании, намиращи се под контрола на държавата, в полски ръце останаха само средният и дребният бизнес. Това означава, че в близко бъдеще не следва да се очаква появата на наистина влиятелна национална буржоазия. Всъщност в Полша за разлика от Русия интелигенцията не е заплашена от национална буржоазия или от мощен държавен елит. В същото време значителна част от ин-

телектуалния елит, която днес работи в чужди компании или заема държавна служба, има по-високи доходи и по-стабилна заетост, отколкото собствениците на дребни фирми или работещите в тях. По този начин много представители на интелигенцията живеят в относително благополучие, поради което стават бизнесмени: подобен човек съхранява интелектуалната си идентичност, без да се превръща в чист капиталист. Една от причините за подобно състояние на нещата е разбирането, присъщо на такива хора, че техните привилегии (включително високоплатените им позиции в западните компании в Полша и зад граница) се дължат основно на натрупания от тях културен и социален капитал, придобит в интелектуалните семейни и приятелски кръгове. Едновременно с това споменатите запаси от културен и социален капитал се оказват техният най-надежден ресурс, който не би се загубил дори в случай на икономически и политически сътресения, включително изтичане на западните инвестиции, което ни най-малко не е изключено в тази част на Европа.

Бинарната опозиция

Именно в тази опозиция трябва да търсим един от отговорите – защо, въпреки явната „маркетизация" на полското общество, политиката в Полша както и преди е пропита от културата. При това следва да отбележим, че западните компании почти не се намесват в полския културен и политически живот или най-малкото не го правят толкова настойчиво и явно, колкото в другите периферни страни на Европа, където ефектите от културната глобализация и от осъществяваните от Европейския съюз регулации са съвсем видими. Отказът на западноевропейските участници от пряка намеса в културата и политиката създава ефекта на устойчива хегемония на интелигенцията, тъй като тя играе ключова роля именно в тези две сфери. Нейното първенство не могат да оспорят нито местната буржоазия, нито която и да е друга елитарна група, подобна например на могъщото руско чиновничество.

Доминирането на интелигенцията се поддържа от фундаменталната символна опозиция, която тя е успяла да вгради в самата тъкан на полската гражданска идентичност. Става дума за противопоставянето между образования, културен, морално зрял интелектуалец, изобразяван като идеален гражданин на Полша, и грубия, неграмотен, недодялан невежа от село, който не заслужава социално уважение. Интересно е, че този фундаментален бинарен код на полската гражданска култура (6) интелигенцията е заела от своите победени противници – земевладелците и аристократите, които до 1918 г. са основните сили на полската властова система и които се ползват с привилегията да носят титлата „пан" за разлика от селяните. В хода на събитията, които могат да се нарекат „революцията на интелектуалците от 1918 г.", думата „пан" става обект на демократизация: това универсално повишение на статуса предоставя на всички граждани на Втората полска република символните привилегии на благороднические съсловия (7).

Впрочем, независимо от идеала за равноправие на всички дворяни, в стара Полша винаги е съществувал рязък контраст между най-богатите магнати и бедното дворянство, притежаващо малки домени. По аналогичен начин и във

Втората република (1918–1939 г.), и в днешна Полша се запазва пропастта между предполагаемо равноправните граждани. Формалното равенство между хората може да се подкопава не само чрез икономически неравенства, но преди всичко чрез запазеното противопоставяне между интелектуалния елит, узаконил символното си доминиране с термините на моралното си и културно превъзходство, както и с позоваванията си на своя „благороден произход", и масите или нисшите класи, на които се приписват „селски" и „варварски" черти. Трябва да се подчертае, че тази бинарна опозиция е не толкова обективно съществуващо различие между две ясно обособени части на обществото, колкото семантичен инструмент, който се използва в най-разнообразни контексти с цел да легитимира една социална йерархия. Понякога този инструмент се използва във вътрешните дебати на интелигенцията или селячеството. Претендиращите за превъзходство фракции вътре в рамките на тези групи автоматично разглеждат себе си като носители на всички качества на интелигенцията и смятат своите опоненти за „селяни" и „невежи".

Действието на описания механизъм прозира ясно при разглеждането на политическата сцена на съвременна Полша. Днешната ѝ конфигурация е резултат от изтласкването на бившите комунисти в периферията на политическото пространство. Този процес започна през 2005 г. и стана особено отчетлив след парламентарните избори през 2007 г. Пролог към тази промяна беше т.нар. дело Ривин, което беше свързано с един от последните опити на бившите комунисти да консолидират властта си в икономиката и в средствата за масова информация, като използват политически лостове (8). Този сложен процес завърши с показателно поражение за бившите комунисти, които бяха сериозно компрометирани. Върху тях беше сложено клеймото на корумпирана политическа група, което отвори пътя към политическата арена пред две оглавявани от интелигенцията партии – консерваторите и либералите.

„Делото Ривин" показа явните признаци на конфронтация между елитите, основаващи се, от една страна, на културен, а от друга – на политически капитал (9). Бившите комунисти, често позоваващи се на лозунгите за „защита на националните интереси", които са част от арсенала и на руския управляващ елит, се сблъскаха с интелектуален елит, който постоянно подчертаваше тяхната морална уязвимост и недостига на основни качества, присъщи на интелигенцията.

Всъщност днес цялата полска политика се върти около конфликта между двете основни политически сили: либералната „Гражданска платформа" и консервативната „Право и справедливост". Тези партии се разминават в отношението си към постоянно подразбиращото се, но по правило неназовано в прав текст западно доминиране над Полша. Характерна особеност на този конфликт между евроентусиастите от „Гражданска платформа" и евроскептиците от „Право и справедливост" е неговият „интелектуален" характер: за разлика от начина, по който подобни теми се обсъждат в Беларус или Русия, дебатите на полските политици заобикалят въпросите за възможните икономически или военни заплахи за Полша. В тях рядко се споменава и западното политическо вмешателство.

Естествено в центъра на конфронтацията са въпросите за културата. Така например една от ключовите теми на идейно противоборство между двете ос-

новни партии е т.нар. историческа политика. Сред другите сюжети в тази политика влизат въпросите – до каква степен в официалната история на Полша трябва да се акцентира върху темата за страданията на поляците или за полската вина (например в контекста на Холокоста). Друг аспект на тази полемика е съотношението между „пораженията" и „победите" в полската история. Полският интелектуален наратив натежава към подчертаване на историческите поражения и страдания и концентриране върху неуспешните въстания или загубени войни. Като важен елемент от този наратив изпъква мотивът за саможертвата, която е извършвала полската интелигенция за общото благо във всичките тези трагични исторически моменти. Отбелязването на годишнини, свързани с потушени въстания и загубени битки, остава един от ключовите механизми, с помощта на които се възпроизвеждат идентичността на интелигенцията и образът на присъщата ѝ висока нравственост.

Най-добрата илюстрация в подкрепа на тази теза е историята на Музея на Варшавското въстание от 1944 г., който беше създаден от бившия президент Лех Качински по времето, когато беше кмет на Варшава (10). Специфичната подборка на музейната експозиция стана предмет на разгорещени обществени дебати. Либералите обвиняваха Качински, че превъзнася полската травма и недостатъчно добре отразява практическите аспекти на въстанието, в частност понесените в хода му човешки и материални жертви. В същото време откриването на подобен музей беше разглеждано като едно от най-важните постижения на Качински като кмет, което впоследствие му помогна да спечели президентските избори. Това се случи, защото дори либералите, атакуващи Качински и партията му заради национализма, фундаментализма и евроскептицизма им, не бяха в състояние да отрекат, че самите те не успяха да издигнат подобен монумент, който толкова бързо да се превърне в централно светилище на трагичната история на полската интелигенция.

Тази дискусия заедно с някои други обсъждания показва, че независимо от горещата и емоционална полемика между двете главни партии в днешна Полша те са на едно мнение относно няколко важни предпоставки, сред които е убедеността им в ръководната роля на полската интелигенция, за чиито най-добри въплъщения се смятат, както и увереността им в главната роля, която културните и интелектуалните ценности имат в развитието на страната. Икономическите дебати остават на втори план в полската политика. Някои наблюдатели, като например Дейвид Ост, виждат в тази тенденция „предателство" спрямо интересите на работниците от страна на интелектуалния елит, който в навечерието на краха на комунизма вървеше към политическата власт с лозунга за „солидарност" с низшите класи (11).

В заключение може да се каже, че независимо от всички жалби по отношение на кризата на интелигенцията в Полша, нейната роля въпреки значителните трансформации е важна както и преди. В подобна ситуация съществуват както позитивни, така и негативни моменти. Но, каквото и да е реалното положение на нещата, интелектуалният етос остава във фокуса на полската гражданска култура. От една страна, той дава на интелигенцията структурни привилегии, които далеч не всички смятат за заслужени. От друга страна, той дава на поляците един

общопризнат морален код, който е особено важен в хода на модернизацията на страната и в поддържането на нравствения порядък в неспокойните времена на посткомунистическите преобразувания.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Вж. M. Gessen. Dead Again. The Russian Intelligentsia after Communism. London; New York: Verso, 1997.

[2] Вж. J. Kurczewska. The Polish Intelligentsia: Retiring from the Stage // The Polish Sociological Bulletin. 1992, № 2, с. 149–158.

[3] Вж. A. Gella. The Life and Death of the Old Polish Intelligentsia // Slavic Review. 1971. Vol. 30, №1, с. 1–27.

[4] Вж. H. Domański. On the Verge of Convergence: Social Stratification in Eastern Europe. Budapest: Central European University Press, 2000.

[5] *Staniszkis, J.* Political Capitalism in Poland // East European Politics and Societies. 1991, №5, с.127–141.

[6] Вж. J. C. Alexander. The Civil Sphere. Oxford: Oxford University Press, 2006.

[7] По-подробно вж. Т. Зарицкий, Р. Смочиньский. Интеллигентская революция на периферии Российской империи и ее современные последствия: земянское наследие в польской гражданской модели // Мир России. Социология. Этнология. 2014, №1, с. 115–136.

[8] Причина за скандала, разбунил полското общество през 2002–2004 г., се оказа бизнесменът Лев Ривин, който действайки сякаш от името на тогавашната власт, се опита да получи подкуп от фирмата „Agora", за да ù съдейства за прокарването на изгодни за нея клаузи в закона за телевизия и радио. Разговорите на бизнесмена с неговите контрагенти бяха записани на диктофон и впоследствие публикувани в един от полските вестници. В резултат на разгорелия се скандал Ривин бе осъден, а електоралната подкрепа за управляващия Съюз на левите сили осезаемо спадна. – Бележка на преводача от полски.

[9] *Zarycki, T.* The Power of the Intelligentsia. The Rywin Affair and the Challenge of Applying the Concept of Cultural Capital to Analyze Poland's Elites // Theory and Society. 2009, Vol. 38, №6, p. 613–648.

[10] Подробна информация за музея може да се намери на сайта му: www.1944.pl.

[11] Вж. D. Ost. The Defeat of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2005.

Превод от руски: *Иван Динков-младши*

Източник: *Сп. „Неприкосновенный запас", №97 (5/2014)*

РЕФОРМА С НЕОЧАКВАН РЕЗУЛТАТ – ПО ПОВОД 25-ГОДИШНИНАТА ОТ „КРЪГЛАТА МАСА" НА ВЛАСТТА И ОПОЗИЦИЯТА В УНГАРИЯ

Любов Шишелина

Любов Шишелина *– Доктор на историческите науки. Завежда отдела за изследвания на Централна и Източна Европа към Руската академия на науките.*

Будапеща се промени неузнаваемо за изминалия четвърт век – построени бяха нови метростанции в най-модерен стил, в градския транспорт се използват безшумни трамваи, улиците са обновени, добре поддържани са градините и архитектурните паметници, а разнообразието от езици, които се чуват, е почти вавилонско. Най-важното е, че по улиците вече върви едно друго поколение. Това са хора, родени в нова Унгария, които градят представата си за близкото минало от родителите си, от книгите и филмите. Те имат други грижи и проблеми, различни от тези на предишните поколения, нов поглед към света и свое отношение към случващото се в него. Те без трепет минават покрай големите плакати в унгарската столица с надпис „Благодаря, унгарци" – подарени от немците с признателност за жеста с отварянето на унгаро-австрийската граница, през която преди четвърт век хиляди граждани на ГДР преминаха във ФРГ.

На главните площади в страната се връщат паметниците от годините преди войната. Към тях има пояснителни надписи, разказващи за тяхното изгнание и за сегашната им „реабилитация". В същото време се създаде Институт за изследване на реформите, чиято основна задача ще бъде да се изясни – защо в Унгария през изминалите 25 години събитията се развиха не така, както замисляха инициаторите на промените. Европейският съюз, от който все повече се разочароват обикновените унгарци, се стреми постоянно да напомня, че при старата система е било по-лошо: това се прави посредством плакати, паметници, грантове. В годината, в която се отбелязва четвърт век от кръглите маси на властта и опозицията, с които и започна летоброенето на новото време в Централна Европа, е време да се за-

даде въпросът – доколко е възможно да се реализират националните интереси в съвременния глобализиран свят, където на всяка държава е отредено строго определено място?

За какво мечтаеха?

Преди седем години аз изложих размишленията си за случилото се на страниците на „Неприкосновен запас" (1). Днес може да се обобщи, че унгарците мечтаеха да живеят така, както хората в Западна Европа: да имат същите жилища, автомобили, заплати. Жадуваха за свобода в страната и за отваряне на нейните граници. Трябва да се отбележи, че за част от населението на Унгария мечтите се превърнаха в реалност, но това са едва няколко процента. Преобладаващата част от унгарците, както и преди, живеят от заплата до заплата и са доволни, че изобщо имат доход. Нивото на безработица в страната значително се увеличи, откакто тя влезе в ЕС. Като правило тези, които имат семейство, нямат спестявания и не откриват спестовни сметки в банките. Бъдещето им е несигурно, защото хората живеят чрез заеми, а често дори не си представят как да изплатят кредитите си, обикновено взети за покупка на жилища и автомобили, за образованието на децата им.

В сравнение с жителите на други страни от Източна Европа унгарците до последно демонстрираха привързаност към отечеството си, като се опасяваха да не загубят и това, което им е останало след мирния договор в Трианон, подписан през 1920 година. Броят на напусналите Унгария завинаги е по-малък в сравнение с други източноевропейски държави, въпреки че през изминалите няколко години емиграцията на млади специалисти се превърна в сериозен проблем за унгарското правителство. Засега заплатите им са под средното европейско ниво, а младите днес не са съгласни да затегнат коланите и да търпят така, както правеха техните родители и деди. Затова, ако от многобройните западни фирми, навлезли в Унгария, не им предложат работа, те си стягат куфарите и отиват да търсят късмета си на Запад. В повечето случаи тръгват с нагласата това да не е задълго, ала често се случва обратното.

Защо от известен селскостопански производител в цяла Европа Унгария се превърна в сборен цех на западните компании? Защо, въпреки отворените граници, не всеки унгарец може да си позволи „да види Париж", а модерните автомобили и жилища са на цени, непосилни за значителна част от населението? Защо известният навремето радикал, а днес стожер на Европейския парламент – Даниел Кон-Бенди, непрестанно прекъсваше Виктор Орбан по време на речта му в деня, в който Унгария пое председателството на ЕС през януари 2011 година? Тогава Кон-Бенди възклицаваше, че не може да познае „този Виктор", когото подкрепяше преди повече от 20 години. Именно за да бъдат намерени отговорите на тези въпроси, бе замислен и Институтът за изследване на реформите.

Политическата метаморфоза

Днес Виктор Орбан е единственият ветеран в голямата унгарска политика. Всички останали се оттеглиха: някои заради възрастта си, а други – защото за-

губиха подкрепата на електората. На последните избори окончателно се сринаха наследниците на Унгарската социалистическа работническа партия – местните горбачовци, някога главни борци срещу системата, независимо че продължават да бъдат представяни в парламента. Унгарското политическо пространство все повече се оцветява в националния флаг, демонстрирайки всевъзможни граници между консерватизма и национализма – както просветения, така и радикалния.

Развенчаването на либералната идея в политиката стана едва ли не основен резултат от изминалия четвърт век. Но в идеята ли е проблемът, или в нейните носители? В унгарския случай това по-скоро е вина на тези политици, които по-рано лансираха либералните или социалдемократичните принципи. Както едните, така и другите за три мандата във властта – и в първия период (1994–1998), и осо бено в следващия (2002–2010 г.) – се компрометираха с проведената приватизация, която по същество бе присвояване на държавното имущество и отстъпки пред Брюксел и Вашингтон. Капитализъм за местните и чуждестранните приятели – това успяха да построят социаллибералните реформатори за дванадесетте години, в които прекараха във властта – на практика половината от времето, в което съществува нова Унгария. Те не формулираха нито ясно виждане за пътя за развитие на Унгария, нито изработиха адекватна програма за действие. Трябва да се отбележи, че либералният Съюз на свободните демократи участва и в коалиция с консерваторите, сформирала се след първите свободни избори през 1990 г. Казано с други думи, либералите участват в управляващата коалиция най-много от всички – четири пъти по четири, като това прави общо шестнадесет от двадесет и петте години след началото на промените.

На фона на стремителното обедняване на населението последното социаллиберално правителство ще остане в паметта на хората с въвеждането на каси за плащане на визитите в държавните болници и с бариерите, които ограничават достъпа на неплатежоспособните. Освен това ще се запомнят продължителните улични протести през 2006 г., както и тайно записаните и разгласени по-късно признания на премиера Ференц Дюрчани, че той постоянно лъже народа. Няма да се забравят и внушителните заеми от ЕС и от МВФ, за да бъде спасена икономиката (2). Ето защо втората победа на партията на Виктор Орбан ФИДЕС (Съюз на младите демократи) през 2010 г. беше предсказуемо съкрушителна: за пръв път от 1990 г. тя не само спечели вота, но и постигна конституционно мнозинство, което ѝ позволи да започне реални реформи.

Ефектът на махалото? И да, и не. За да се разберат истинските причини за победата ѝ, трябва внимателно да се проучи развитието на партията ФИДЕС на фона на политическата ситуация в страната. Фигурата на Виктор Орбан, който е неизменен участник в унгарската политика от самото начало на прехода, се превърна в своеобразно огледало на перипетиите в процеса на реформите. Подкрепяният някога от Запада политик днес се превърна едва ли не в главен критик на обединена Европа; убеденият в миналото либерал стана символ на националния консерватизъм. Какво способства за това? Как от пламенен оратор, появил се за пръв път на политическата арена в деня на препогребването на останките на привържениците на Имре Над и яростно изобличаващ тоталитарния режим, се превърна в защитник на консервативните ценности и активен привърженик на Русия?

Три пъти в едни и същи води...

Годишнините и поредните избори са време за оценки и размисъл. През февруари 2000 г. Орбан държа реч за състоянието на страната на събранието на Обединението за унгарско гражданско сътрудничество, в която заяви: „В тези дни ние, като почитащо традициите семейство, гледаме към резките на вратата, за да проследим как е пораснало детето. Имало е години, когато то е расло по-бързо, а и периоди, когато е расло по-бавно. Има и такива годишнини, когато е важен не само ръстът, а и преминаването на определена граница" (3).

Като такава граница в развитието на младата унгарска демокрация политикът определя 1999 г., когато той като действащ премиер смяташе, че преходният период в страната като цяло е завършил. По това време за главно постижение Орбан посочва фактът, че през 1999 г. националната икономика успешно е преодоляла балансирането на ръба на пропастта и се е изравнила с показателите си от 1989 година.

Тогава премиерът определи програмата си за развитие през следващите десет години с простия лозунг, в който на унгарски успешно има рима и който означава приблизително следното: всяко семейство да има възможност да „възпита три деца, да се обзаведе с тристаен апартамент и да е на четири колела" – „три, три и четири". През четирите години на управление на националноконсервативната коалиция в страната действаше специалният държавен проект „План Сечени" (4). Целта му беше подкрепа на малките и средните предприятия. Перспективите за осъществяване на смелия проект бяха напълно реални. Самият Виктор Орбан пък ще се запомни като най-успешния министър-председател на постсоциалистическа Унгария на границата между двете столетия. За да продължи своята програма за модернизация, на кабинета на унгарските консерватори през 2002 г. не му достигнаха 0.98% от гласовете на избирателите. Коалицията на либералите и социалистите победи привържениците на Орбан само с 1% благодарение на това, че настрои унгарския електорат против програмата на ФИДЕС по националния въпрос, която призовава да се делят социалните постижения с живеещите в съседните страни съотечественици и лансира идеята да им се даде възможност да получат второ, унгарско, гражданство. Либералите и социалистите заложиха на страховете на тази част от населението, която се бои, че социалните блага няма да стигнат за всички унгарци. На следващите избори през 2006 г. на ФИДЕС не ѝ достигнаха 1.17% от гласовете, за да спечели, затова и главният лозунг в кампанията ѝ през 2010 г. бе призивът да не се стои у дома и да се разчита на някой друг, а да се гласува заради собственото бъдеще.

От тази юбилейна реч изминаха петнадесет години, а състоялите се през пролетта на 2014 г. парламентарни избори за втори пореден път не просто запазиха пълномощията на Виктор Орбан като премиер, а на партията му се осигури конституционно мнозинство в парламента. Докато на първите свободни избори, състояли се преди четвърт век, Съюзът на младите демократи не успя да набере и 10% от гласовете на избирателите, сега неговият ръководител се превърна в национален лидер с огромни пълномощия. Западните политици и медии, вслушвайки се в унгарските либерали и социалдемократи, неведнъж обвиняват Виктор Орбан в узурпация на властта. Наистина втора изборна победа подред, при това

и с конституционно мнозинство, е нетипично явление за страните от ЕС. Но тук изглежда въпросите трябва да се задават не толкова към Орбан, колкото към унгарците като цяло. Освен това неговите предшественици също не деляха охотно властта с опозицията. Що се отнася до притесненията на Запада, те са напълно обясними: първите крачки на обновения кабинет на Орбан, наследил властта от либералите и социалистите през 2010 г., бяха мерки за ограничаване на свръхпечалбите на чуждестранните фирми и банки на територията на страната. Но за всичко – по ред.

В какви условия Орбан пое властта?

Медиите, както и експертите и политиците, неведнъж отбелязваха, че откакто Унгария е в ЕС, едва се държи на границите на банкрута, докато преди това се е отличавала с най-ниско ниво на безработица в Европа. На това може да се вярва: през есента на 2008 г., на шестата година от управлението на либералите и социалистите, страната първа сред източноевропейските страни получи антикризисен пакет от 20 милиарда евро под формата на заеми от ЕС, МВФ и СБ (5).

Тази мярка бе с цел да се подкрепи националната валута, която през октомври 2008 г. се обезцени с 10%, както и да се преодолее бюджетният дефицит, който през 2006 г. достигна рекордните 9.2%. Освен това през 2008 г. Унгария се нареди до държавите с най-голяма вътрешна задлъжнялост, достигнала 65% от БВП; тя се оказа на четвърто място по този показател сред членовете на ЕС след Италия, Гърция и Белгия.

Правителството на Орбан наследи от своите предшественици деградираща икономика и полуразрушена социална сфера. Докато доходите в селско домакинство на човек от населението за ЕС през 2009 г. средно намаляха на 12.2%, в Унгария спадът бе 35.6% (6). А някога унгарската аграрна индустрия служеше за образец на целия социалистически лагер. След това, към края на 2009 г., Унгария се оказа страната с най-високо равнище на инфлация в ЕС – 5.4%, а нейният БВП намаля със 7% (7). Най-накрая, през март 2010 г., нивото на безработица достигна 11.4%. Именно затова сред приоритетните задачи на правителството на Орбан, когато той се върна на власт, бе създаването на не по-малко от един милион нови работни места в близкото десетилетие. Поставянето на тези задачи, за които преобладаващото мнозинство от унгарските избиратели е готово да гласува, стана в нелеки икономически условия. Трудностите се задълбочиха от това, че откакто Унгария е в ЕС, важна роля при вземането на икономическите решения има не само Будапеща, но и Брюксел.

Преговорите за влизане в Европейския съюз Унгария започна още през 1988 година. Със своите икономически показатели тя дълго време бе лидер сред кандидат-членките. Към нея се насочваха най-големите западни инвестиции в Източна Европа; при това ставаше дума за пренасяне в Унгария не само на производствените комплекси на западните компании, но и на научноизследователски лаборатории, което ѝ позволяваше да запази научния си потенциал. От една страна, това работеше за икономическия растеж, но от друга – то лишаваше от стимули националните икономически отрасли, които постепенно деградираха. Работещите в унгарски предприятия масово преминаваха във филиалите на

мултинационалните корпорации, където заплатите бяха значително по-високи. Само заетите в селското стопанство останаха на своята земя; другото производство се оказа в болезнена зависимост от чуждестранния капитал и международната конюнктура. Това се превърна в неприятен удар за Унгария, особено след като Словакия, която смени политическия си курс в началото на XXI век, предложи още по-изгодни условия на западните инвеститори и това предизвика отлив на капитали от Унгария.

За пръв път Европейският съюз фиксира сериозно понижение на показателите на унгарската икономика в отчетите ѝ за 2003 година. По това време на власт в Унгария вече година и половина бе кабинетът на Петер Медеши – коалиция от либерали и социалисти. Пред него стоеше задачата да завърши процеса на присъединяване към ЕС. Населението оставаше доста равнодушно към тази цел (8), но управляващата коалиция разчиташе, че с влизането си в ЕС Унгария ще получи определени средства, а откажеше ли се – нямаше да вземе нищо (9). Същото се повтори и в другите страни кандидат-членки – в навечерието на референдумите за членство бяха отпуснати огромни средства за агитация за присъединяване към ЕС. Напротив – не бе похарчен нито форинт за обективен анализ на проекта от гледна точка на интересите на националната икономика. Това, в което лидерите на социалистите не се съмняваха ни най-малко, бе, че присъединяването към ЕС ще им осигури нови привлекателни постове. Така лидерът на партията Ласло Ковач, в критичен за социалистите момент, се отказа от ръководството на партията и от Министерството на външните работи, за да получи длъжност като европейски комисар в Брюксел. Унгарските политици не смятаха, че страната трябва да се пазари и по-твърдо да отстоява своите условия.

Поуките, извлечени по време на опозиция

Партията на Виктор Орбан преживя тежко двете последователни поражения. Още през 2002 г. тя се зае с анализ на собствените си грешки. Един от изводите, до които стигна, бе необходимостта от преоценка на отношението ѝ към Русия. Критикувайки ограничените и основани на нефто-газовите проекти връзки на кабинета на либералите и социалистите с Москва, лидерите на опозицията стигнаха до заключението, че след няколко години членство в ЕС и в НАТО отношението на унгарското общество към Русия започва да се променя. Те разбраха, че новите настроения трябва да се отчитат не само в избирателните програми, но и при разработката на стратегии за държавно развитие. Струва си да се подчертае, че в Унгария отношенията именно с Русия, а не с някоя друга страна, през последните 15 години се превърнаха в „чувствителен въпрос", способен да прибавя допълнителни точки на политическите партии.

Виктор Орбан прие поканата на Владимир Путин и посети конгреса на „Единна Русия" в Санкт Петербург, където двамата се запознаха, още преди да бъде преизбран за министър-председател на страната през 2010 година. Срещата в Петербург внесе нови елементи в политиката на двете страни, разчупвайки предишните стереотипи. В резултат на последвалите контакти ФИДЕС постигна важни за Унгария споразумения, осигуряващи ѝ нови източници на финансови

постъпления и гаранции за икономическо ѝ развитие. Икономическото сближаване протече на фона на постоянно демонстрираната от Унгария самостоятелност в европейската политика. Москва, която си взе необходимите поуки от негативния опит за натиск върху бившите си съюзници, този път зае прагматична позиция на ненамеса във вътрешните работи на своя партньор.

ФИДЕС стигна до извода, че ЕС още дълго време ще се отнася към новите си членове като към периферия. На унгарския елит му стана ясно, че чуждите фирми, изкупили местни предприятия по време на приватизацията, няма да бързат да развиват наукоемко и съвременно производство в страната, а ще се интересуват само от производството на евтина продукция. Доколкото подобна политика не намалява, а напротив – задълбочава разрива между двете части на ЕС, бе решено да се търси изгода в работата с партньори извън ЕС и НАТО.

Отново на власт

Втората визита на Виктор Орбан в Москва се осъществи, след като той отново стана премиер на Унгария – през ноември 2010 г., а третата – през февруари 2012 г. На тези срещи бяха поставени стратегическите основи за сътрудничество между двете държави. Новото правителство изпълни своите предизборни обещания за развитие на връзките с Русия; това се отрази в политиката за „отваряне към Изтока". Толкова мащабна програма, насочена към отношенията с държави, намиращи се извън ЕС, не е предлагало нито едно от предишните правителства не само на постсоциалистическа Унгария, а и на страните от целия регион.

По време на четвъртата визита на унгарския премиер в Русия – през януари 2014 г., бе подписано споразумение за реконструкция на построените по-рано от Съветския съюз блокове на Атомната електроцентрала в Пакш. Година по-рано Орбан обясни, че след като Русия е строила тази АЕЦ, тя трябва и да я доизгражда (10). Към края на изпълнението на този ангажимент бе договорено и строителството на два нови енергоблока, както и предоставянето на кредит от 10 милиарда евро на Унгария за тази цел. През 2014 г. бе подписано и споразумение, че освен реконструкция на построените по-рано блокове „Росатом" ще доставя гориво за работата на Атомната електроцентрала. Чуждестранната преса определи договореностите в Ново-Огарево като „удар на Путин в сърцето на Европа" (11). Властите в ЕС опитаха да поставят под съмнение легитимността на документа, подписан от Унгария и Русия. В отговор унгарският министър-председател обеща да разгледа техните претенции, ако Брюксел предложи по-евтин източник на електроенергия и по-изгодни условия за кредитиране на проекта.

Орбан се научи как да парира ударите на европейските бюрократи, след като през зимата на 2012 г., по разпореждане на ЕК, съзряла нарушение на антимонополното законодателство при национализацията, Унгария се лиши от своя национален авиопревозвач – основаната през 1946 г. авиокомпания *„Malev"*. Три години Унгария очакваше финансиране от МВФ, но в крайна сметка тя не се съгласи с драконовите изисквания, предсрочно погаси оставащия дълг по кредита, който бе получен от предишното правителство на либералите и социалистите, и закри представителството на Фонда в страната. Интересното е, че Унгария е първата страна в

Източна Европа, която прибягна до помощта на МВФ – още през 1992 година, но и първа се отказа от услугите му.

Защитавайки споразумението с Русия, Виктор Орбан поясни, че това е договореност за евтина електроенергия за потребителите, която ще позволи на Унгария след пет години да заеме първо място в ЕС по този показател. Той отбеляза, че резултатът ще е нови работни места за унгарците, защото 40% от кредита са предназначени за привличане на унгарски фирми и компании. Това ще направи по-привлекателни инвестициите в Унгария за автомобилните и другите енергоемки производства, разходите на които ще се съкратят, тъй като в страната ще се появят напълно самостоятелни източници на енергия. „Когато се опитахме да се договорим за кредит от МВФ, от нас искаха орязване на пенсиите, забраняваха ни да облагаме с налози банките и транснационалните концерни. Засега не сме чули подобни условия от руснаците", заяви премиерът в интервю за Националната информационна агенция *MTI 17* през януари 2014 година. Известно е, че фирмите от САЩ, Франция и Южна Корея, които подадоха заявки за търг за участие в строителството на двата нови енергоблока в Унгария, не успяха да предложат толкова изгодни условия (13).

Унгария стана една от първите държави, предпочели „Южен поток" пред „Набуко". Това се случи именно при настоящото правителство на Орбан, към което руската преса се отнася с известно подозрение. Строителството на унгарския отрязък от газопровода „Южен поток", който е дълъг 229 километра, стана втората голяма тема на последните преговори.

Инвестиционното решение за него бе прието от унгарската страна още на 31 октомври 2012 г., а оттогава унгарците участват във всички стадии на обсъждането на този важен за икономиката проект. При неговата реализация Унгария разчита на инвестиции от поне 610 милиона евро. Неотдавна държавата изкупи няколко газови хранилища и газоразпределителни предприятия, приватизирани от предишния кабинет, и проведе подготвителна реконструкция на газовите отрасли. Освен това в хода на срещата се обсъждаха перспективите за удължаване на споразумението за доставка на руски газ в Унгария след 2015 г., когато ще изтече срокът на сегашните споразумения.

Между Изтока и Запада

Отношенията на Виктор Орбан със западните партньори сериозно се усложниха след завръщането му на власт. Това стана независимо от провъзгласеното от новото правителство „отваряне към Изтока". Първият период на управлението на Орбан беше през 1998–2002 г., когато Унгария още не беше член на ЕС, а само се стремеше към интеграция, без да подозира за бъдещите трудности. За втори път той дойде на власт шест години след присъединяването, когато европейските ограничения започнаха да сковават инициативата на националната власт. Съществен проблем бе, че за разлика от останалите държави в преход Унгария започна да променя приетите при социализма закони, вече като член на ЕС.

Друг проблем е безкомпромисната борба на двата политически лагера: националноконсервативния и либералносоциалистическия, който управлява страната осем години поред, започвайки от 2002 година. Социалистите и либералите

не успяха достойно да понесат съкрушителното поражение на последните избори, когато техният опонент в лицето на партията ФИДЕС няколко кампании поред – в коалиция с Християндемократическата партия, получи 2/3 от местата в парламента. След като загуби доверието на населението, опозицията прецени, че е безполезно да се обръща към него, затова проведе настъпление отвън към сформираното от Орбан правителство, опирайки се на Европарламента и западните медии. В кампанията по дискредитиране се използваха най-агресивните обвинения – от „диктатори" до „фашисти". Като се отчете икономическото положение, в което се оказа страната след оттеглянето на либералсоциалистическата коалиция, всичко изглеждаше твърде цинично.

Въпреки натиска, конституционното мнозинство позволи най-накрая управляващата партия да прокара през парламента закони, които трябва да се вземат с квалифицирано мнозинство от гласове. Сред тях е и новата конституция на страната (до 2010 г. в Унгария действаше Конституцията от 1949 г. с поправки, направени през 1968, 1975 и 1989 г. и във връзка с влизането ѝ в НАТО и в ЕС). Колкото и да е странно, едва ли не най-острата критика предизвика преамбюлът на основния закон, където сред главните направления за развитието на Унгария бе подчертана държавната подкрепа за традиционните семейства, състоящи се от мъже и жени. Пикът на критическата кампания дойде по време на председателството на Унгария в Съвета на ЕС. Сега нападките се чуват по-рядко, защото в някои ситуации правителството предостави на евродепутатите подробни разяснения за своята позиция, а в редица случаи направи корекции на Конституцията в съответствие с изискванията на ЕС. Кабинетът се съгласи на отстъпки и в законите за медиите и за Централната банка в неуспешните си опити да получи кредит от МВФ. Впечатляващо е, че Брюксел, който яростно критикува настоящия унгарски кабинет, високо оцени редица негови постижения, по-конкретно – ефективната борба с бюджетния дефицит в условията на кризата.

Оглавявайки Европейския съюз

Връщането на Орбан на премиерския пост през 2010 г. съвпадна с подготовката на правителството за председателство на Съвета на ЕС. Задачата не бе лека: на кабинета му предстоеше да се защитава от нападките на Брюксел и Страсбург, а едновременно с това да провежда и необходимите вътрешни реформи, както и да реконструира външнополитическата линия на страната. Като крайъгълен камък на своето председателство Унгария издигна Дунавската стратегия, подкрепяйки по този начин създалата се в ЕС традиция. Швеция, встъпвайки на председателския пост, предложи Балтийска стратегия, Полша – политиката на Източното партньорство, Финландия пропагандира Северното измерение. Но най-важният проблем в Дунавската стратегия – изключително интересната и необходима за региона програма – съвпадна по време на обявяването ѝ с глобалната икономическа криза и Арабската пролет. В резултат – програмата, чиято разработка отне няколко години, не получи необходимото внимание от органите на Съюза. В центъра ѝ беше съгласуването на обща макрорегионална политика, насочена към постепенно социално-икономическо развитие на региона при съ-

хранение на неговата природна среда и културно наследство. Предполагаше се, че в програмата ще вземат участие 14 държави, включително Украйна и Молдова.

Унгарското председателство протече на фона не само на европейската критика, но и на нападки от страна на САЩ. Един от проблемите, предизвикали недоволството на американците, стана мъчителният и продължителен диалог на унгарското правителство с МВФ, завършил със затварянето на представителството на тази организация в Будапеща. Противопоставянето на унгарските власти на САЩ понякога е изключително силно. Така, в отговор на обвиненията за „задушаване" на гражданското общество, прозвучало в реч на президента на САЩ Барак Обама на 23 септември 2014 г., Министерството на външните работи повика временния посланик на Америка в Унгария за обяснение (13).

Юбилей след юбилей

ФИДЕС днес е единствената от появилите се преди четвърт век нови политически партии, която успя не само да задържи висок електорален рейтинг, но и значително да увеличи броя на привържениците си. Виктор Орбан бе неизменният ѝ лидер през цялото време – нещо рядко срещано в източноевропейската политика през XXI век. На изборите през XXI век неговата партия събираше няколко пъти повече гласове, отколкото на изборите през 90-те години на изминалото столетие. В същото време популярният преди 25 години национално-християнски Унгарски демократичен форум и либералният Съюз на свободните демократи вече са в историята. Освен коалиция ФИДЕС–ХДС, в днешния парламент присъстват представители на още три политически сили: Социалистическата партия на Унгария, която продължава да губи избиратели, радикалната дясна партия „За по-добра Унгария" и неголямата либерална партия „Друга политика е възможна", която на изборите през 2010 г. смени разпадналия се либерален Съюз на свободните демократи, който навремето предложи кандидатурата на първия президент на нова Унгария Арпад Гьонц.

За четвърт столетие политическият пейзаж на Унгария поразително се промени. Това се отнася както до главните действащи лица, така и до развиваните от тях идеи. Изглежда, че обществата в страните от Централна Европа повече не изпитват предишната нервозност относно реставрацията на комунизма или влиянието на Москва. Затова, разбира се, способстваха и техните партньорски отношения със Западна Европа и САЩ, които донесоха и многобройни нови проблеми.

В статията, спомената в началото, аз писах за 20-годишния юбилей на Унгарския демократичен форум, който бе отбелязан през септември 2007 г. в местността Лакителек, станала паметна за Унгария от края на 80-те години на XX век. Тогава, преди седем години, общ мотив в почти всички изказвания бе мнението, че особени причини за тържество в страната няма. Архитектът на реформата в нейния начален период Имре Маковиц вече го няма на този свят, но спомняйки си за първия етап на промяната, той написа: „Ние бяхме наивни, защото не знаехме, че ни очаква още по-силен и фундаментален натиск от този на Съветския съюз" (14).

25-годишнината на лакителекското движение през септември 2012 г. бе отбелязано още по-скромно, а четвъртвековният юбилей на „кръглата маса" на

опозицията и властта изобщо остана незабелязан на фона на загриженост за събитията в съседна Украйна. Въпреки това, изказвайки се на това историческо място на брега на Тиса, където започнаха унгарските реформи, Виктор Орбан оцени случилото се така: „Ако сега, както тогава, си зададем въпроса: „Какво да се прави?", ние вече не можем да отговорим с предишния отговор: „Просто обърнете главите си на Запад, вижте какво правят те и правете същото, така ще станем също толкова успешни." Днес на въпроса – какво ще донесе просперитетът на Унгария, ние отговаряме: самостоятелно мислене или, ако искате, самостоятелно начертаване на своя път и планиране на своето бъдеще. Дойде време да се промени нашето мнение за Европейския съюз" (15).

ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Шишелина Л. Н. Грустное торжество, или Венгрия двадцать лет спустя. – Неприкосновенный запас, 2007, № 6 (56), с. 156–165.
2. След октомврийския конгрес на Социалистическата партия, състоял се през 2006 година, до обществеността стигна тайно направения запис, на който министър-председателят признава на сратниците си: „Едва не умрях, след като година и половина ни се налага да се преструваме, че управляваме. Вместо това ние крадохме – от сутрин до вечер, а и по нощите." Това откровение предизвика вълна от демонстрации с искания за оставка на Дюрчани. Вместо това да се случи, той получи подкрепата на парламентарното мнозинство, съставено от социалисти и либерали. По-късно социалистите загубиха на местните избори, но през 2007 година той с 89% бе избран за председател на партията.
3. Magyar Nemzet, 2000, február 4.
4. Държавният план за подкрепа на националните предприятия в икономиката, селското стопанство, туризма, културата и науката е приет от правителството на ФИДЕС. Той е наречен така в чест на граф Ищван Сечени (1791–1848), който е известен реформатор, покровител на науките и изкуствата.
5. 6.5 милиарда евро са отпуснати от ЕС, още 12.5 милиарда – от МВФ, 1 милиард – от Световната банка.
6. Bulletin Quotidien Europe, 2009, décembre 19, № 10 044.
7. Ibid. 2009, décembre 18, № 10 043.
8. Унгария удиви наблюдателите с най-ниската избирателна активност сред всички страни кандидат-членки за ЕС: в референдума взеха участие едва 45.6 от унгарците, които имаха право на глас.
9. Този аргумент бе използван в телевизионно интервю на председателя на парламентарната фракция на Унгарската социалистическа партия Илдико Лендвай през юли 2004 година.
10. По-подробно вж. Шишелина Л.Н. Преодолевая стереотипы – к сотрудничеству. – Международная жизнь, 2013, 13 февраля (http://interaffairs.ru/read.php?item=9151).
11. Вж. www.inopressa.ru/article/16jan2014/ilsole24ore/orban_putin.html
12. Вж. www.stop.hu/belfold/orban-fenn-kell-tartani-a-szovjetunioval-letrejott-e....
13. Вж. http://budapestbeacon.com/featured-articles/obama-civil-society-america-....
14. Вж. http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=85091
16. Orbán Viktor beszéde a lakiteleki találkozó 25.évfordulóján. 2012. szeptember 29. (http://www.lakitelek.hu/nepfoiskola/index.php?option=com_content&view=ar...).

Превод от руски: *Владимир Трифонов*
Източник: *http://magazines.russ.ru/nz/2014/97/4sch.html*

ДЕМОКРАТИЧНИЯТ ПРЕХОД В РУМЪНИЯ (1989–2014) – НАДЕЖДИ, ПОСТИЖЕНИЯ, РАЗОЧАРОВАНИЯ

Георге-Вадим Тиугеа

Георге-Вадим Тиугеа *– ръководител на отдела за международни отношения в института "Ovidiu Sincai" (Букурещ).*

В Румъния е прието периодът, който започна с декемврийската революция от 1989 г. и с краха на комунистическото управление, да се нарича „преходна епоха". С нея се означава превръщането на страната от тоталитарна социалистическа държава в капиталистическа демокрация. Ако говорим за края на този период, според повечето румънски учени той е настъпил на 1 януари 2007 г., когато страната влезе в Европейския съюз. Но ако вземем под внимание всичко, станало в Румъния след тази дата, включително и негативното влияние на световната финансово-икономическа криза, разразила се в края на 2008 г., можем да смятаме, че все още се намираме във фазата на преход, за което свидетелстват многобройните особености на румънския политически, икономически и обществен живот.

Естествено, ако сравним днешна Румъния с Румъния от 1989 г., не е трудно да видим многото разлики, някои поразителни, които ни дават основание да твърдим, че като цяло преходът като че ли се е оказал успешен. Този извод обаче, ентусиазирано изтъкван през последните години от официалната пропаганда, при това независимо от политическата окраска на правителството, е твърде повърхностен. Ако се задълбочим в детайлите, с удивление ще видим, че промените в действителността не са толкова много, а част от тях не са били към по-добро.

Вероятно някой ще каже, че толкова сложен преход не може да претендира за повече, при положение че някои изначални препятствия, през които обществото е трябвало да премине, не се поддават на пълно изкореняване. Като пример може да послужи вкорененатa социална психология, циментирана от дългите години

комунистическо управление и приучила няколко поколения румънци да мислят патерналистично, особено в областите, засягащи взаимоотношенията между личността и държавата. Всичко това е вярно наистина, но като се огледа пътят, по който е преминала страната за четвърт век, трудно е да се пренебрегне фактът, че върху днешното състояние на нещата най-решително е повлиял и изборът, който румънските лидери и гражданите трябваше да правят в различни моменти от историята на прехода. Според унгарския политолог Аттила Аг (1) последствията е най-добре да се преценяват по състоянието на три главни сфери: политика, икономика и общество.

Преходът в политиката – от еднопартийност към многопартийност

Най-важната област за прехода е политиката, където се зароди взаимодействието между елита, групите по интереси и партиите, както и с външните политически играчи в лицето на чужди държави, международни организации, корпорации и прочее. Главна новост стана повсеместното премахване на монопола на комунистическата партия при изработването на държавната политика и в управленската дейност.

Румънската комунистическа партия (РКП) формално бе разпусната вечерта на 22 декември 1989 г. с официална прокламация на Фронта за национално спасение (ФНС) – главната политическа сила в хода на революцията. За разлика от други страни от региона смяната на режима в Румъния бе съпроводена с кръвопролития: 1104 души бяха убити при ожесточени сблъсъци с подразделенията на армията и тайната полиция, продължили до разстрела на двойката Чаушеску на 25 декември 1989 г. След тази символична граница ФНС успя да установи свой контрол над страната и да въдвори ред. Скоро в Румъния започнаха да действат няколко политически партии, сред които се оказаха три исторически от периода между двете световни войни – дясноцентристката Националлиберална партия (НЛП) и Националната селска партия (НСП), както и лявоцентристката Социалдемократическа партия (СДП).

Независимо от това на административно ниво бившите структури на РКП продължиха да функционират под директното попечителство на ФНС и лидера му Йон Илиеску. Победителите избягваха рязкото разрушаване на комунистическия монопол поради опасения да не загубят властта и да не провокират анархия, характерна за страните с големи проблеми. С времето ФНС се превърна в пълноценна политическа партия, наследила от комунистите административните лостове, но отричаща каквито и да било формални връзки с РКП (2). През февруари 1990 г. в страната бяха забранени всякакви комунистически и фашистки движения, но този нов политически монопол се оспорва от другите политически сили, преди всичко в лицето на трите исторически партии. Това послужи като основание за първия сериозен политически посткомунистически сблъсък в Румъния.

Преходът означаваше още и утвърждаване на политически режим, базиран на разделението на властите, санкционирано от Конституцията от 1991 г., приета с референдум с мнозинство от 79%. Румъния премина от своеобразен комунистически парламентаризъм, където доминираше президент, избиран от парламен-

та (Велико народно събрание) и едновременно явяващ се генерален секретар на РКП, към полупрезидентска форма на управление, при която президентът се избира пряко от гражданите. По-голямата част от пълномощията на изпълнителната власт премина към министър-председателя, назначаван от президента, и към правителството, което трябва да разполага с поддръжката на парламентарното мнозинство. Парламентът стана двукамарен, в него се възстанови сенатът, премахнат през 1940 г., а срокът за работа на парламентаристите се съкрати от пет години, какъвто беше при комунистическия режим, на четири. Съдебната власт придоби автономия, структурите ѝ сега се комплектуват или по професионални критерии, или посредством назначения от другите две сфери на управлението (3).

Независимо че РКП – по-рано единствената политическа партия, прекрати своето съществуване, повечето от членовете ѝ (през 1989 г. те бяха около 4 милиона) постъпиха в новите политически образувания – най-вече във ФНС и в наследилите го организации. През 1991 г. три исторически партии обединиха силите си и заедно с ред обществени организации създадоха Демократическата конвенция на Румъния (ДКР) – политическа коалиция, противостояща на ФНС и на бившите комунисти. Почти едновременно с това през 1992 г. ФНС се разцепи: поддръжниците на президента Илиеску, т.нар. консерватори, учредиха нова партия – Демократичен фронт за национално спасение (ДФНС), преименувана по-късно в Партия на социалната демокрация (ПСД). В същата година тя успя да спечели парламентарните избори с неголям превес над ДКР, без да получи абсолютно мнозинство. На победителите им се наложи да търсят поддръжка от малките националистически партии – като Партията на националното единство на румънците (ПНЕР) и партията „Велика Румъния" (ПВР), също и на малката и тъжаща за времето на комунизма Социалистическа партия на труда (СПТ). Следизборният алианс провеждаше „премерена" икономическа политика, като се стараеше да си запази електоралната поддръжка на работниците и селяните.

Остатъците от ФНС, състоящи се от т.нар. реформисти, преминаха в опозицията: те се превърнаха в третата по значимост политическа сила в страната, като се реорганизираха в Демократическа партия на Румъния (ДПР), която се опитваше да си уреди сътрудничество с Демократическата партия на САЩ. Демократичният съюз на унгарците в Румъния (ДСУР), представляващ седемпроцентното унгарско малцинство, живеещо в Трансилвания, също излезе в опозиция. През 1996 г. опозиционните сили в състава на ДКР, ДПР и ДСУР успяха да завоюват парламентарно мнозинство и да спечелят президентските избори, като по този начин извършиха първата демократична смяна на властта в страната.

Скоро обаче новото коалиционно правителство се сблъска с грубо съперничество в собствените си редици; конкурентните партии и поддържащите ги икономически групировки си разпределиха министерствата и техните ресурси. Покрай острите идеологически борби, които се водеха открито, вътре в самите партии, изградили коалицията, се разгоря политическа борба. Например Националната селска партия, една от най-важните в ДКР, се делеше на противоборстващи си групировки, докато не престана да бъде дееспособна политическа сила. В резултат на провала на дейността на правителствата от 1996–2000 г. настъпи и голямата социално-икономическа криза (4).

Две сили получиха основна изгода от политическите недоразумения, измъчващи управляващата коалиция: ПСД, която успя да спечели общите избори през 2000 г., върна Илиеску на президентския пост и сформира правителство с парламентарната подкрепа на ДСУР, и националистическата ПВР, която преживя невиждан възход по популярност, превръщайки се във втора политическа сила на страната. Въпреки това поведението ѝ като опозиционна сила нямаше нищо общо със собствените ѝ екстремистки лозунги, което ѝ позволи да се окаже съюзник на ПСД. Обединявайки се с традиционната Социалдемократическа партия на Румъния и приемайки името ѝ през 2001 г., Партията на социалната демокрация направи успешно ребрандиране: новата лявоцентристка партия с демократическа насоченост, свързана с европейските социалисти, бе оглавена от бившия министър на външните работи и действащ премиер Адриан Настасе.

Между другото останалите встрани Демократическа и Националлиберална партия успяха да създадат отново опозиция, образувайки Алианса „Справедливост и истина" начело с кмета на Букурещ, бившия министър на транспорта Траян Бъсеску. Тази фигура успя да спечели президентските избори през 2004 г. с незначителна преднина пред Адриан Настасе, който имаше голяма преднина в първия тур. И въпреки че Партията на социалната демокрация заедно със съюзниците си победи на парламентарните избори, Бъсеску съумя все пак да се договори за съюз с неголямата Консервативна партия, поддържаща по-рано ПСД, както и с ДСУР. И това позволи на поддръжниците му да сформират правителство (5).

Впрочем създадената коалиция се оказа недълготрайна, тъй като неотдавна назначеният за премиер председател на Националлибералната партия Калин Попеску-Търичану отказа да подаде оставка заради реорганизацията и призова за провеждане на предсрочни избори през 2005 г., които биха предоставили на управляващата коалиция абсолютно парламентарно мнозинство. Освен това държавният глава се опълчи на някои антикорупционни мерки на Бъсеску, защитаващи спонсорите на ДПР и дразнещи електората на НЛП. Това повлече след себе си разпад на алианса, независимо че Попеску-Търичану успя да запази поста си на глава на кабинета с депутатската поддръжка от страна на ПСД. Съюзът между ПСД и НЛП доведе до първия опит за отстраняване на Бъсеску от длъжност през май 2007 г. Но въпреки че парламентът одобри решението с голямо мнозинство, избирателите подкрепиха президента също със значително мнозинство и му позволиха да остане на власт. В резултат на тази криза част от членовете на НЛП напуснаха партията си и се присъединиха към ДПР. Така се образува Демократичната либерална партия (ДЛП).

По време на парламентарните избори през 2008 г. бе изпробвана нова система на избиране на депутати и сенатори: гласуването сега ставаше за конкретни кандидати, издигнати от партии, а не за партийни листи както по-рано. Това нововъведение доведе до казуси: например ПСД, която си беше осигурила поддръжката на най-голям брой избиратели, получи по-малко депутатски места от ДЛП. Въпреки това сложната икономическа ситуация и настойчивото желание на Попеску-Търичану да си запази министър-председателския пост в който и да е междупартиен съюз обусловиха образуването на „широка коа-

лиция" в състава на тези две партии лидери. Емил Бок, ръководител на ДЛП, стана министър-председател, Мирча Джоане, който оглавяваше ПСД, стана говорител на Сената.

Политическото съперничество между двамата основни кандидати за президентския пост в лицето на действащия президент Траян Бъсеску и Мирча Джоане през октомври 2009 г., за по-малко от година, разруши „широката коалиция". Макар че Джоане се опираше на мощния съюз между Партията за социалната демокрация и Националлибералната партия, Бъсеску успя да победи с минимален превес от 70 хиляди гласа въпреки очакванията. Интересно е, че победата му беше осигурена от гласуването на румънската диаспора в Италия, Испания и Молдова – в самата Румъния водеше Джоане. Резултатите от изборите повлякоха след себе си разкола в ПСД, което позволи на президента, на Демократическата либерална партия и на Демократическия съюз на унгарците в Румъния да сформират ново парламентарно мнозинство.

Когато Румъния навлезе в икономическата криза, дясноцентристкото правителство, по споразумение с Европейската комисия и Международния валутен фонд, беше принудено да съкрати работни места и да намали заплатите в държавния сектор. Мерките за решителни икономии предизвикаха огромно недоволство в обществото. Пикът на възмущението беше през януари 2012 г., когато масовите протести накараха правителството да подаде оставка. Новият министър-председател обаче пак беше представител на ДЛП. Но това правителство също се задържа за кратко, докато формираното ново парламентарно мнозинство, оглавено от ПСД и НЛП, не застави президента да възложи на Виктор Понте формирането на нов кабинет, представляван от социалдемократите.

Съперничеството между Бъсеску и ПСД стигна своя апогей през лятото на 2012 г., когато парламентарното мнозинство за втори път се опита да отстрани президента от длъжност. Обаче по време на референдума, който би трябвало да утвърди съответното решение на парламента, нямаше необходимият брой избиратели, макар повечето от гласувалите да бяха за оставката на Бъсеску. След разследвания, свързани с оспорването на избирателните списъци, Конституционният съд обяви състоялия се референдум за недействителен и остави президента на длъжност.

Парламентарните избори през 2012 г. бяха спечелени със съкрушителна победа на коалицията ПСД–НЛП, осигурили си 60% подкрепа, като същевременно партиите, поддържащи Бъсеску, бяха наказани за суровите мерки, отстоявани от тях в периода на икономическата криза. Президентът и министър-председателят подписаха договор за „примирие", макар отношенията между тях да си останаха напрегнати. В началото на 2014 г. оглавяващият НЛП Крин Антонеску обяви съюза с ПСД за приключен – въпреки факта, че именно той бе издигнат за кандидат-президент от името на алианса. Това доведе до пренареждане на управляващата коалиция: ПСД в съюз с ДСУР привлече част от депутатите, напуснали НЛП, а в същото време самата НЛП попълни редовете на опозицията, като се присъедини към ДЛП.

Честите смени на междупартийните алианси може да се обяснят с факта, че политическите партии, възникнали в Румъния след 1989 г., представляваха сами по себе си изкуствени конструкции, обединяващи представители на различни

групи интереси около някоя краткосрочна обща задача. Главните фактори на партийното сплотяване бяха личностите на политиците, които за известно време успяваха да спечелят народната и вътрешнопартийната подкрепа. Такива фигури бяха президентите Йон Илиеску и Траян Бъсеску, както и министър-председателят Адриан Настасе. След успешното решаване на някоя временна задача междупартийните блокове, даже самите партии прекратяваха съществуването си, а ситуацията на политическата сцена радикално се променяше. На книга се запазваше силата на противодействието между леви и десни, бивши комунисти и антикомунисти. Но на практика левите излизаха в подкрепа на консервативния и религиозния електорат, а пък десните отстояваха реформистките, светските и прозападните идеали.

Важна роля в румънската политическа система играе президентът. Докато първите двама президенти по времето на своите мандати се въздържаха от пряко включване в политическото противопоставяне (изключение правят само най-първите години на управлението на Йон Илиеску), то Траян Бъсеску за себе си заяви, че е „президент играч". Той извлече немалка полза от преразглеждането на Конституцията пред 2003 г., което удължи президентския мандат от 4 на 5 години и разшири президентските пълномощия по отношение на правосъдната система. Той използва целия потенциал на поста си, понякога балансирайки на границата на законното, опитвайки се да неутрализира политическите си противници. В тази борба бяха въвлечени и правоохранителните органи, които бяха подложени на реформи под предлог за борба с корупцията, но в действителност бяха използвани за преследване на видни политици. Въпреки това президентският натиск предизвика мощно противодействие, сплотявайки против него силна опозиция, която се мобилизира след началото на икономическата криза.

Ако говорим за външната политика, в тази област всичко беше много по-понятно и по-просто. През 1991 г. президентът Илиеску предвидливо подписа договор за дружба със СССР, но след разпускането на Организацията на Варшавския договор и разпада на Съветския съюз Румъния реши да се движи на Запад и да се присъедини към западните международни организации. Този курс се приемаше като по-добра гаранция за икономическото процъфтяване и за националната сигурност на страната, докато постсъветското пространство се разглеждаше като зона на нестабилност и риск. Наистина на този фронт Румъния проявяваше заинтересованост към поддръжката на току-що създадената Молдовска република и защитата ѝ от Русия, която както преди бе смятана за главната външна заплаха.

Следвайки тази линия, Румъния влезе в Съвета на Европа през 1993 г. и ратифицира Европейската конвенция за защита на правата на човека и на основните свободи. По този начин бяха демонстрирани предаността към западноевропейските ценности и дългосрочният стремеж на страната да влезе в Европейския съюз. Почти едновременно, през 1994 г., Румъния се присъедини към програмата на НАТО „Партньорство за мир" с намерение в крайна сметка да стане член на Северноатлантическия алианс. На национално равнище президентът Илиеску успя да мобилизира основните политически сили за подписване на Снаговското

споразумение през 1995 г., в което като стратегическа цел на страната беше заложено влизането в ЕС и в НАТО. Всички политически партии се задължиха да работят за изпълнението на тези задачи.

По тази причина външната политика на Румъния остава почти неизменна, независимо от различните промени в правителството на страната (6). Тя беше закрепена с установяването на стратегическо партньорство с Франция и САЩ през 1997 г. Това постоянство доведе до приемането на Румъния в НАТО през 2004 г. и в Европейския съюз през 2007 г. Едновременно с това в хода на тези процеси Румъния трябваше да се откаже от част от своя суверенитет. Задграничните актьори започнаха по-осезателно да влияят на нейната вътрешна политика. Това се прояви ярко по време на политическата криза през 2012 г., когато президентът Бъсеску открито бе подкрепен от Европейската комисия, от канцлера на Германия Ангела Меркел и от посолството на САЩ в Букурещ. Тази намеса спомогна за възстановяването му на длъжност, макар мнозинството румънски избиратели да се бяха отрекли от него.

Икономическият преход: край на индустриалната държава

В икономическо отношение главният проблем за Румъния стана преходът от планова и централизирана икономика към свободен пазар. Много промишлени предприятия, най-вече в тежката индустрия, през 90-те години загубиха традиционните си пазари за продажби в Близкия изток, в Африка и Азия. След приватизацията те така и не успяха да намерят нови пътища за реализация на своята продукция. Като правило в началния етап приватизирането се извършваше от бивши управленци от комунистическата епоха, много от които бяха свързани с политическата полиция на предишния режим. Осъзнавайки, че икономическата среда се е изменила, те се стремяха да извлекат полза, като разпродаваха наново придобитите активи на части и инвестираха средствата в доходни сектори на икономиката. За съжаление този процес не беше прозрачен: в резултат се създаде система, в която „новобогаташите" спонсорираха политиците (особено в периоди на избори) в замяна на получаване на държавни поръчки, обогатяващи фирмите им.

По-късно правителството се опита да придаде на приватизационния процес вид на справедливо действие и започна да продава акции от държавните предприятия направо на гражданите. Редовите румънци обаче не бяха добре ориентирани в ситуацията и в крайна сметка от цялата тази политика спечелиха все същите „червени директори". Те се сдобиха с огромни състояния, превръщайки се в „магнати" или „олигарси", купуваха или учредяваха нови средства за масова информация, които да им помагат да отстояват интересите си и да влияят върху политическата ситуация. По време на всичките тези събития се закриха няколко крупни предприятия, много от работещите в тях останаха на улицата и безработицата забележимо нарасна. През 1990-те г. брутният вътрешен продукт беше най-ниският от половин век насам (7).

В началото на деветдесетте години лявото правителство настояваше за „плавен" преход към пазара. Това означаваше отлагане на приватизацията за по-късен период и запазване на държавните предприятия, на които се предписваше

да произвеждат продукция и да я складират – до намирането на нови пазари за продажба. Подобен курс щеше да съхрани работните места, но щеше да създаде криза от свръхпроизводство. Дори съществен растеж на вътрешното потребление нямаше да може да реши този проблем; предприятията щяха да потънат в големи дългове, с невъзможност да ги погасят в обозримо бъдеще. В крайна сметка се наложи да бъдат продавани, но понеже инвеститорите не желаеха да получават дългове заедно с активите, това затрудняваше целия процес на раздържавяване.

След промените в министерския кабинет през 1996 г. към промишления сектор приложиха шоковата терапия. Предприятията се разпродаваха спешно, при това често значително по-евтино от пазарната им стойност. В някои случаи правителствените мерки предполагаха закриване на нерентабилни заводи, което водеше до нарастване на социалното напрежение, особено в рудодобива. Компенсациите, които бившите работници получиха, не доведоха до масово създаване на собствен бизнес, както планираха чиновниците, а само до рязко съкращаване на общата численост на работниците.

Предприятията, преживели трудните времена (особено в нефтено-газовата, автомобилната, химическата, текстилната и хранителната промишленост), бяха приватизирани от чужди инвеститори. Това стана неотменен елемент от процеса на влизане в НАТО и в ЕС: крупните компании в страните от тези организации се разглеждаха като стратегически инвеститори и се поощряваха в придобиването на най-привлекателните обекти. Най-явно това стана в банковия сектор. Но повечето от банките, които възникнаха след 1990 г., не можаха да станат ефективни заради недостатъчни оборотни средства и заеми. Постепенно те преминаваха под контрола на чужди банки – като австрийската *"Erste Bank"* и *"Raiffeisenbank"*, гръцки банки, унгарската *"OTP Bank"*. В сравнение с тях двете или трите оцелели румънски банки, опиращи се на местния капитал, се оказаха с доста по-малък късмет въпреки по-доброто познаване за румънския пазар. Чуждите банки правеха по-добри кредитни предложения и привличаха повече клиенти. Обаче от кризисната 2008 г. нататък стана ясно, че банковите кредити са се раздавали много лесно; сега много потребители повече не можеха да вземат заеми, особено в чуждестранна валута (8). Това доведе до замразяване на кредитирането, запазено и до наши дни, което повлече след себе си икономически спад.

Ако говорим за националната валута, румънската лея в периода на прехода понесе големи загуби. Скоро след като през 1990 г. националната валута стана конвертируема, леята започна стремително да се обезценява под влияние на икономическия спад и нарастващия внос. Възникналата от това инфлация се трансформира в снижаване на масовата покупателна способност на населението и съответно в свиване на потребителския пазар. Негативните процеси можаха да бъдат спрени едва след 2000 г., когато Националната банка съсредоточи в ръцете си големи ресурси, достатъчни за изравняване на обменния курс. През 1999 г. Румъния беше пред неплатежоспособност, тъй като не можеше да погасява кредитите си от МВФ, получени в средата на 1990 г. Тогава продажбата на няколко крупни държавни актива успя да спаси страната. Националната парична единица преживя още един шок през 2008 г., когато леята за два месеца изгуби почти

20% от стойността си. Това се оказа изключително болезнен удар за всички, които имаха кредити в чуждестранна валута. Тогава отново се намеси Националната банка, която до ден-днешен продължава да води активна политика на финансовия пазар – това е последното средство, позволяващо на държавата да удържа ситуацията под контрол.

Определено подобрение във финансовата сфера се забеляза след 2004 г., когато беше въведено плоското подоходно облагане от 16% за всички. Благодарение на него събираемостта на данъците се повиши, а обемът на сенчестите доходи намаля от 50% до 30%. Позитивната тенденция обаче угасна през 2010 г., когато поради кризата правителството вдигна ставката от 19 на 24%.

В селското стопанство, което преди ангажираше около 40% от румънската работна ръка, преходът също бе отбелязан със сериозни трусове. След поземлената реформа през 1990 г. одържавената някога земя беше върната на предишните собственици, които са я притежавали до 1947 г. Това доведе до раздробяване на земеделските участъци и увеличаване на броя на собствениците, които се оказаха неспособни да ги обработват ефективно. Мнозинството селскостопански работници в търсене на други източници на доходи продадоха собствеността си, а други, които успяха да избегнат това, работят на загуба. Последната им надежда се оказват европейските фондове, учредени в рамките на единната селскостопанска политика на Европейския съюз, но достъпът до тях е доста труден: пречат дефицитът на информация и изискването за местно съфинансиране. Успешните примери в тази сфера са твърде редки и не могат да бъдат масови. В същото време държавните ведомства дават обещания, свързани с разпределението на селскостопанските субсидии, само с предизборни цели. В заключение: икономиката е отслабена и напълно зависи от ЕС (9).

Преходът в обществото: „комунистическият човек", оказал се в условията на „дивия капитализъм"

В социален план промяната в икономиката по време на прехода видимо измени състава на населението и неговата демографска структура. В началото на деветдесетте години хората съкратиха личното си потребление след сблъсъка с растежа на цените и това затрудни реализацията на румънските стоки, които не можеха да се продадат нито в страната, нито извън нея.

Закриването през 90-те години на промишлени предприятия и намаляването на селскостопанското производство породиха масова безработица. Безработните или се вливаха в сивата икономика (черния пазар) и така способстваха за подема на организираната престъпност, или емигрираха в западните страни и така намаляваха размера на местната работна сила (след 2002 г., когато бе подписано споразумението за свободно придвижване на румънските граждани в Европейския съюз, между 2 и 3 милиона румънци се преселиха на Запад). Като добавим и намаляването на раждаемостта, тази тенденция доведе до общо съкращаване на числеността на населението (до 19 милиона през 2011 г. в сравнение с 23-те милиона през 1990 г.), както и до нарастване на дела на възрастното население. Освен от други фактори намаляването на раждаемостта

беше обусловено и от легализирането на абортите през 1990 г. (по време на комунистическия режим от 1966 г. насам те бяха забранени), както и от влошената икономическа ситуация, която правеше отглеждането на деца все по-скъпо занимание.

Това от своя страна увеличи забележимо напрежението в пенсионната система: все по-трудно беше да се задържат размерите на пенсиите на достойно равнище поради рязкото намаляване на обема на постъпленията от пенсионни вноски. Уместно е тук да спомена и за разпространението на професионални заболявания, предизвикани от прекомерната експлотация на работниците, които заради възможността да получават доходи, макар и толкова далече от западните стандарти, са принудени да работят все повече и повече.

Липсата на работа заставя хората да емигрират независимо от сегашните трудности в западната икономика. Макар румънската образователна система да продължава да подготвя квалифицирани млади специалисти, проведените реформи за адаптацията ѝ към пазарните условия не доведоха до резултати. Вместо това неграмотността в страната се увеличи два пъти: от 1% през 1991 г. на 2% през 2011 г. Този проблем е особено виден сред най-уязвимите малцинства: например циганите, които вече никой не заставя да дават децата си в училище както при комунистическия режим и които се върнаха към традиционната за тях дискриминация на жените.

Румънският преход се характеризира и със социално напрежение в резултат от влошената икономическа ситуация. Най-големи неблагополучия претърпя рудодобивният сектор – миньорите на няколко пъти създаваха голям безпорядък, опитвайки се да манипулират различни политически сили в свой интерес. Така през 1990 г. те буквално потрошиха центъра на Букурещ, включително и щабквартирата на основните опозиционни партии, в желанието си да възпрепятстват студентската антиправителствена демонстрация. През септември 1991 г., подстрекавани от консервативното крило на Фронта за национално спасение, те помогнаха за падането на правителството на реформаторите от същата тази организация. През 1999 г. след мащабна реконструкция на въгледобивния отрасъл миньорите, независимо от действията на полицията, организираха 170-километров марш към Букурещ, който спря едва след като на преговори с тях пристигна министър-председателят. По-късно през същата година, полицията арестува няколко профсъюзни лидери, като ги обвини в нарушаване на правовия ред.

След като завърши периодът на подем, продължил от 2000 до 2008 г., съпроводен с нарастване на жизнения стандарт на населението, новата икономическа криза породи нови конфликти. Особено бурно социално възмущение се разрази през януари 2012 г., когато държавните служители излязоха на улицата, за да се обявят против намаляването на заплатите им с 25%, което стана още през 2010 г. Повод за протестите беше и започналото добиване на шистов газ в страната и продажбата на находищата му на чуждестранни компании.

По отношение на проблемите на потреблението може да се отбележи, че през периода 2000–2008 г. в страната се създаде средна класа, която започна да придобива недвижими имоти, автомобили и капитали. От това в частност спечели автомобилната индустрия, която се поддържаше със специални държавни

програми, чиято цел беше замяната на старите, екологически несъвършени коли с по-напреднали в техническо отношение марки автомобили. Едновременно се увеличаваше продажбата на употребявани западни автомобили, които бяха по-евтини. В страната се появиха хипермаркети, които замениха гастрономите от комунистическата епоха.

Но много граждани останаха бедни, особено в селата, както и в бедните квартали на големите градове или в бившите индустриални центрове. Миграцията на младите хора на Запад опустоши селските райони, в тях останаха главно стари хора и деца и почти никой не обработваше земята. Местни магнати, както и чуждестранни инвеститори постепенно изкупиха земеделските земи, желаейки да ги използват за производствени или туристически цели. Броят на пенсионерите, едва свързващи двата края, расте – мизерните пенсии ги превръщат в подходящ обект за манипулиране от страна на политиците. Освен това в политическо отношение те представляват най-активната група от населението, докато много млади хора мислят, че политиката е мръсна работа и предпочитат да се занимават с други дела, между които и криминални.

От социална гледна точка днешна Румъния е разделена най-общо на две. От едната страна се намира бедното и необразовано население в селските райони или в малките градчета, както и пенсионерите в големите градове. Те са недоволни от днешното състояние на страната и тъгуват по комунистическите времена. Тези хора отричат западния начин на живот, те са дълбоко религиозни и предани на Румънската православна църква, не обичат етническите малцинства, които биха искали да асимилират. На тях им се иска Румъния да стане по-независима; в същото време предпочитат да върнат Велика Румъния от периода между двете световни войни, включваща в състава си съвременна Молдова и част от Украйна, и даже да възстановят монархията. Те ненавиждат богатите и биха искали да ги видят зад решетките. Същевременно обаче всички те очакват държавата непременно да се грижи за тях.

От другата страна са по-младите румънци, по-образованите и живеещи в големите и средните градове. Те искат да имат възможност да си изкарват прехраната при минимална намеса на държавата в делата им. На тях им харесва либералната демокрация от западен тип и поддръжката от страна на ЕС и биха искали да я виждат още по-последователна и всестранна – според тях това би позволило на Румъния да се „разтвори" в западната цивилизация, придвижвайки границите ѝ на изток в европейския континент. Те поддържат свободата на вероизповеданието, отнасят се толерантно към малцинствата и са отворени за взаимодействие с чужденците (10). Те обаче не са доволни от факта, че и до днес част от страната е „архаична", по тяхно мнение това спъва румънската модернизация. Освен това ненавиждат корупцията. Като правило в очите на първата група граждани те се явяват „предатели" и „изроди".

...

Разглеждайки пътя, който Румъния измина през последните 25 години, страничният наблюдател не може да не забележи съществените промени, преживени от страната. Безспорно тя е спечелила много в областта на политическата свобода, плурализма на идеи и откритите дебати. Обаче по отношение на

икономическото развитие, жизнения стандарт и общественото съгласие днешното положение е твърде неблагополучно. Еволюцията е очевидна, но животът на румънските граждани не е станал по-добър – в крайна сметка не за всеки и не за мнозинството. В сравнение с комунистическия режим много неща са се променили, но тази констатация не е достатъчна; в обществото възникнаха нови потребности, които до ден-днешен не са удовлетворени. Истината изглежда е такава: въпреки мнението на повечето анализатори – румънският преход не е завършил – той ще продължава още много дълго.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Agh, A.* The Politics of Central Europe. London; New Delhi: Sage Publications, 1998, p. 51.
2. *Radu, A., A. Juganaru.* FSN – un paradox politic. 1989–1992. Bucharest: Pro Universitaria, 2013, p. 9–34.
3. *Abraham, F.* Romania de la comunism la capitalism, 1989–2004. Bucharest: Tritonic, 2006, p. 43–55.
4. *Pavel, D., I. Huiu.* „Nu putem reusi decat impreuna". O istorie analitica a Conventiei Democratice, 1989–2000. Iasi: Polirom, 2003, p. 62–110, 311–389.
5. *Radu, A.* Un experiment politic romanesc: Alianta Dreptate si Adevar PNL–PD. Iasi: Institutul European, 2009, p. 47–95.
6. *Abraham, F.* Transformarea Romaniei, 1989–2006. Rolul factorilor exterm. Bucharest INST, 2006, p. 104–120.
7. *Brucan, S.* Treptele tranzitiei spre capitalism. Bucharest: Nemira, 1999, p. 35–41, 83–97.
8. *Serbanescu, I.* Investitiile straine: faza a dona II Revista. 2008, 6 August, N° 22 (www.revista22.ro/investitiile-straine-faza-a-doua-4734.html)
9. *Golban, R.* Romania: alternative la corsetul UE. Bucharest: Top Form, 2013, p. 69–93.
10. *Dincu, V.* Pathologies of Communication in the Public Space //Narrative Report concerning the Second Seminar of „Ovidiu Sincai" European School (2014 Edition). Paltinis, 5–8 June 2014, p. 10–11.

Превод от руски: *Валентина Тодорова*
Източник: *http//magazines.russ.ru/nz/2014/97/5t-pr.html*

РЕПРОДУКТИВНИ НАГЛАСИ И ПОВЕДЕНИЕ – МОДЕЛИ В СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

Тодорка Кинева

Тодорка Кинева *– асистент, доктор по социология. Преподава дисциплини „Икономическа социология" и „Социология на конфликтите" в УНСС. Изследва проблеми в областта на социологията на семейството, социологията на жената, ролевите конфликти и др. Член е на Българската социологическа асоциация.*

Репродуктивното поведение на хората се моделира и трансформира не само под влияние на икономически и социални фактори и процеси, но и под натиска на културни и морални образци и кодове (съдържателно изразяващи определени обществени потребности), валидни и характерни за определен историко-обществен етап на развитие. Така например преди индустриалната революция у нас разводите, безбрачието, бездетството, абортите и други, днес възприемани като естествени и нормални житейски събития или състояния, са били по-скоро неприемливи, дори табу за обществото. Както казва Васил Проданов – били са морално невъзможни. Тези ограничения произтичат най-вече от тогавашните морални принципи и ценностни съображения на българския народ, които в крайна сметка водят до висока раждаемост. Многодетството може да се разглежда като резултат не само от желанието за повече деца, от липсата на масова контрацепция и от високата детска смъртност, но и от потребността на голямото селско семейство от работна ръка (за работа на нивата, в занаятчийската работилница, в семейния дюкян), т.е. децата са имали и икономическа значимост.

През XX в. в България стават няколко съществени метаморфози, които изменят цялостно репродуктивното поведение и реализация на хората, изменят отношението към децата като ценност – те се възприемат все повече като удовлетворение и задоволяване на потребността от емоция и близост. Значителното намаление на раждаемостта, което наблюдаваме у нас през последните десетилетия, в немалка степен се дължи и на новата сексуална култура и на т.нар. от Васил Проданов – нов репродуктивен морал (морал на репродуктивно поведение)[1].

Един от базовите принципи на сегашната демографска политика у нас е, че *„всички двойки и индивиди имат право да управляват свободно своя репродуктивен живот и поведение"*[2]. Няма да е пресилено, ако кажем, че в съвременното общество действително е постигната свобода и независимост *в*, както и избор *за* типа репродуктивно поведение[3] – хората свободно и доброволно избират кога, как и колко деца да имат. Безспорно свободата/автономията в репродуктивното поведение на вече 3–4 поколения българки, освен от процесите на еманципация и правна регулация, е подсилена и от развитието на медицината и на фармацевтичните продукти (по посока на контрацепция[4] – като методи и средства), които дават възможност на жените сами да планират, регулират и контролират своето забременяване, както и да прекъсват нежелана бременност. Друг е въпросът, че върху решението за дете влияние оказват и финансовите и материалните възможности на семейството, жилищните и битовите условия, професионалният и кариерният живот на партньорите, социалният статус и личностните характеристики, здравословното състояние на потенциалните родители, семейният психоклимат и множество други фактори.

Не твърдим, че в днешно време не съществува натиск или принуда (физическа и психическа, също и финансова) върху репродуктивното поведение и реализация при някои жени у нас – от страна на семейство, роднини и общност. Смятаме обаче, че „принудителното майчинство" като практика се случва по-скоро сред жените от ромската етно-народностна група, отколкото сред българките и туркините. Мотивите за това вероятно се коренят в общностните традиции, обичаи и кодове на ромите, вградени в начина им на живот, и при част от тях – във финансовата изгода от майчинството в многодетните семейства, където ключова роля има социалното подпомагане от страна на държавата. Друг е въпросът, че през последните няколко години зачестяват случаите на трафик на бременни жени и на незаконна търговия най-вече с ромски деца. Все по-често в медийното пространство се оповестяват случаи с жени от ромски произход, заловени да продават бебетата си в чужбина (Гърция, Италия, Испания и др.). Това е тенденция към „овеществяване" на деца у някои ромски фамилии, към опредметяването им на пазара като „поредна търсена стока" срещу определена сума. За голямо съжаление някои деца попадат в схемата и механизма на концепцията „производство – потребление" и биологичните родители-продавачи си набавят финансов ресурс чрез тях, вместо чрез икономическа заетост и производителен труд. А колко жени забременяват „поръчково" и продават децата си и каква част от тях са превърнали, както казват някои експерти, раждането в професия – можем само да гадаем.

Понеже приемаме репродуктивното поведение като *„не само завършения акт на раждане, но и като съвкупност от намерения, желания и постъпки за раждане или отказ от раждане на деца"*[5], ще проследим репродуктивните нагласи, мотиви и реализация на българите през първото десетилетие на XXI в.

По аналогия с редица демографски и социологически анализи ще разгледаме репродуктивното поведение в три аспекта: *първо*, обществени нагласи към идеален брой деца в семейството; *второ*, индивидуален идеал, разкриващ броя деца, които хората желаят да имат; и *трето*, реален брой деца. Тези три нива съдържателно разкриват репродуктивната картина у нас – нагласи на на-

стоящи и бъдещи родители, припокриване или разминаване между желана и реална детеродна норма, както и изпълнение/неизпълнение на родителските роли – „майка" и „баща".

Обществен репродуктивен модел

Репродуктивният модел на обществото изразява идеалите и нагласите на хората по отношение на броя на децата, който е общоприет като нормален за едно семейство, т.е. този индикатор показва каква е социалната норма за броя деца. Моделът е известен под различни наименования – някои изследователи използват „социална норма за детност"[6], други – „абстрактен модел" или „репродуктивен идеал"[7], а трети – „репродуктивна норма"[8]. Независимо от неговото име, той очертава субективните обществени нагласи към безусловния и идеален вариант за брой деца в семейството, разкрива модела на семейството, който хората приемат за разумен, а също така и типа семейство, към който българите се стремят. За ценностното възприятие на децата частично ни подсказва и това, какъв тип репродуктивно поведение те ще реализират в условия на сигурност, стабилност и устойчивост в обществото, при икономически растеж, при добри социално-икономически условия, при по-висок жизнен стандарт и качество на живот, в подходяща здравословна и емоционално-психическа кондиция за това.

В областта на репродуктивните нагласи и поведение са проведени немалко демографски и социологически изследвания, доказващи, че в продължение на много десетилетия в България доминира двудетната детеродна норма[9]. В началото на XXI в. въпреки всеобхватните и всепроникващи икономически и социални преструктурирания, съпътстващи Прехода и финансово-икономическата криза (2008 г.), мнозинството от българските граждани продължават да приемат, че в семейството трябва да има две деца, т.е. изповядват двудетния модел като норма. Вярват, че той е най-благоприятен и удовлетворяващ, здравословен и отговарящ на личните, семейните и обществените потребности от възпроизводство на хора.

Национално представително проучване на Агенция АССА-М, проведено през 2009 г., разкрива стабилна и устойчива позиция на двудетния модел. Той продължава да бъде водеща норма за почти три четвърти от българското население (73%). Резултатите от изследването очертават спецификите на модела в зависимост от социо-демографските характеристики на респондентите. Общата картина показва, че социалната репродуктивна норма се оказва зависима както от възрастта, образователното равнище и етно-народностната принадлежност, така и от наличието на деца и най-вече от броя им. Очертават се няколко важни момента.

Първо, жените малко по-често от мъжете посочват, че съвременното семейство трябва да има две деца (75% и 72%), по-рядко декларират три и повече (11,1% срещу 13,4%), значително по-рядко заявяват, че семейството може и без деца (1,4% на 3,6%). Привържениците на еднодетния модел сред двата пола са почти равни (12% от жените и 11% от мъжете).

Второ, очертават се съществени различия в нагласите на хората с различна възрастова принадлежност. Възрастта е един от основните фактори при фор-

Колко деца трябва да има в едно **нормално** съвременно семейство?

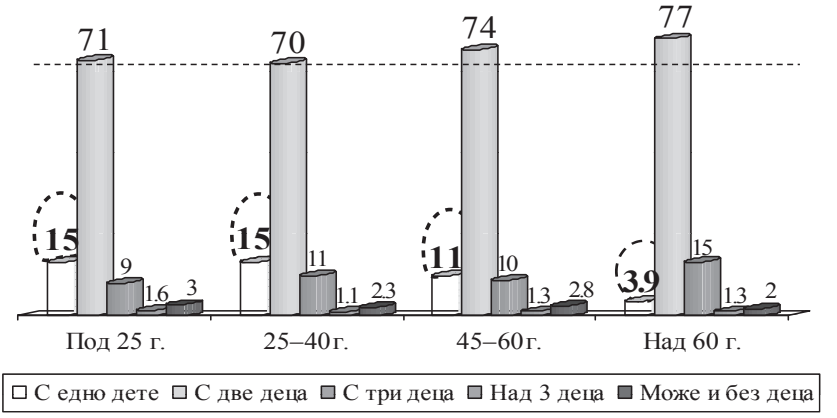

Източник: АССА-М, НПИ, 2009.

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

миране на репродуктивния идеал. По-възрастните поколения имат по-висока норма на детност – за 2 и повече деца. Обнадеждаващо е, че и младите хора, и хората в зряла възраст продължават да подкрепят тази норма, като веднага след нея застават привържениците на еднодетната норма. Тук обаче се отваря поколенска пропаст между младите и възрастните хора – младите привърженици на еднодетната норма са близо четири пъти повече от над 60-годишните (15% срещу 3,9%). Това от своя страна индикира за ценностното утвърждаване на еднодетния модел като социална норма при немалка част от младите българи.

Трето, значителни разлики се наблюдават според етно-народностната принадлежност на хората. Като цяло привържениците на двудетния модел са равни сред българите и турците – съответно 74% и 75%, а ромите с подобен репродуктивен идеал са 48%. Различията между българите и турците се очертават при предпочитанията към еднодетна и многодетна норма. Българите сравнително по-често подкрепят еднодетната норма в сравнение с турците (13% срещу 4.5%), но по-рядко от тях (9% срещу 17%) смятат, че семейството трябва да има три и повече деца. Репродуктивният модел на ромите значително се различава от модела на останалите. Те се разделят на два сравнително големи дяла – подкрепящите двудетната норма са 48%, а декларящите три и повече деца са 42% (три деца – 33% и още 9% – три и повече деца). Ромите, чийто идеал е 1 дете, съставляват 2.7%, а заявяващите, че семейството може и без деца, са 7%.

Четвърто, обнадеждаващо е, че мнозинството от образованите българи като цяло имат за идеал 2 деца – 64% от хората с образователно равнище до средно, 76% от хората със средно образование и 72% от висшистите. С увеличаването на образователното равнище се увеличават привържениците на еднодетния модел (7% от хората с образование под средно, 12% – със средно и 14% от висшисти-

Колко деца трябва да има в едно **нормално** съвременно семейство?

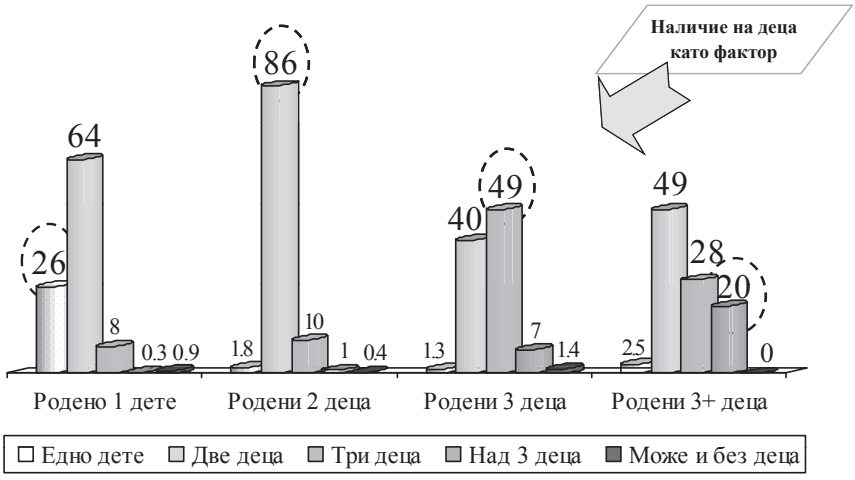

Източник: АССА-М, НПИ, 2009.

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

те) за сметка на имащите за норма три и повече от три деца (24% от хората с образование под средно, 9% – със средно и 12% от висшистите).

Пето, посочената социална норма не съвпада с реалния брой деца на изследваните родители. Само една четвърт от имащите едно дете (26%) смятат, че това е нормално, докато близо три четвърти от еднодетните семейства виждат идеала си в повече от едно дете (72%). Тук кристализира сблъсъкът между субективната нагласа за „нормално" и „по принцип" в семейството, от една страна, и от друга – реалните деца. Едновременно с това в този профил се забелязва и обратната, тревожна тенденция – *„имам определен брой деца, но смятам за нормално по-малко"*. Тя се очертава при хората с три деца, от които 40% заявяват, че социалната норма за детност е две деца. Най-тревожно е може би положението при хората с над 3 деца – едва една пета от тях посочват своето реално състояние като норма. Тази психическа нагласа разкрива, че 40% от тридетните семейства и почти 80% от семействата с повече от 3 деца виждат идеала си в по-малък от своя брой деца, защото изпитват затруднения с отглеждането им. Вероятно това е продиктувано не само от икономическите и финансовите им затруднения при издръжка на по-голям брой деца, но и от невъзможността качествено да ги отгледат, хранят, възпитават, образоват и социализират в условия на криза.

Шесто, има един изключително притеснителен факт. Почти всеки десети българин без деца декларира, че съвременното семейство може да бъде и без деца. Останалите посочват съответно: едно дете (16%), две (65%), три и повече (8.7%).

Освен устойчивостта на двудетната детеродна норма като репродуктивен модел сред българите в репродуктивна възраст, изследването констатира почти двойно нарастване на привържениците на еднодетния модел. Осъществява се

преориентиране и преливане на немалка част от хората към него за сметка на привържениците на три и повече деца в семейството (при тях посоката на изменение е обратна – от 18% през 2004 г.[10] на около 11% през 2009 г.). Обезпокоително е, че в рамките на пет години двойно нарастват българите с нагласа, че може и без деца и дори е по-добре без тях. Една четвърт от тях директно заявяват, че не желаят да имат деца (25% от всички подкрепящи бездетната норма). Това е фактически отказ от изпълнение на родителската роля – майчинска и бащинска. Кои са тези хора? Тази нагласа се възприема най-вече от етническите българи (86%), от нямащите деца (84%), от мъжете (75%), от неженените и необвързаните (71%), от хората с основно (35%) и средно образование (53%). Да не би да се случва ценностно преобръщане в нагласите на българите относно децата? На това ще се спрем малко по-нататък. За щастие засега привържениците на бездетната норма като цяло са малък дял.

Какво изменение се регистрира в репродуктивния идеал на младото поколение българки (семейни, работещи, образовани)? Делът на жените, подкрепящи двудетния модел, се запазва в рамките на около 77% – вероятно в резултат на това, че семейството и децата продължават да заемат първостепенно място в тяхната ценностна система. В отговор на общата картина обаче и при тях се забелязва промяна по отношение на еднодетната детеродна норма. Младите не само раждат все по-малко, но и все повече смятат за нормално да се раждат по-малко деца. От 2004 г. до 2009 г. двойно са се увеличили жените, имащи за норма едно дете (от 8% на 16%). За сметка на това повече от два пъти намаляват жените, чиято норма е три и повече от три (от 15% на 6%). Тези фактически изместванията в нагласите са тревожни от гледна точка на това, че от младите образовани жени се очаква не само да възпроизвеждат населението количествено, очаква се да създават качествено население – здраво и възпитано, интелигентно и амбициозно, образовано и културно, което, колкото и тривиално да звучи – да изведе българското общество от дългосрочната обществена криза, в която е изпаднало. Единственото обнадеждаващо тук е, че в тази група практически няма жени, които смятат, че съвременното семейство може и без деца.

Индивидуален репродуктивен модел

За разлика от обществената норма, възприемана по-скоро като нещо общо и отнасящо се за българите, българското семейство и обществото като цяло, като нещо „извън" личното и интимно пространство – индивидуалната норма е подостоверният индикатор за репродуктивната нагласа на хората, за това какво е и какво би било репродуктивното им поведение и реализация в близкото бъдеще.

Данните от ЕСИ „Семейството. Бракът. Раждаемостта. Възпроизводството на населението. Демографската ситуация и перспективите" очертават съществени различия в нагласите на българите в репродуктивна възраст между деклариран брой деца в семейството по принцип и индивидуално желание за брой деца. Най-ясно това се вижда при еднодетната норма. Разпределенията по предишния показател показаха, че 8% от българите декларират едно дете като своя социална норма. Когато обаче са попитани лично колко деца желаят – техният дял се покач-

ва почти двойно (15%). Това разминаване подсказва за ясното разграничение, за границите, които хората поставят между нещата, които се случват в публичната сфера, обществото и семейството по принцип, от една страна, и от друга – нещата, засягащи личната сфера, собственото семейство, отделната личност, индивидуалното репродуктивно поведение и реализация. През 2009 г. обаче разликата между двата индикатора започва да избледнява, забелязват се различия, но в по-близки граници – 15% срещу 19%. Хората посочват социална норма, близка до тяхната желана индивидуална норма на детност. Една от възможните причини за това е, че все по-ясно се осъзнава зависимостта между състоянието и развитието на обществото и индивидуалните постъпки, поведение и реализация.

Препотвърждава се тенденцията от края на 90-те години на XX в. насам, че близо една пета от населението вече няма желание да осигури и осъществи дори и просто възпроизводство на българите. Тази нагласа е един от индикаторите, алармиращ за устойчивостта и стабилността на типа репродуктивно поведение на младите хора, клонящо все повече към еднодетния за сметка на двудетния модел.

В общ план индивидуалният репродуктивен модел препотвърждава обществения, който вече разгледахме. Представителните данни за населението от 18 до 70 г. определят водеща позиция на двудетния модел и като индивидуална норма. Тя е възприемана и желана от около 68% от населението – над половината българи до голяма степен се стремят към нея. Най-общите изводи от отделните разрези за желания брой деца могат да бъдат систематизирани в няколко аспекта.

Първо, желаният брой деца при отделните етно-народностни групи се припокрива с посочената от тях социална норма. Двудетният модел като цяло запазва близки позиции при българите и турците (69% на 70%), докато при ромите картината е коренно различна – обяснимо, поради съхранените традиции, стереотипи и „културни" порядки в ромските общности и гета и поради условията и начина на живот в тях. Еднодетният модел и като желан има три пъти повече привърженици сред българите, отколкото при турците. Втори най-голям дял (след двудетния модел) сред турците заемат желаещите три деца – 15%, за разлика от двойно по-малкото българи, подкрепящи тази норма (7%).

При ромите, както отбелязахме, нещата стоят по доста по-различен начин. В сравнение с другите етно-народностни групи репродуктивната ориентация на ромите към две деца (45% от ромите) е значително по-ограничена, а делът на ромите, ориентирани към три и повече деца (общо 45%), е силно разширен. Те продължават да бъдат етническата група, за която еднодетният модел е неприемлив, нежелан и неудовлетворяващ тяхната потребност от деца.

Второ, семейното положение и наличието на деца значително влияят върху индивидуалния репродуктивен модел. Оказва се, че двудетният модел като желана норма е най-слаб при овдовелите и при разведените – с около 11% по-нисък от общия дял. Те заемат и най-голям дял сред привържениците на еднодетните семейства – почти всеки четвърти от тях желае само едно дете. Причините за тези нагласи произтичат най-вече от развитието на техния жизнен път – останали сами (след раздяла, развод или смърт на партньора), поемащи цялата грижа за отглеждането, образованието и социализацията на своето дете/деца.

Трето, в отделните разрези ярко контрастира профилът по населено място. В него изпъква връзката между условия, начин на живот и възможности за развитие в дадено селище, от една страна, и от друга – желанието за репродуктивна реализация.

Вие лично, колко деца желаете да имате по принцип?

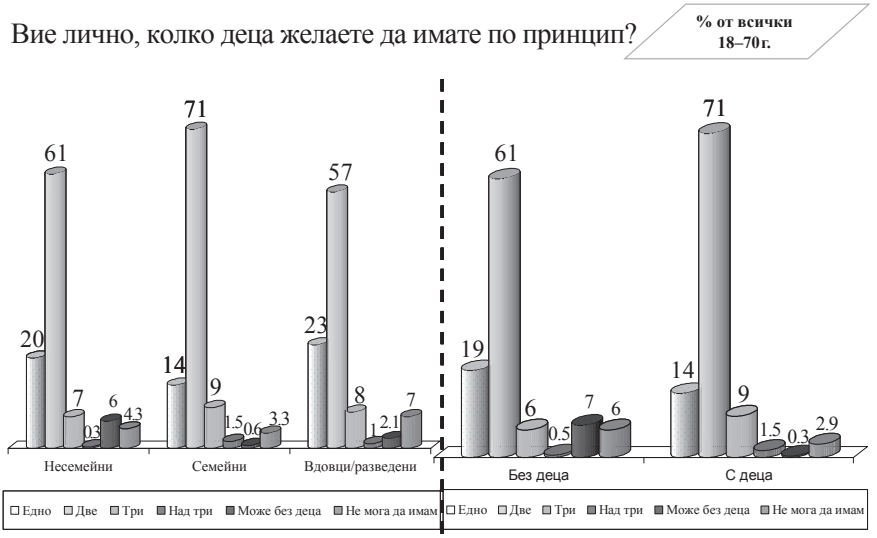

Източник: АССА-М, НПИ, Април 2009.

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

Вие лично, колко деца желаете да имате по принцип?

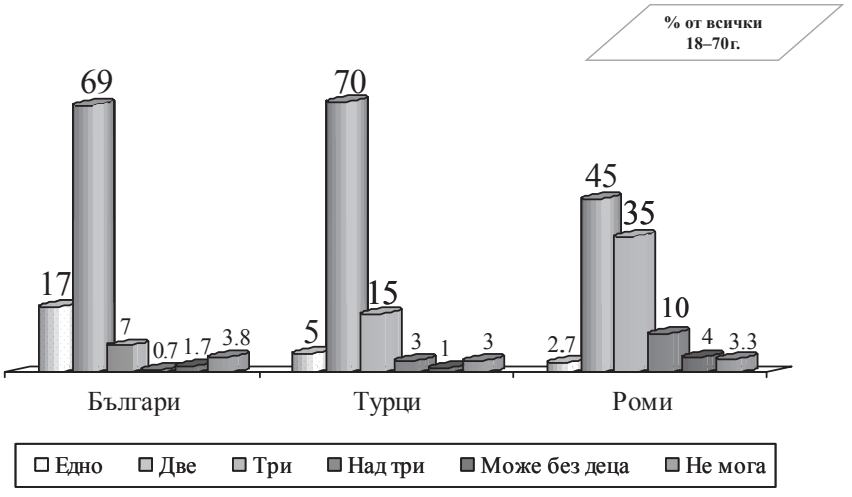

Източник: АССА-М, НПИ, Април 2009.

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

Източник: АССА-М, НПИ, Април 2009.

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

Всеки трети човек, живеещ в столицата, желае да има само едно дете, за разлика от живеещите в големите областни градове, които са два пъти по-малко. Множество са основанията на тези 30%, ориентирани към еднодетен модел. Едно от тях е свързано с това, че юридическото семейно положение на около 45% (най-голям относителен дял) от населението в София е неженени/неомъжени, а както видяхме вече от данните – 20% от тях имат ориентация само към едно дете. Въпреки това през 2009 г. в столицата бе регистриран положителен естествен прираст. Важно е да отбележим, че населението в София, за разлика от другите градове, се увеличава – данните от последните преброявания регистрират увеличение с около 10%, или 120 749 души – за периода от 2001 до 2011 година.

Именно на миграционните потоци се дължи и фактът, че София град е областта с най-висок дял на трудоспособно население – 66.5%, и това е естествено, тъй като всяка година в столицата се заселват множество млади хора – във фертилна възраст, мигрирали от по-малките населени места, за да учат, работят и живеят в столицата[11]. Но въпреки тези потоци от млади хора се вижда, че желанието за 2 и повече деца е намалено.

Репродуктивна реализация

Дотук проследихме субективните нагласи на мъжете и жените, мнозинството от които имат ценностна и репродуктивна ориентация към две деца в семейството. За тях раждането и отглеждането на две деца символизира идеалния вариант и тип семейство. Каква е обективната, реалната картина у нас?

За съжаление тя показва огромната разлика и конфликт между искано-желано и реално-възможно, между субективно и обективно. Очертава се не само негативната демографска и репродуктивна картина, но и вътрешен емоционално-ролеви конфликт на личността, която „иска повече деца като количество, но поради невъзможност качествено да ги отгледа и осигури – създава по-малко потомство". На практика репродуктивната реализация на българите не отговаря на тяхната индивидуална репродуктивна норма – голяма част от тях правят компромиси поради икономически, социални и ред други причини.

Колко деца имате реално?

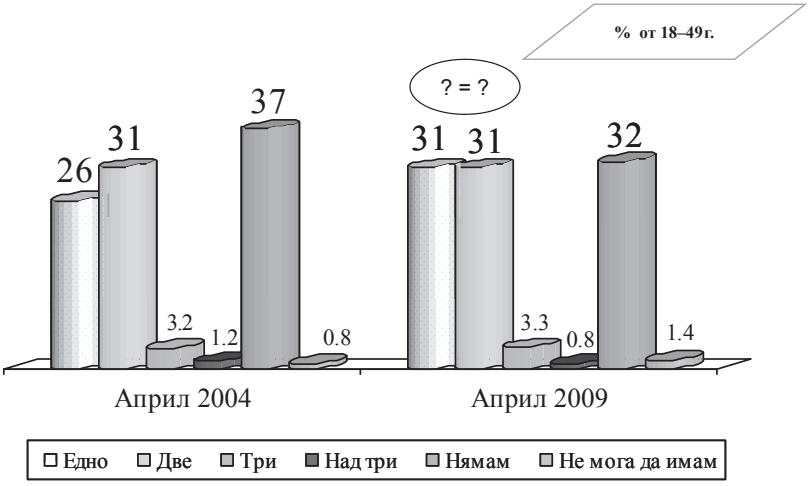

Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.

Източник: АССА-М, НПИ "*Семейството. Бракът. Раждаемостта…*" Април 2004 и НПИ, Април 2009.

Въпреки че близо две трети от българите в репродуктивна възраст са ценностно и репродуктивно ориентирани към двудетната норма, желаят да имат и да отгледат две деца (67%), този модел бива реализиран едва от половината (31%). Другата част от тях прави остър завой и осъществява друг тип репродуктивно поведение, най-често към еднодетна норма (31%), а 32% от всички на възраст 18–49 г. нямат деца.

Комбинацията между желани и реални деца, представени в таблицата, щрихира обобщената моментна картина. Очертават се дълбоки разлики между двата индикатора – желано и реално в репродуктивното поведение. Репродуктивната реализация на българското население се измества, границите на двудетната норма очевидно се доближават и редуцират. Тенденция, която според нас ще се задълбочава и ще доведе до още по-драстични разминавания през следващите 10–15 години.

На база на цитираното изследване се очертава следната обща картина – 45% от българите (18–70 г.) имат реално по две деца; 27% реализират еднодетен модел; три деца имат 4.4% от българите; 1.2% имат повече от три деца; една пета от българ-

Желани/реални деца

18–49 год.

2009 г. *Желани* / *Реални деца*	*Не искам*	*Все още нямам*	*Едно*	*Две*	*Три*	*Повече от три*
Може и БЕЗ деца	12	74	9	4.7	0	0
НЕ МОГА да имам	43	27	7	17	0	0
ЕДНО	0.5	34	62	2.8	0	0.3
ДВЕ	0.6	31	26	40	1.4	0.3
ТРИ	0	27	19	26	26	1.2
ПОВЕЧЕ от три	0	15	8	23	15	39

Източник: АССА-М, НПИ, Април 2009. *Сумата до 100% се допълва от неотговорилите.*

ските граждани нямат деца (20%) и 1.9% заявяват, че не искат да имат деца. Интерес будят различията в отделните профили, очертаващи два съществени факта.

Първо, поколенската принадлежност много ясно и контрастно се позиционира като един от факторите за личностна репродуктивна реализация –разширява се делът на семейства с едно дете сред младите за сметка на стесняващия се относителен дял на двудетната детеродна норма. При младото поколение (25–40 г.)[12] се очертават значими разлики между реално репродуктивно поведение и субективно желан брой деца. Въпреки че 19% от младите декларират желание да имат едно дете – на практика те са двойно повече. Изследването регистрира, че 37% от 25–40-годишните имат и отглеждат само по едно дете. Обратното, двудетният модел, желан от две трети от младото поколение, всъщност се реализира само от една трета. Данните сочат още, че 28% от младите фактически нямат деца.

Второ, потвърждава се обезпокоителната тенденция високообразованите българи все по-често да не осъществяват дори просто възпроизводство. В сравнение с хората с по-ниско образование, висшистите все по-често раждат и отглеждат само по едно дете.

„Българката ражда късно – между 26 и 30 години, и рядко има повече от едно-две деца; образованата българска жена има не повече от едно дете"[13] – това е един от изводите, заявен от Атанас Атанасов при представянето на книгата *„Населението на България в началото на XXI век"* (2011). След проверка в използваното от нас изследване се убеждаваме, че действително 60% от респондентите висшистки от младото поколение всъщност имат по едно дете и само 30% са майки на 2 деца. Изключително тревожен е фактът, че около 10% от високообразованите българи имат по-малко деца, отколкото желаят, поради здравословни проблеми. Една

от основните причини за това е отлагането на бременност, раждане и отглеждане на деца за по-късен етап от живота.

В репродуктивното поведение на висшистите се наблюдава фактическо изравняване между реализацията на еднодетен и двудетен модел – относителните дялове са съответно 38% на 42%. Ниската им репродуктивна реализация (15% от тях са без деца и 2.2% не искат деца) силно свива потенциалните възможности за бъдещо възпитано и морално, образовано и интелигентно, производително и високопрофесионализирано, социализирано и европейски интегрирано бъдещо поколение.

Причини за ниските равнища на раждаемост

С основание можем да твърдим, че намалената раждаемост не се дължи на ценностно и личностно преориентиране на жените по отношение на децата и семейството. Близо 94% от младите и 98% от жените в зряла възраст през 2009 г. декларират, че децата са *много* важни в техния личен живот. Това се потвърждава и от отговора на въпроса *„Какъв е животът на човек без деца?"*, на който 91% от жените, независимо от възрастта, отговарят, че животът е непълноценен без деца. Ценността „дете" в края на десетилетието продължава да заема първостепенно място в живота на съвременните жени.

Защо тогава младите жени раждат все по-малко? Освен еманципацията на жените, техните стремежи към по-високо образование, към професия и самоизява, освен възможностите за ефективна контрацепция и аборти, освен репродуктивните проблеми на съвременните двойки, често причините за ниските равнища

Причини за по-ниска раждаемост
(при младото поколение – 25–40-годишни)

	2004	2009
Материални проблеми	**34**	24
Кариера	2.9	2.7
Партньорът не иска	1.5	6
Здравословни проблеми	10	8
Обща несигурност, стрес	**12**	**18**
Друго	2.2	6
Неотг.	38	35

Източник: АССА-М, НПИ "*Семейството. Бракът. Раждаемостта…*" - 04'2004 и НПИ от 2009.

на раждаемост са бедност, безработица, липса на достатъчно финансови и материални възможности (жилище – големина и условия), липса на желание на младите за родителство и семейни отношения.

Цитираните вече изследвания частично потвърждават тези причини, които за някои жени са основни. *Първо*, не е изненада, че водещата причина е от *материално* и *финансово естество*. Една четвърт от младите семейни, образовани и работещи жени буквално са икономически и материално принудени да редуцират, колкото и неприятно да звучи, броя деца, които могат да родят и да отгледат. По-ниската реализирана норма при тях (както и при останалите) се дължи най-вече на материалните и финансови затруднения; на невъзможността да реализират високите изисквания към родителската отговорност – да осигурят всичко необходимо за качественото отглеждане и социализация на реалния и на по-голям от реалния брой деца.

Доказателство за това намираме и във възможността на майките да купят необходимите неща за децата си – само 51% от младите жени купуват всичко необходимо за своето дете/деца (предимно майки на едно дете), докато останалата част ограничават покупките си само до най-необходимите неща. Родителите свиват репродуктивната си реализация, за да могат добре да отгледат единственото си дете. Детето, в което влагат всички свои ресурси (финансови, материални, емоционално-чувствени) и амбиции (образователни, а понякога и професионални), за да има то всичко, което му е необходимо и което желае. Друг е въпросът, че социализацията на единствените в семейството деца според редица психолози се различава от социализацията на децата с братя и сестри. Но ако семействата с едно дете се сдобият с втора рожба, много по-трудно биха осигурили всичко необходимо за децата си и ще трябва да ги ограничават. Така както правят 42% от

Живородени деца в България
2004–2011 г. по възраст на майката

Години на майка ⇩	*2004*	*2005*	*2006*	*2007*	*2008*	*2009*	*2010*	*2011*
Под 20 г.	15	14	14	13	13	13	11	11
20–24 г.	**31**	29	28	27	26	25	24	**23**
25–29 г.	32	32	32	31	30	30	30	30
30–34 г.	**16**	18	20	21	22	23	24	**24**
35–39 г.	**4.7**	5	6	7	7	8	9	**10**
40–44 г.	0.8	0.8	0.8	0.9	1	1.2	1.4	1.6

Процентите до 100 се допълват от майките над 45 г. и непосочилите

Източник: НСИ. *Текуща демографска статистика, т. 1.2.3. Живородени деца по области, общини и възраст на майката* – за период 2004-2011. Достъпно на http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=19

младото поколение – купуват само нужното за децата си (това са майки най-вече на две деца). Регистрирани са и 7% жени-майки, които използват неща (дрехи, играчки, учебници и др.) от деца на свои роднини, близки и приятели.

Второ, от особена важност за намалението на реализираната норма на близо една пета от младите се оказват *общата несигурност и стресът* (18%). Половината от тях са майки на едно дете. Те не раждат второ дете (21% от тях обаче го планират, 6% планират още две, а 73% не планират нито едно дете) поради несигурност и разтревоженост за своето бъдеще, за бъдещето на детето/децата и семейството си. Това са млади, образовани и работещи жени, които фактически не могат да осъществят желаното майчинство, защото се чувстват застрашени, нямат стабилност и смятат, че нищо в обществото не е сигурно.

Трето, изключително тревожен факт е, че около 8% от младите образовани, семейни и работещи българки нямат желания брой деца поради *здравословни причини*. Имат нарушения в репродуктивното си здраве[14], трудно забременяване и задържане на плода, стерилитет, хормонален дисбаланс и други.

Един от важните фактори тук е и *възрастта на майката* при раждане на дете/деца. През първото десетилетие на XXI в. се изменя възрастовата структура на раждащите жени – намалява делът на децата, родени от жени на възраст 20–29 години, и се увеличава делът на родените от 30–39-годишни жени. Именно в това изменение кристализира проблемът с *отложените раждане и майчинство*, често срещани сред младото и образовано поколение, желаещо първо да се образова и квалифицира, да се реализира професионално, да създаде добра материална и финансова осигуреност на семейството, да пътува, да се забавлява и чак тогава да изпълни родителската си роля. Добре, но човек трябва да се съобразява с биологичния си часовник и с неговия ритъм, за да не изпусне и последния влак за майчинството. С напредването на възрастта фертилността на жените, т.е. възможността да забременеят, се снижава. Поради това покачването на средната възраст на раждане не е обществено здравословна и полезна.

Четвърто, нежеланието на партньора също е основна причина за по-ниска репродуктивна реализация при 6% от младите жени. Кои са тези семейства, в които съпругът не желае повече деца? Това са най-вече брачни семейства, желаещи две деца, но реално имащи само едно. Семейства, в които основният проблем са бедността и ниските доходи. Това ни кара да предположим, че основните причини за нежеланието на съпруга всъщност са материалните и финансови затруднения на семейството. Въпреки нежеланието на партньора обаче, при евентуална бременност половината от тези жени ще родят с *радост*. Този деклариран факт, от една страна, подсказва, че за част от жените отказът на партньора не е достатъчна причина за по-малкия от желания брой деца, а, от друга, е доказателство за самостоятелност и автономия в репродуктивното поведение. Действително нежеланието на партньора е посочено като една от основните причини за по-ниска раждаемост, но вероятно е валидна за по-малък от заявения дял жени.

Ниските равнища на раждаемост са обективен резултат, *първо, от деформациите в икономиката и икономическия живот,* от ниския жизнен стандарт, от високата безработица, от разрастването на бедността сред голяма част от социалната и класова структура на обществото, от все по-несигурните условия на

труд и работно място, от всеобщата нестабилност в обществото и високите нива на тревожност/стрес. Икономическата нестабилност и неувереност практически деформират репродуктивното поведение и реализация на българите.

Второ, от здравословните/репродуктивни проблеми – с всяка изминала година се увеличават жените и мъжете с репродуктивни проблеми. Увеличава се и възрастта за раждане на дете/деца, а това от своя страна влияе върху протичането на самата бременност, върху износването на плода и раждането на здраво дете. Както вече отбелязахме, повишаването на възрастта е притеснително явление поради рисковете на бременността в по-зряла възраст – както за майката, така и за детето. Отложената раждаемост през последното десетилетие се превърна в често практикувана стратегия в репродуктивното поведение на немалка част от образованите и интелигентни жени, с професия и добра работа, жени, които все по-често са на възраст 30–39 години.

Трето, от *професионалния и кариерен живот на жените* – работно време, условия на труд, заплащане и още фактори, свързани с трудовата им заетост. Те всъщност имат немалък заряд и натиск върху репродуктивното поведение на жените – върху това колко деца ще родят и кога.

За съжаление въпреки съхранената социална двудетна детеродна норма, преобладаваща като идеал в българското общество, хората практически са икономически и материално принудени да деформират тази норма – в низходяща посока. Те са репродуктивно демотивирани и все по-често реализират и ще реализират еднодетната норма.

Анализите върху раждаемостта и репродуктивното поведение са изключително важни, най-вече заради нуждата обективно да се анализират състоянието и проблемите в тази сфера, както и да се намерят решения и път към такова възпроизводство (като количество и качество), което е необходимо и достатъчно за развитието на българското общество и икономика.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Проданов, В.* Биоетика. С., Наука и изкуство, 1988, с. 202–213.
2. Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012–2030 г.), актуализирана. С., МТСП, декември 2011, с. 93.
3. Във връзка с това някои автори дори говорят за т.нар. репродуктивна автономия *(reproductive autonomy).* Виж: Онора О'Нийл. „Репродуктивната автономия" и новите технологии. – В: Автономия и биоетика. (Съст. В. Кънева). Първа част. Критика и хуманизъм. С., 2011, с. 253–283.
4. В тази област е интересен анализът, изготвен от Българската асоциация по семейно планиране и сексуално здраве съвместно с Международната федерация по семейно планиране *(IPPF)* и Фонда на ООН за населението *(UNFPA),* във връзка с употребата на контрацептиви, състоянието на репродуктивното поведение, контрацептивната обезпеченост, нагласите към съвременната контрацепция и др. в Армения, Босна и Херцеговина, България, Македония, Сърбия, Азербайджан и Казахстан. Виж: Семейно планиране, репродуктивно здраве и контрацепция. Анализ на практиките и нагласите в седем страни от Източна Европа и Централна Азия. 2012. (Докладът е достъпен в web-страницата на Националната мрежа на здравните медиатори).

5. *Жекова, В.* Социални норми и традиции в репродуктивното поведение на българите през втората половина на XX в. С., Акад. изд. „Проф. Марин Дринов", 2002, с. 10–11.
6. *Мирчев, М.* Репродуктивно поведение в България през 90-те години. – В: сп. „Население", 1998, бр. 1–2, с. 40–51. *Ячкова, Миролюба*. Семейството в България между XX и XXI в. С., АССА-М, 2002, с. 77–80.
7. Вж. М. Белчева. Състояние, тенденции и проблеми на раждаемостта в Република България. С., НСИ, 2003, с. 6–10.
8. *Жекова, В.* Цит. съч., с. 85–90.
9. Вж. В. Жекова. Цит. съч., с. 86. Елица Димитрова. Промени в раждаемостта в България, поведенчески и ценностни измерения. С., Акад. изд. „Проф. Марин Дринов", 2011, с. 146–170. Миролюба Ячкова. Цит. съч. Майя Грекова. Репродуктивни нагласи и поведение в България (анализ на резултати от представително социологическо изследване). Българска асоциация по семейно планиране и сексуално здраве, UNFPA – Фонд на ООН за населението, 2012.
10. По данни от ЕСИ на АССА–М „Семейството. Бракът. Раждаемостта. Възпроизводството на населението. Демографската ситуация и перспективите". Април 2004.
11. През 2011 г. София е областта с най-висок коефициент на икономическа активност и коефициент на заетост – съответно 71.5% и 65.5%. Източник: НСИ, НСБ–София. Преброяване на населението и жилищния фонд 2011. Достъпно на http://www.sofia.bg/prebroiavane%20 2011/sofia-prebroyavane2011.pdf
12. Фертилна възраст на жените, в която са родени около 62% от живородените деца през 2009 г., а през 2012 г. достигат 66%. Покачването се дължи както на натрупващите се отложени във времето раждания, така и на увеличаващата се средна възраст на майката при раждане както на първо дете, така и изобщо при раждане на дете. Докато през 2004 г. средните възрасти за раждане на първо дете и при раждане на дете са съответно 24.5 години и 25.8 години, през 2009 г. те са 25.6 години и 27.1 години, а през 2012 г. достигат съответно стойности 26.3 години и 27.8 години. Източник: НСИ. Текуща демографска статистика.
13. В. „Монитор", 26.11.2011.
14. Според Национално представително изследване, организирано от фондация „Искам бебе" и сдружение „Зачатие" – 145 000 двойки у нас имат репродуктивни проблеми (цитирано по в. „Труд", 13.08.2013). Вероятно тези двойки са много повече, тъй като невинаги младите са наясно, когато имат подобни проблеми.

Джорджо де Кирико е италиански художник и изкуствовед. Той е смятан за един от предвестниците на сюрреализма в съвременната живопис.

Роден е в гръцкия град Волос на 10 юли 1888 г. Първоначално учи във Висшата художествена школа в Атина, а от 1906 г. – в Художествената академия в Мюнхен. Увлечен от философията на Ницше и алегоричната живопис на Бьоклин, той насочва вниманието си към загадъчните символи, сънищата и халюцинациите. В периода 1908–1911 г. живее в Италия – предимно във Флоренция, а след това в Париж, където се сближава с Пикасо и Аполинер.

През Първата световна война се завръща в Италия. Най-значителните си произведения Де Кирико създава между 1908 и 1917 г. – серия от различни на вид пустинни градски изгледи и натюрморти, състоящи се от несвързани един с друг предмети. Творбите му „Носталгия по безкрайността“ (1913 г.) и „Меланхолия на улицата“ (1914 г.) разкриват стремежа на автора да изпълни най-обикновени ситуации с усещане за опасност и нереалност.

През 1917 г. Де Кирико се запознава с художника футурист Карло Кара. В периода 1917–1919 г. двамата формулират теоретичните основи на възгледите си за изобразителното изкуство, полагайки начало на метафизичната живопис в италианското изкуство. След 1920 г. художникът започва да създава романтични вариации на класически сюжети.

Творбите му оказват съществено влияние върху формирането на сюрреализма и върху творчеството на Макс Ернст, Ив Танги, Салвадор Дали и Пол Делво.

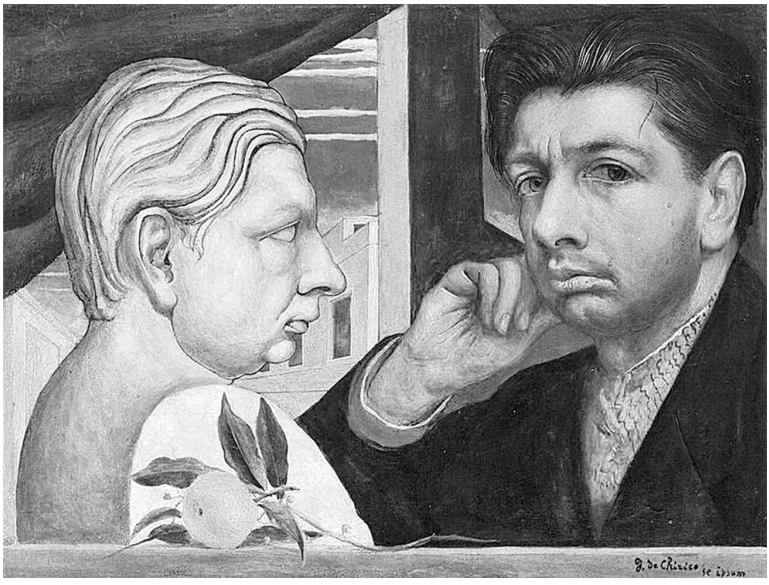

Джорджо де Кирико
Автопортрет, 1917

Христофор ТЗАВЕЛЛА
Благолицин
Кринлицин
ЦЕНЗУРА

ЗАРАДИ ТЕЗИ, КОИТО ИДВАТ СЛЕД НАС

Димитър Генчев

Димитър Генчев *– доктор по история. Работи в областта на историята, теорията и политическата практика на европейската социалдемокрация. Автор е на студии, статии, портрети на дейци на българския социализъм, на книгите „Профили от кафене „Ландолт" (към генезиса на българския социализъм)" (1990) и „Първоапостоли на идеала" (2006). Директор е на Центъра за стратегически изследвания „Ал. Лилов" и зам. главен редактор на сп. „Ново време". Член е на СБП.*

Днес присъстваме на възкресение. На приказка, която получава щастливия си край – 50 години след първото ѝ разказване. Щастлив съм, че доживях до чудото. Ще се радвам, ще чета, ще си спомням. Три дена ще празнувам, ще ям и ще пия, и (понеже сме в криза) – по мустаците ми ще тече, но в устата ми няма да влезе...

Едно банално клише казва, че всяка книга има собствена съдба. Да напишеш думи, черно на бяло, да извадиш сърцето си на показ, да извикаш сенките на забравените прадеди, да назидаваш още неродените си деца, да остареещ с патриаршеска кротост, за да доживееш до срещата с младата си бунтовна душа – красива и непокътната. Да, това е чудо.

За мен лично днешната среща с поезията на Христофор Тзавелла – великолепното пълно издание на стихосбирките му „Глаголици" и „Кирилици" (изд. „Български бестселър", НМБКП, 2014) – не е никакво представяне или промоция. В ръцете си държа една машина на времето, духовен катапулт, който ме изстрелва половин век назад в една дъждовна есенна софийска вечер, когато въртящата се врата на барчето на площад „Славейков" се отвори, за да даде път на петдесетгодишно приятелство. Толкова време изтече от онази ноемврийска вечер, когато Христофор Тзавелла прекрачи вечно отворената врата на „Млечния бар" и си седна на столчето. Сега с опита на рошавата си бяла глава разбирам, че тогава съм присъствал не на просто сядане, а на ритуален магичен акт, на посвещение и „заемане на мястото" – неговото място сред поети, режисьори, сценаристи, историци, артисти и художници. Защото, когато прекрачи вратата на най-прочутото софийско кафене през 1965 г., Христо-

фор Тзавелла беше всичко това, взето заедно: поет, режисьор, сценарист, историк, артист и художник.

Христофор Тзавелла е странна птица в българския културен живот. Цялата му личност е белязана с уникалност, ексцентричност, нетипичност, дотолкова чужда на днешния свят, че и най-близките до него разбирахме какво го очаква – да бъде чужденец в собствената си страна. Нещо, което беше естествено – многотиражните копия никога не признават уникалността на матрицата. Такъв съм го запомнил и аз – сякаш княз Мишкин беше сбъркал самолета на летището в Торонто и вместо в Петербург беше кацнал в София. С късата на зелени квадрати пелерина, американските му развласени чизми, с гамаши и широки медни закопчалки, с целия си вроден расов аристократизъм на човек, чиито деди заедно с лорд Байрон са освобождавали Гърция, той приличаше на византийски поет, нарисуван от венецианските майстори на Ренесанса.

Странно беше това идване. Да напуснеш Америка, за да се завърнеш в България? Че нали движението в ония години беше точно в обратната посока. И хората бягаха, без да се оглеждат: и Румяна Узунова, и Асен Игнатов, и Джери Марков, и Владо Костов, и Климент Денчев, и братята Браневи – все хора, с които си пиехме кафето всекидневно, даже, както се разбра наскоро, и Любомир Левчев си е стягал дисагите за Америка. Точно тогава Тзавелла се върна. А защо го е направил, става ясно от първата му българска стихосбирка „Глаголици“ (1969). Великолепният преводач на Шекспировите „Сонети“, на Робърт Бърнс и Уитман – Владимир Свинтила, онзи същият, когото бащата на структурализма Роман Якобсон наричаше „конгениален“ по радио „Свободна Европа“, ни четеше Тзавелла в кафенето първо на английски, после в превода си на български:

„Земята търсих като милостива длан, за да намеря на духа си мир...
Във всички дни аз виждам изгреви като сълзи – те оплакваха умрелите лъчи.
Устата ми бе запечатана с тишина, звъняха челюстите ми като копита...
Аз вкусих страх от своето сърце за семена, тъгуващи по доблестта в живота...
Намерих дружеска ръка в гордостта, достойнството си да издигна в глас...“
„...Така дойдох в славната земя, остатъка от своето сърце в люлката славянска да положа“ – тържествено редеше той – и после ни изнасяше дълги лекции за „Бейкъновите акценти в Тюдоровата музика на поезията на Христофор Тзавелла“.

И ние всички чувствахме магията на Христофоровото слово. „Гениално е, но ми е чуждо“ – казваше Здравко Петров. Тогава той още не беше онова критическо величие на литературния небосклон, „*Arbiter elegantiarum*“ на българската поезия, а твърдо отстояваше класово-партийния подход в интимната българска лирика. „Чуждо му е – защото е гениално“ – ехидно подмяташе бъдещият автор на „Балада за Георг Хених“ – Виктор Пасков, който по това време прохождаше като поет в „Средношколско знаме“ под ревнивия поглед на Тошо Тошев. Да, да, за същия, за днешния вестникарски магнат става дума. Слави Боянов, родом от с. Горно Броди, професор по класическа немска философия, асистент в Сорбоната на великия руски философ Николай Бердяев и последователен критик на Тодор Павлов, отсичаше – дарбата му иде от с. Руля. В Руля и Горно Броди се раждат

само философи, поети и комити... После дойде признанието на акад. Иван Дуйчев (присъствах на този разговор), на Тончо Жечев, Кръстю Куюмджиев, Кольо Севов, но те предпочитаха да приказват за него повече в кръчмата „Видинска среща“, отколкото на страниците на „Литературен фронт“. Проф. Филип Шашко идваше тържествено в кафенето при Тзавелла като на поклонение.

Поетът Радко Радков не ревнуваше. Той продължаваше талантливо да възпява Византия, която Христофор толкова искаше да победим в душите си.

Впрочем и втората стихосбирка „Кирилици“ (1971) остана неразбрана и критически неразгадана докрай. И не само заради естествената ревност на литературните аборигени, политическите нагаждачи и партийни простаци. А защото земята му се оказа огромна духовна и поетична територия – Симеоновата, Самуиловата и Калояновата България, толкова големи, че балканските ни съседи щяха да се почувстват застрашени от поетичната инвазия на Христофор Тзавелла. Затова „Кирилици“, одрана и обезкостена наполовина от поредния литературен наемник, беше прибрана под рафта – за да не се накърни... мирното съвместно съществуване на братските балкански народи.

Сега, когато чета и се радвам, и се ядосвам едновременно, когато гледам убийствените зачеркванията на литературните касапи, ми иде да крещя като Паисия: „Защо бе, юроди и неразумни, защо?“. Питането е риторично. Те никога не са знаели, че истинската поезия не може да се оперира и да се захвърли в моргата. Тя има свойството да се възражда и да се завръща в живота като бумеранг, който въздава справедливост за този, който я е изстрадал.

Точно това става днес с истинското и засега първо издание на „Глаголици“ и „Кирилици“. Христофоровото поетично слово воскресе из мертвих.

Дано и читателят му да е още жив!

ХРИСТОФОР ТЗАВЕЛЛА

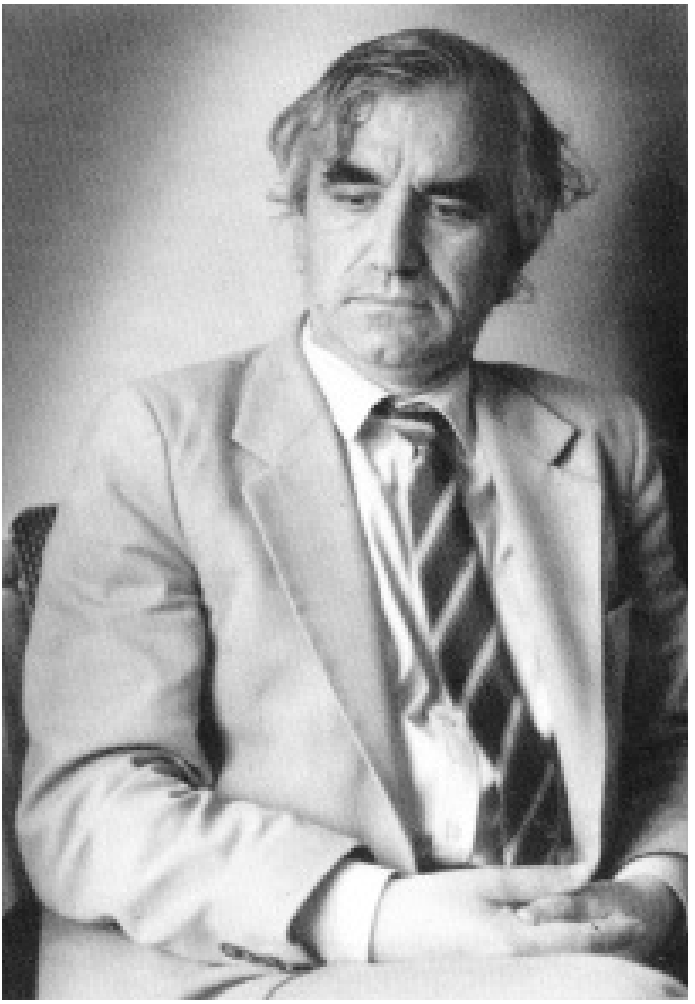

Христофор Тзавелла *– поет, журналист, етнограф, фолклорист, историк, сценарист, режисьор. Автор е на няколко стихосбирки. Събрал е и е издал хиляди песни, приказки, пословици и поговорки от Егейска Македония. Под негова редакция са издадени спомените на Анастас Лозанчев, член на главния щаб на Илинденското въстание, дневникът на костурския войвода Лазар Киселинчев, както и биографична книга за живота на свещеноиконом Търпо Поповски. Автор е на книгите „Глаголици", „Кирилици", „Образът на Русия в български народни песни от Мизия, Тракия и Македония" и други.*

СТИХОТВОРЕНИЯ*

ПРОЛОГ

Земята търсих като милостива длан, за да намеря за духа си мир...
Във всички дни аз виждах изгреви като очи във сълзи — те оплакваха умрелите лъчи.
Устата ми бе запечатана със тишина, звъняха челюстите ми като копита...
Аз вкусих страх от своето сърце за семена, тъгуващи по доблестта в живота.
Намерих дружеска ръка във гордостта, достойнството си да издигна в глас...
Устата си оприличих на пещ за хляба свят на правдата, пещ от омраза нажежена.
Аз скрих стремежа си към развлечения в гнездо от пепелянки и продължих по пътя на честта,
натам, където непорочността е счупила пищяла на позора и отваря път към нашата съдба.
Крило ми даде вярата ми, та да литна над езика на смъртта – сражавах се като вълна...
Така дойдох във славната земя, остатъка от своето сърце във люлката славянска да положа...
Земята е България, на моя дух е дадена като палитра от самата ни съдба –
на таз палитра всеки век оставя като пролет живи цветове. И те като души се търсят.
За таз земя, която е душата на славянското безсмъртие, започнах да се трудя.
И с мислите си вместо с четка на художник се мъча да предам България във образ –
като икона да я сложа във олтара на таз земя, заченатата безсмъртна.
Целта ми е да се понравя на духа на хановете и жупаните, но и на внуците на вчерашните роби,
които имат мъдростта със свободата да надарят като звезда възхождащата мисъл.
Така аз почвам, синове на гибелта и на живеещото слънце, песните на смелостта.

* Из „Глаголици/Кирилици". С., Български бестселър – НМБКП, 2014, с. 7, 8–9, 15, 20–21, 128–131.

АПОЛОГИЯ НА ХАН ОМУРТАГ

– Когато българският владетел Омуртаг научил какви и колко големи неща станали в Цариград, проводил пратеници при императора и му предложил военна помощ..

Йосиф Генезий – из „Паре" от X век

Аз, хан ювиги Омуртаг, провъзгласявам, че доде земята диша, додето диша
с кървавия зев на българските синове, на българските синове,
кръв лели в струите победа бликаща живот, живот
на славната земя – провъзгласявам да се знае:
Да стигне повеят на вятъра до всички възрасти със светлина и мъдрост.
Да стигне до слуха на гордостта – тя мощ е в праведен възход, сама е като слънце
над хълма на страха, където мракът е намерил смърт за коня ми с отсечена опашка...
За старото оръжие тя да изтича и да чака като гроб, в мълчание.
Онез, които по повелята на Тангра са дошли да властвуват в сърцето на съдбата,
те дадоха ми глас, та да говоря с думите на Дуловата чест
пред вас, които търсите със жаждата потока удоволствия –
значението на рождението ми определи свистенето на меча!
Затуй и бъдещето ви узрява в долини, които бяха люлки на герои,
където чашата на доблестта поеше семената на мира...
където бе обърнато седлото на смъртта нагоре –
да легнат в него небесата като конски гръб,
където биеше камшикът на целта, във възли цял от обич,
и диви вихри ръсеха тревата с крилете си да плашат дивите табуни...
Пустините там бяха нива на войната, моето сърце – градина.
Обезглавил бях кучето си, та да имам дух за покровител и другар.
Взех кръста като пръстена на странна вяра – носех в него своето сърце.
Заключих мир с Града, той казваше, че властва над светите лъчи –
наспроти волята на вуйчо ми Дитсенг... умрял от много разум.
Властта приех при виковете на народа, да превърна кривото във право.
Видях духа на Дебелт... данък за очите ми, които търсят вечно нови гледки,

чух ехото на гражданския мир как стигна Левке – спря тръбенето на рога,
видях как коня ми играеше в полето на Макрѝ... и Хемус се тресеше...
Старинни танци на славянски сватби стават измерение на правдата...
Когато сянката на царската корона се стопи от моята зеница,
отворих пътя на съдбата за пленниците на Срама и исках почит
за тез... войници на баща ми Крум, изгубили се като искри в пламък,
чиято светлина победна сочи образа на свободата и на независима България.
Стоя като залог върху ръба на гаснещия век и призовавам...
Посочвам хода на почтените усилия: да придобият знанието на безсмъртните!
Срещу борбите има средство – плодовитите намеси!
Когато преднамереното подчинение е строга цел – самата устременост я постига.
Да бъдеш тласкащ пример... над сълзи от скръб и... знаме над вълни...
Както окото на послушника на Съществуването пита де се ражда гроздът на безумието,
тъй времето предлага изтокът и западът на устните ми, да събудя вашите желания –
оставих завещанието си във гроба – ключ за всички измерения.
Ръцете на историята чакат мен. Тя знае: правдата къде е скрита?
От костите ми да издигнете театър, за да чувате гласа ми:
о, синове на българския род, на вечността сте радостния посев!
На вас оставих книги, писани на кожи от коне, които мир не искат.
Заради вас сплотиха хановете Ичиргу боилите и багаините, та станахте жупани.
Ако с достойнство не се наричате славяни, ще ви наричат роби.
И нека Плиска бъде щит със слънцето на вашия живот.

МАКЕДОНИЯ

Там върху хълма има изоставен параклис
с небе за покрив и дъга за нимба.
Там времето изгаря като свещ, додето ветровете тътнат.
Иконите там произнасят думите на стара вяра,
но за кого са техните молби? За разума или живота?

Там върху хълма има изоставен параклис.
Но откъде камбанен звън се носи? Кой ли знае!
Там няма пътища, но стъпки някакви ечат,
в тревите вятърът минава, сякаш сепнат,
и всичко мре в мълчание като че в гроб.

Там върху хълма има изоставен параклис.
Там враните се молят племето ни да погине –
и духове на бивши имена и слави викат: на двубой!
Преди последните лъчи на запад да угаснат,
ще чуем словото... наместо оръдеен гръм.

Там върху хълма има изоставен параклис
с небе за покрив и дъга за нимба.
Дъжд – ангелски сълзи измива трепетните фрески,
иконите отцеждат кръв и мият тъй праха.
Под пластове от мрак светците се усмихват.

Там върху хълма има изоставен параклис.
Отде камбанен звън се носи? Кой ли знае!
Такова чувство е да гледаш как славянски писмена възкръсват
пред стареца, възвърнал се от гибелта с упойващ вик: възражда се България,
комуто мъртвите предци отвръщат: хвалете бога!

Там върху хълма има изоставен параклис.
Там враните се молят племето ни да погине.
Порутения зид застава твърдо пред смъртта –
със стареца, завърнал се от гибелта, отказва да умре,
додеиконите с усмивка от надежди съществуват.

ТРАКИЯ

О, нека с теб сега сред нежността на тази шир се озовеме
да търсим духовете на едно изчезнало отдавна племе –
в могилни гробници със странни имена то днеска обитава.
И никой ли не помни вече силата на неговата слава?

Додето мисълта неволно тази шир на гордостта преброжда,
да чуеме и да се вслушаме във оня тъмен глас на вожда,
избликнал сякаш нейде от утробата на родните места –
и в нея брани Залмокс със сърцето си живота на пръстта!

О, нека тръгнеме из тази шир и там развалини на град
ще засияят ярко нам като звезди – за наша благодат.
Ще търсим пътя, който пътищата на духа напред бележи
към царството на този земен свят, поен от злите си валежи.

Отидохме да видиме пръстта – как костите я образуват!
Видяхме сенките на каменните богове: танцуват!
Очите им разпръскваха лъчите си като слънца блестящи
и думи произнасяха душите им пространствено звучащи!

Отидохме за пръст от скъпи гробници – да рониме сълзи,
потребни на смъртта, със тях да напоява витите лози
за виното на луди празници, но туй очите ни видяха;
тракийските деца как с изгрева на слънцето растяха!

Отидохме да търсим пръст от скъпи на сърцата ни светини,
намерихме кръвта, пролята да живее в изворите сини.
Зърната върху гробните могили тя отхранваше с надежда –
живота, който с погледа на времето напред се вглежда!

ХЪЛМЪТ НА ОХРИДСКАТА КРЕПОСТ Е ПЯСЪЧНИЯТ ЧАСОВНИК, КОЙТО ИЗМЕРВА ВЕЧНОСТТА

...Град Охрид, който е разположен на два високи хълма близо до голямото езеро, от което река Дрин получава изворите си и тече към север, а после се повръща към запад и се влива в Йоническо море при крепост Илисон, е главен град на цяла България, в него се издигали дворците на българските царе и богатствата им се пазели в съкровищница. Императорът Василий II я отворил и намерил там много пари, корони с бисери, златоткани дрехи и ковано злато 100 центинария – всичко това той раздал като за плата на войската, която била при него.

Според Скилица, отнася се за 1018 г.

Делата на измяната не са посоки на лицемерни хора, а на себични самоглашения, такива знае земята на рождението ми със падащи звезди, праха усеща тя на гаснещи слънца по своето безтрепетно лице,
доде служи с въображение за схващания, внесени отвън показват репроспекции на непочтеност, за да получи някоя усмивка на признателност от странни господари
и с искрена приспореност да служат на поетизирането – да почиват на гръдта на родината.
Такъв е опитът на моята земя и той е даден като познание на нейните деца, но кой ли би могъл да се позове на лично запознанство с туй явление, чието сбъркано нахлуване в живота е променило гледката на висшите названия на вярата и е въвело заместителите на себичността.

Понеже доблестта е съблазнена, понеже любовта е изтърбушена, какво ще кажеш ти, с достойнство сърце,
за тая истина, за опакото съчетание, което съществува в моя бащин край.

По волята на господа не мога да осъдя действия, които сториха със грях мъже
или жени, които тръгнаха към рухнали божествени престоли да берат цветя и тъй потъпкаха закона,
чиято пък божественост бе ясна и на девствения мирис – те сгрешиха от страха пред идещата нощ.
Тез прости духове, живеещи безкористно на таз земя, известни са на погледа на съвестта като притворниците на епохата,
срещу чието появяване по-леко е да опростим нещата и да се пребориме със резултатите на мъдростта,
макар срещу ученията на лъжците, но човек ще трябва да избърше белотата върху сабята на правдата,

за да приеме прибавимото в реалното, където образуването на живота ярко честивуват всички —
а разрушителната воля ще загине като в земетръс в сърцето ни, оставайки върху устата на една усмивка.
Но пък далечните възпоминания събират смисъла на миналите мисли и пресичат входа на познанието,
показват допустимото като неответима отговорност на безотговорния разсъдък на измяната.
Аз знам, реки от сълзи и морета; грехове ще мият костите във моята земя, подобно огнени езици,
а пък небето, пълно с чернота и с празност като гроб, ще чака да умре прославения дух,
че да го сложат върху ковчега на родните полета, като звезда пред погледа на неграмотни люде да го гледат удивени,
пред принципа на съществуването и на вещата наука за природата (доде еднообразието на смъртта се появи).
Коя уста е смела да посрещне злото на неправдата, да моли за законност
сега, когато и упорството на правдата изисква намеренията на почтеността да бъдат съдени със чест
за полза на законните деяния и за разцъфването на предричащата пролет.
Кой ще избърше водопада на сълзите на честта и кой от смъртните ще стане бог?

О, стари времена, кога небето показваше величието си със младите крадци,
предназначени те да са юристи-императори,
оставихте корени за означаване на вашата природа в бъдещия спор, диханието на когото чувствуваме?
Не питам аз къде са златните съкровища, а де е повестта на славните събития, да им намеря приложение,
във този грешен празник на срама да отпразнувам мъдростта на братята от Солун,
разпространила се срещу изконните лъжци и посветила всички ни във светото учение
на Плиска вездесъщата и на небесния Преслав, на Охридския хълм – той както пясъчен часовник
стои над каменния лоб на Македония, за да измерва сякаш българската вечност с престъпленията,
които се полепиха по нашата корона, сякаш какавидите на блатни пеперуди, и
в очакване на пролетта на нашия народ, да ни нападнат на стада гъсеници и ни оставят бездиханни
безлисти клонки пред зъба на зимата и пред пастта на гробовете, целите във паяжини!

Послушай, паяко, малцина между нас си хванал в паяжината си ти като мухи и винаги
ний, хората, които сме крила на ангелите в църковата „Света София“, успявахме да се освободим с орлите.

Далечното е близко до сърцето ни, ако остатъкът от миналото е спасен с кървящите, залязващи лъчи, които някой ден ще озарят най-тъмните пътеки на ума, ще проверят и отношението между знанието ни и мисълта.

С правата на предците сме да победим угризенията и да влезем в такова състояние, подвластна на което е самата ни съдба, съгласно вярата и почитанието на духовния ни поглед. Обичайки приятната оценка на приятното, но винаги целейки гаврата с ужасното, чието отклоняване от чувството за дълг причина е за мъчните борби на верните сърца, зарад които и остатъка от спадащата изразност дължиме на успехите на бъдещите реконструкции както родителите на божествената слава учат да говорим с почит в името на доблестта.

Не може армия да подчини неподчинимата субстанция на въздуха, сгъстен от нашите души, където методичността на святата ни вяра стори невъзможно съществуването на развратни господари!

Веднага или не, внезапността на неочаквани дела, тя дълг на неосъзнавани желания, забравили за чистотата в братския закон, с което предварително обрекли са се на позор, изречен от чина на чистотата и от устната на молещия се, поискал вместо правилното оправдание да бъде гледан със усмивка на разбиране. Днес грешниците се притискат като раци върху бързея на минали кръвопролития и гледат погледа на отмъщението, ако видят искане за вечно изявено разбирателство, ще вдигнат своите чела грижливо и с тях ще ни ударят по неугасимата любов. Това и според своите възможности, аз пея песните, които пее времето, доде сърцето ми в мълчание кърви и не очаква. Втвърдявам сълзите си аз в скала, върху която копнежа на любовта ми е написан с пламък – лъчи от мъртви братски духове, отплувайте във чувствата ни да намериме короната на Самуила, чиято сянка да покрие и лицето на омразата, та мисълта, достойна за доверие, да процъфти през вековете в Македония.

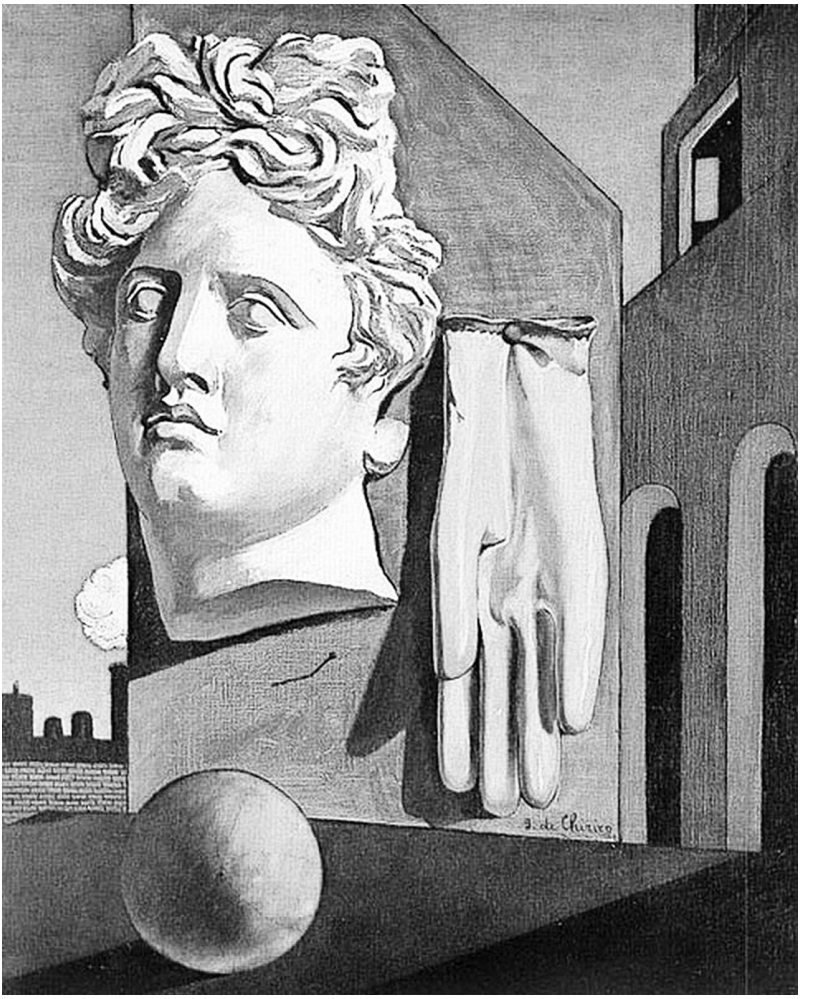

Джорджо де Кирико
Песента на любовта, 1914

АНДРЕЙ ПАНТЕВ

75 Години

ЕСЕТА*

Андрей Пантев

ГЕРМАНЕЦЪТ, КОЙТО ВИНАГИ БЕШЕ ПРАВ

Граф Ото Едуард Леополд фон Бисмарк (1.IV.1815, Шонхаузен – 31.VII.1898, Фридрихсруе)

Консерватор и в кръвните си телца, той е първият архитект на идеята за социална държава. В цялата модерна история трудно откриваме такова плътно съвпадение между личен характер и държавнически стил както при него. Той, потомственият аристократ, рядко криещ своето отвращение към тълпата и към дребните народи в Европейския югоизток, бе дамгосван от противниците като „комунист". Той наричаше Германия „велика", но търсеше „място под слънцето" по различен от предшественици и следовници начин. Той признаваше, че е преследван от „кошмар на коалиции", защото разбираше, че силна Германия е застрашена от политическа самота. Той внесе в германската политическа философия алтернативата *Weltmacht oder Niedergang* – световна сила или разгром, но имаше други идеи за нейната реализация. Защото световна сила не означаваше световно господство. Кой можеше да упрекне германците, че искаха да бъдат такава сила, след като бяха внесли толкова много в културата и технологията на света. Произнесената от него през октомври 1862 г. тежка фраза за политиката (по повод обединението на Германия) като успешна само чрез „желязо и меч" несправедливо бе прилепена като универсален етикет за неговото политическо кредо. Та кое значимо постижение в европейската политика не бе реализирано по този начин?

През 1870 г. с интриги, заплахи и меч той прекрати 300-годишното надмощие на Франция в Европа. Не с германския парламент, показал плачевна посредственост от времената на 1848 г., а с пруската армия! Неговото предупреждение, че всестранно надарен народ като германския може да намери особено място в света само чрез спазване на политически пропорции, бе пренебрегнато или

Андрей Пантев *– професор, доктор на историческите науки, преподавател по нова обща история в СУ „Св. Кл. Охридски". Автор е на 40 книги и на над 300 статии, студии и есета на български, английски, руски, испански и немски. Бил е народен представител в XXXIX, XL и XLI Народно събрание. Член е на Световната академия „Платон".*

* Из книгата „Носът на Клеопатра (Исторически портрети)". С., Рива, 2004, с. 62–69, 189–193.

в най-добрия случай просто забравено. Той твърдеше, че Германия е „сита на територии“, като възпираше ранните екстремисти със зловещо прозрение, което после се сбъдна. Затова и името на най-мощния нацистки крайцер „Бисмарк“ имаше малко общо с неговите идеи за силата на Германия. Трудно ни е да си представим, че някога е бил малко момче. Той винаги излъчваше власт, непоклатимост и могъщ авторитет. Пътят на тази модерна Германия би бил неосъществим без неговото енергично и последователно водачество. Затова още приживе той бе оценен с почести, наименования на улици, ордени и звания, дори и когато неговата Германия вече се превръщаше в друга. Тя променяше себе си, за да се опита да промени света. Вече далече от Бисмарковите предрешения и рецепти, той направи от Бавария, Прусия и Северногерманския съюз нова и силна обединена Германия. После води „културкампф“ срещу католиците и социалистите. Той бе едновременно партньор и съперник на Англия и Русия, посредник на Австро-Унгария, победител и пазител на Франция, снизходителен към Италия и презрителен към малките народи. Неохотно, но последователно той бе и основателят на германската морска мощ и на първите колониални приключения на Първия райх.

Ото фон Бисмарк е пруски посланик и германски политик и държавник, архитект на обединена Германия и имперски канцлер в течение на първите двадесет години на нейното съществуване. Със своята дейност той има основни заслуги за Германия. От географско понятие или аморфно съчетание от държави и държавици тя се превърна в най-силната в индустриално и военно отношение страна на континента. Значимостта и мащабите на неговата политика не се ограничават с това, те засягат цяла Европа. Нещо повече. Едно направление в международните отношения – т.нар. политика на силата или реална политика, се свързва с неговото име. Не толкова като метод, който бе спазван и употребяван от всички преди него, колкото с откровеното наименование на този метод. Да, той не се притесняваше да нарича нещата с истинските им имена. Консерватор по произход и политически инстинкти, Бисмарк действа на моменти като „бял революционер“. В много отношения можем да го определим и като строител на модерната социална държава. В този смисъл той е победилата алтернатива на Карл Маркс. В галерията държавни мъже, революционери и теоретици на XIX век той се нарежда между Кавур и Метерних. Но като конкретно постижение стои далече над тях.

Ото фон Бисмарк е роден на 1.IV.1815 г. в имението Шонхаузен, на Бранденбург (Магдебург, на североизток от Берлин). Той се шегува с рождената си дата: „Господа, мен Провидението ме е направило дипломат – аз съм роден на първи април!“. Вероятно по тези генетични причини той бе така добър в планирането и провокирането на желателни за него войни. В три от тях Бисмарк изгради обединението на Германия. Родословието на неговия баща, Фердинанд фон Бисмарк, типичен пруски юнкер земевладелец и войник, може да бъде проследено от XII век. Но самият той достига едва до чин ротмистър, излиза в оставка и се отдава на управление на своите имоти. Историците още се дивят на това ранно прекъсване на кариера, типична за неговия род. Майката, Вилхелмина, по баща Менкен, произхождаща от семейство на висши чиновници и

университетски преподаватели, със своята култура и амбиции упражнява силно влияние върху малкия Ото. След обучение в гимназия, където проявява повече непокорен характер, отколкото прилежание, младият Бисмарк се озовава през 1832 г. в Гьотингенския, после в Берлинския университет. Но неспокойната му младост минава повече във весели компании, бирени гуляи и дуели – стар обичай на германските студенти, гордеещи се със следите от саблени удари по лицата. За 18 месеца в университета той се бие 28 пъти на дуел. Взел изпитите си с минимални усилия, Бисмарк постъпва като чиновник в пруската администрация, но бюрократичната рутина го отегчава до смърт и през 1838 г. той се отказва от чиновническа кариера. През следващите десетина години той опитва да се превърне в модерен земевладелец, да извади своето имение от разруха, да въвежда модерни методи на земеделие, да се превърне в патерналистичен господар, отнасящ се с грижа за своите селяни.

Но живот на провинциален едър земевладелец не му носи удовлетворение. Усилията да бъде съвестен господар се редуват с депресия и безреден живот. Неговите съседи са шокирани от неговия необуздан характер и маниери и го наричат „дивия Бисмарк". Наред с това Бисмарк чете и книги по философия, немски и английски белетристи. През 1847 г. той се оженва за Йоханна Путкамер, от дълбоко религиозно аристократично семейство. Жената, която Бисмарк обича искрено и дълбоко през целия ѝ живот, предизвиква неговото нравствено и религиозно прераждане. Той става солиден човек, изпълнен с чувство за дълг.

Скоро след това той започва и кариера, която в крайна сметка го отвежда на върха на националната и световната политика. През 1847 г. Бисмарк е избран в пруския ландтаг. Неговите политически възгледи са крайно едностранчиви и консервативни – той е краен монархист, вярващ в божественото право на владетелите, особено на Хоенцолернската династия, чиито основни стълбове са армията и Лутеранската църква. По време на революцията в германските земи през 1848–1849 г. Бисмарк застава твърдо зад крал Фридрих Вилхелм IV и отхвърля конституционализма. Неговите изяви впечатляват правителствените кръгове. Бисмарк е назначен за посланик в съществуващата от 1815 г. Германска конфедерация във Франкфурт (1851–1859), където усвоява тънкостите на дипломатическото изкуство и избистря идеята си за единство на Германия под върховенството на Прусия. След това Бисмарк е акредитиран като посланик в Русия (1859–1862) и във Франция (1862), където спечелва доверието на един император – Александър I, и опознава слабостите на друг – Наполеон III. През 1862 г. Бисмарк е повикан в Берлин, за да оглави правителството и да преодолее конституционна криза във връзка с противопоставянето между новия крал Вилхелм I и доминирания от либералите ландтаг по въпроса за военната реформа. Бисмарк като министър-президент продължава осъществяването на реформата, пренебрегвайки парламентарната опозиция, и събирането на средства по бюджета от предходната година. Бисмарк оправдава продължаването на военната реформа със знаменитата фраза, че „големите въпроси на деня се решават не с речи и гласуване на мнозинството, а с желязо и кръв". Едновременно с това Бисмарк проявява отзивчивост към исканията на работничеството – изучава неговия живот, познава много работници и предприемачи. Подобно на друг ев-

ропейски консерватор – Дизраели, той предприема законодателни инициативи за подобряването на социалното състояние на германското работничество. Горчивият опит от революциите през 1848–1849 г. поражда у него особена философия, лаконизирана във фразата: „Господа, ако революцията е неизбежна, тогава трябва да я направим ние!“.

Бисмарк смята, че външната политика трябва да се подчинява изцяло на държавния интерес, а не на индивидуален стремеж за власт и слава. Заедно с това външната политика трябва да се основава не на принципите на етиката, а на трезвия анализ на съотношението на силите. Бисмарк влиза в историята като най-ярък изразител на направлението на „реалната политика“ или „политиката на силата“ в международните отношения. В центъра на Бисмарковата политика стои обединяването на германските държави в единна и силна държава под върховенството на Прусия. През 1864 г. е направена първата стъпка в осъществяването на програмата на Бисмарк – засилената пруска армия и австрийските войски разгромяват Дания и отнемат от нея провинциите Шлезвиг и Холщайн. Възникналият между Прусия и Австрия конфликт за управлението им предизвиква през 1866 г. „седемседмичната война“. След разгрома на австрийците Бисмарк се противопоставя на желанието на пруския генералитет да унижи австрийците. Той смята, че Австрия не бива да се превръща в постоянен враг, и действително през следващите десетилетия тя се превръща в постоянен съюзник. Към Прусия са присъединени херцогствата Шлезвиг, Холщайн, кралство Ханновер, княжество Хесен, свободният град Франкфурт на Майн. Германската конфедерация е разпусната и заменена от Северногерманския съюз, включващ повечето северни и централни държави под върховенството на Прусия. Бисмарк става неин пръв канцлер.

Най-сетне Бисмарк решава да отстрани последното препятствие по пътя на обединението в лицето на Франция, към която гравитират южногерманските държави, нежелаещи да загубят своята самостоятелност. Чрез серия от умели маневри като подкрепата на кандидатурата за овакантения испански трон на принц Леополд фон Хоенцолерн-Зигмаринген и редактирането от самия Бисмарк в оскърбителен дух на скандалната Емска депеша през юли 1870 г. Така той успява да предизвика френския император Наполеон III да обяви война на Прусия. Безличният наследник на Наполеон, чието име само е императорско, заедно със своето обкръжение възнамерява да укрепи разклатения режим на Втората империя и използва повода да обяви война на Прусия. С изкусно дипломатическо коварство Бисмарк успява да накара френската страна да стане в очите на европейското обществено мнение агресор. Бисмарк успява да спечели на своя страна и южногерманските държави и обединените германски армии скоро минават в контраофанзива. Френските армии са разгромени и на 2 септември 1870 г. самият император капитулира при Седан. В Париж избухва въстание и е обявено създаването на Третата република. След продължителна обсада на обстрелвания по настояване на Бисмарк Париж, когато поради глада парижани са изяли и котките, германските войски влизат за един ден във френската столица. Няма да е за последен път. Следва една крайно провокативна церемония. На 19 януари 1871 г. в Огледалната зала на Версайския дворец е провъзгласено

създаването на Германската империя под скиптъра на пруския крал Вилхелм I. Това е дебелашко предизвикателство към френската чест и демонстративна претенция за европейско господство. Тук Бисмарк изменя на чувството си за пропорция. Според новата германска конституция пруският министър-председател става автоматически канцлер на Германия, което означава преобладаването на Прусия в новата обединена германска държава, чийто император е пруският крал Вилхелм I. На Франция е наложен тежкият Франкфуртски мир от 10.V.1871 г. (загуба на областите Елзас и част от Лорен, изплащане на контрибуция от 5 млрд. златни франка). Безсмисленото и нагло национално унижение, на което прусаците подлагат Франция, предизвиква трайно напрежение във френско-германските отношения и постоянна заплаха от нова война.

През следващите 20 години историята на Втория германски райх е свързана с дейността на имперския канцлер Бисмарк. През първото десетилетие на обединена Германия той изгражда нейната федерална структура – единна законова система, обща администрация, транспорт – национализирани железници. Той последователно налага пруската хегемония в империята. В началото на 60-те години повежда т.нар. културна борба срещу политическото влияние на католицизма – премахнат е религиозният контрол върху образованието, забранен е йезуитският орден, въведен е граждански брак. Но като цяло „културната борба“ не ограничава влиянието на политическия католицизъм и много от законите на Бисмарк са по-късно отменени. В крайна сметка не успяват да постигнат своята цел и извънредните закони на Бисмарк срещу социалистите. От 1878 г. тези мерки, забраняващи всякаква дейност и пропаганда на Социалдемократическата партия, са неколкократно потвърдени. Но това не слага край на нейната популярност и разрастване – след нейното легализиране през 1890 г. тя става водеща политическа партия. И за дълго време една от най-големите в Европа. Заедно с това Бисмарк става пионер на държавната политика за социална сигурност – още през 1873 г. в Германия са въведени пенсии по старост, социални застраховки.

Основна линия в неговата политика е осигуряването на господстващо положение на Германия в европейската политика. Но поетапно и не с крайности. Заедно с това той не е склонен да преувеличава потенциалните ресурси на страната и се стреми да предотврати коалирането на търсещата реванш Франция с някоя от европейските велики сили. Неговият „кошмар от коалиции“ изглежда толкова мъдър, ако проследим съдбата на Германия в бъдещите световни войни. През 1873 г. е сключен Съюзът на тримата императори – включващ Германия, Русия и Австро-Унгария. Председателството на Берлинския конгрес през юли 1878 г. увеличава престижа на Германия и на самия райхсканцлер. Известен е неговият презрителен израз, че съдбата на конекрадците от Долния Дунав не заслужава костите на един померански гренадир. Но според редица изследователи Източният въпрос заема трайно място в неговите външнополитически концепции. Той твърди, че огънят на Балканите трябва да се раздухва целенасочено и изкуствено, за да може Германия да сгрее ръцете си на него. В края на 1875 и началото на 1876 г. Бисмарк е първият държавник, който открито лансира идеята за възможна подялба на Османската империя, при която Русия да вземе Бе-

сарабия, а Австро-Унгария – Босна и Херцеговина. Голямата балканска криза 1875–1878 г. му предоставя отлична възможност за изкусната игра на „честен посредник“. На 19 февруари 1878 г. Бисмарк излага пред Райхстага становището на Германия по балканската политическа динамика. Той декларира безразличието на Германия към териториалните промени в източната част на Балканския полуостров. Но именно с това безразличие настъпва неговият час. Бисмарк вече е успял да вкара Русия във война с Турция, уплашил е едновременно Австро-Унгария и Русия, той е канен за посредничество с цел избягване на европейска криза от Русия и Англия. Той проявява изкусни маневри, при които поддържа ту Русия (по негово застъпничество Софийският санджак остава в пределите на княжеството), ту нейния главен противник Англия, която цели възможно най-голямото ограничаване на бъдещата славянска държава. Решаваща е намесата на канцлера, при която Варна остава също в пределите на България. Това до голяма степен обезсмисля самото съществуване на Източна Румелия и улеснява последвалото съединение. Така Бисмарк огорчава всички и удовлетворява всички. Той започва да плете система от военни съюзи и коалиции за взаимната неутрализация на европейските сили. Тя се нарича „Бисмаркова“ и практически съществува до началото на XX век. Именно тази система подготвя господството на Германия в Европа и нейния скок като световна сила.

През 1879 г. е сключен таен австро-германски съюз, но въпреки това Бисмарк продължава да запазва видимо добри отношения с Русия и през следващото десетилетие (договорът от 1887 г. за неутралитет между Германия и Русия, т.нар. договор за презастраховка). Но когато трябваше да „избира“ между Русия и Австро-Унгария, Бисмарк винаги предпочиташе втората. През 1884 г. Бисмарк неохотно поема пътя на колониалната експанзия – на картата на Африка се появяват Германска Югоизточна Африка и Германска Югозападна Африка. По-късно към тях са присъединени Того и Камерун.

В края на 80-те години на XIX век кариерата на „железния канцлер“ върви към залез. Новият император Вилхелм II се стреми да се отърве от своя „ментор“. На 18 март 1890 г. завършва „ерата Бисмарк“ в германската и световната политика. Когато Бисмарк за пореден път демонстративно подава оставка, този път Вилхелм II внезапно я приема. След оставката бившият канцлер се оттегля в имението си Фридрихсруе в кръга на своето семейство. Смъртта на съпругата му Йоханна е голямо сътресение за него. Последните години от живота му са посветени на редактирането на неговите спомени „Мисли и размисли“, които имат повече политически характер, а не толкова стремеж да блесне историческата истина. От есента на 1897 г. Бисмарк може да се движи само с инвалидна количка. На 31.VII.1898 г. Бисмарк умира. На надгробния му паметник във Фридрихсруе е издълбан надпис, съчинен от него самия: „Княз Ото фон Бисмарк, верен немски слуга на император Вилхелм I“.

Бисмарк оставя в наследство единната Германска империя, която се готви за скок към световно господство. Това намерение не е предвидено от канцлера, който до края на живота си смята, че войната през 1871 г. би трябвало да бъде последната война за германците. Другото виждане в насоките на германската история води до равносметката, че това, което той е спечелил през XIX век, е

загубено през XX. Неговият израз, че германците се страхуват само от Бога и от никого другиго на света, би трябвало да се продължи, че германците трябва да бъдат предпазливи и в изблиците на своя безконтролен експанзионизъм. В този смисъл можем да твърдим, че той остави много на обединена Германия – териториално и институционно единство, общо чувство за съпричастност, законодателно творчество, социален мир, национална чест, договорни гаранции за сигурността на държавата. Но той не успя да насади най-важното от своето политическо наследство – поетапност, предпазливост, разбиране на факторите и балансите в световната политика, разум и реалност. Той не успя обаче да утвърди традиция в психологията на германското политическо мислене, което струваше толкова много на самите германци. Не може да има справедлива цел, която да бъде реализирана с бруталности и агресии. Дали можем тогава да характеризираме стойностите на неговото място в европейската история с парадокса, че той беше велик във времето си, но провалил се в перспектива политик и държавник? Но перспективата бе кратка като време, макар и убийствена като прояви. Защото утешителна реабилитация на тази несправедлива присъда наблюдаваме в днешното влияние на истински нова Германия. Тя намери сили сама да отхвърли пороците от мъчителното минало, защото вече бе разбрала неговите закъснели, но всевечни съвети, предупреждения и послания. Граф Ото фон Бисмарк вгради най-дефицитната добродетел в германския национален манталитет – чувство за равновесие и разбиране на другите. Днес този негов принцип, възобновен и приложен на практика, генерира значимостта на Германия и нейния възвърнат морален престиж. Като пенсионер веднъж Бисмарк се разхождал по кейовете на Хамбургското пристанище. Разглеждайки огромните презокеански кораби, той промълвил: „Да, това е един друг свят!“. Но това е вярно само в технологията. Светът на Бисмарк си остава същият в историята на Германия и в историята на Европа.

РИЦАРЯТ НА ФРАНЦИЯ

Шарл дьо Гол *(22. IX. 1890, Лил – 9.XI.1970, Коломбе-ле-дьо-Еглиз)*

Всвоята спасителна мисия той може да бъде съпоставян само с Орлеанската дева. Но ако Жана д'Арк не приемаше френското величие като историческо наследство, той трябваше да го възстанови, потвърди и продължи. За да си месия, освен всичко останало се изискваше и дързост – добродетел, която рядко се ценеше в тъмните години на нацисткия марш в Европа. А той възстанови Европа, като започна с Франция. Най-изисканият политически носител на френската идея за „гражданин на света", той бе еталон за благороден патриотизъм. Пред обединена Европа той предпочиташе съюзена Европа. Той повтаряше, че няма Франция без величие. През август 1944 г., когато влязъл в освободен Париж, той отказал да провъзгласи Републиката от сградата на столичното кметство. За него тя не била преставала да съществува. Нищо, че през май милионна тълпа приветстваше тъкмо там неговия политически антипод маршал Петен. Но в неговите разбирания френските приоритети не означаваха превъзходство, а задължение към света. В най-мрачните времена на отчаяние и безпомощност за французите под нацистка окупация или пред елегантния позор на предателското правителство във Виши той вярваше, защитаваше и изразяваше това неделимо величие. Тогава миражен, както и самата победа над нацизма. Но при влизането на съюзниците в Париж той бе вече идолът на френското избавление.

От всички лидери на страните, освободени от коалиционните сили, единствено той бе равен с „трите големи" водачи на победителите. А в много отношения и с оглед на историческата перспектива той бе повече от тях. Той приемаше съюзнически задължения, но отхвърляше съюзническо подчинение. Той бе скалата на Франция, която отблъскваше вълните на поражението и безизходицата. Той не познаваше компромиси, които са несъвместими с достойнството. Той обещаваше реформи, но отхвърляше безредиците. Дори и когато такава непопулярна решителност му струваше скъпо. При него Франция победи Райха и загуби Алжир. Той беше един от бащите на обединена Европа, която нямаше центрове и периферии, велики сили и малки държави. Колко анекдоти имаше за неговия нос, колко пъти той бе наричан дори фашист, колко кресливи крайности понесе неговият горд характер! Той бе еднакво безразличен към славата и насмешките. Той беше „мъчен" за всички освен за Франция. Той бе съюзник на руснаците и комунистите, но често яростно се противопоставяше на тях. Той е войникът и държавникът, спасил националната чест, възстановил националната сила и световното величие, създател на Петата република и неин пръв президент.

Шарл Андре Жозеф Мари дьо Гол е роден в гр. Лил на 22.IX.1890 г. Баща му е преподавател по философия. Майката, гореща патриотка, оказва силно влияние върху формирането на характера на Шарл. Той получава първоначално образование в йезуитски колеж. Влечението към военната професия го отвежда в престижното военно училище „Сен-Сир". След завършването на „Сен-Сир" през 1912 г. Дьо Гол е пратен в 33-ти пехотен полк в Арас. Негов командир е Анри Петен, бъдещ герой от Първата световна война, маршал, а по време на

Втората война – глава на колаборационисткото правителство във Виши. По време на Първата световна война Дьо Гол се проявява като храбър офицер. Отличава се в сраженията при Вердюн, три пъти е ранен, попада в германски плен и четири пъти прави опити за бягство. През 1921 г. Дьо Гол се сражава на страната на поляците срещу Червената армия.

През 1924–1925 г., като преподавател в „Екол дьо Гер“, той формулира своите идеи за тактиката на модерната война, особено за ролята на танковите войски. Те са публикувани през 1932–1934 г. като особен принос към теорията на военното изкуство. Тогава в родината му вижданията на Дьо Гол не привличат особено внимание, за сметка на това идеите му са възприети от германския Генерален щаб и с успех приложени в „блицкрига“ срещу Франция през 1940 г. През юни 1940 г. току-що произведеният в чин генерал Дьо Гол е назначен за заместник военен министър. Но към това време Франция е фактически разгромена. На 22.VI.1940 г. правителството на маршал Петен подписва в Компиен акта за капитулация. Няколко дни преди подписването на капитулацията Дьо Гол отива в Лондон. Там той създава френски национален комитет и на 18 юни по радиото малко известният генерал се обръща към своите сънародници за продължаване на съпротивата. Той призовава да се забравят „разприте между групи, партии и класи, защото тези разпри са нищо в сравнение със заплахата, надвиснала над Франция“. През 1942 г. той е признат официално от съюзниците и като председател на движението на „Свободните французи“ оглавява френските сили, сражаващи се в състава на съюзническите войски, както и на съпротивителните групи в окупирана Франция. Силите под негово командване не са многочислени. Чърчил и Рузвелт го намират за труден съюзник. Но Дьо Гол успява да се наложи чрез силата на своя характер, способност да обединява французите и привързаност към антихитлеристката кауза. В очите на французите и на света Дьо Гол се идентифицира с непокорена и сражаваща се Франция, с нейното бъдеще и величие, непомрачено от поражението. През юни 1943 г. Дьо Гол се включва във Френския комитет за национално освобождение в Алжир като съпредседател заедно с ген. Анри Жиро. По-сетне същата година Дьо Гол става единствен председател на комитета, който се премества в Лондон през април 1944 г. и в Париж през август след освобождението на Франция от съюзниците. На 26.VIII.1944 г. Дьо Гол и Чърчил са посрещнати триумфално в Париж. Това е денят на провъзгласяването на Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г., която направи Франция фактор в световната история. В края на войната става ясно, че Дьо Гол като водач на Съпротивата и доказан патриот е единственият човек, който може да води страната. Комитетът за национално освобождение е признат от съюзниците за временно правителство на Франция, а Дьо Гол става министър-председател през ноември 1944 г.

Олицетворяващ и ръководещ широко коалиционно правителство, Дьо Гол не успява да наложи своето виждане за политическото устройство на нова Франция. Той намира Конституцията на Четвъртата република, в която не са включени предложенията му за разширяване на правомощията на президента, даже за по-лоша от тази на провалилата се Трета република. През януари 1946 г. той подава оставка и създава ново движение „Сбор на френския народ“

(Rassemblement du Peuple Français – RPF). През 1947 г. то печели 40% от гласовете в парламентарните избори, а през 1951 г. – и мнозинство. РПФ води политика за засилване на изпълнителната власт, за балансиран бюджет, за развитие на частния сектор, за ограничаване на държавния контрол върху икономическия живот, но към 1953 г. влиянието му отслабва. Дьо Гол подава оставка като партиен водач и се посвещава на редактирането на своите „Военни мемоари“ (1954–1959 г.). Те са преведени незабавно на много езици, включително на руски и японски. По време на кризата, предизвикана от колониалната война в Алжир, и пред заплахата от гражданска война във Франция Дьо Гол отново излиза на авансцената. Той приема поканата на президента Коти на 13.V.1958 г. да формира правителство като министър-председател. Националното събрание му гласува извънредни пълномощия за шест месеца. Конституцията, изработена с неговото участие, макар и компромис между парламентарния и президентския модел, до голяма степен подчинява законодателната власт на изпълнителната. Тя е одобрена с гласовете на 79% от французите. През декември 1958 г. Дьо Гол е избран за президент на новоучредената Пета република. Първата му задача е да реши въпроса с алжирската война. На 16.IX.1959 г. Дьо Гол признава правото на Алжир на независимост и не се отклонява от това решение въпреки метежите, бомбения терор и покушенията срещу него, организирани от противниците на самоопределението на Алжир. През 1962 г. е подписано споразумението от Евиан за предоставянето на независимост на френската колония. Извършени са важни икономически и административни реформи. Франция развива собствена ядрена програма и през 1960 г. е направен опит с атомна бомба. Като националист Дьо Гол се противопоставя на това, което нарича „англосаксонско влияние“ в Европа. Той застъпва идеята за континенталната сърцевина на Европа, простираща се до Урал, включително и европейска Русия. Тази идея още витае в главите на онези теоретици и прогнозисти, които са обезпокоени от съвременните принципи и методи в изграждането на европейската общност. В такава плоскост могат да се видят и някои недружелюбни изяви на Дьо Гол към съюзниците. По такива теми той може да бъде и саркастичен. Преговорите през 1962 г. в замъка Рамбуйе, когато англичаните правят опит да преодолеят френската враждебност с неясни обещания за ядрено сътрудничество, завършват с унизително фиаско. Президентът изрича една дебелащина. В заключителната реч, явно визирайки английския пратеник Харолд Макмилън, той заявява: „Този нещастен човек изглежда така тъжен и победен! Ще ми се да сложа ръка на бедното му рамо и да му изпея рефрена на Едит Пиаф: „Не плачете, милорд!“.

През 1965 г., след изтичането на първия седемгодишен мандат, Дьо Гол става първият френски президент, избран с общонародно гласуване. През втория си мандат Дьо Гол предприема драматични стъпки в областта на външната политика. Като застъпник на реформирането на НАТО той извежда през 1966 г. Франция от военната организация на Северноатлантическия пакт. Пак тогава Дьо Гол става инициатор за отслабване на напрежението между двата блока от държави, изправени един срещу друг в „студената война“, и декларира своето виждане за обединена Европа от Атлантика до Урал като основа за „равновесие, прогрес и мир в целия свят“.

Но вътре в страната Дьо Гол среща тежки и непознати като проява изпитания. През зимата на 1968 г. в Париж започват студентски вълнения срещу президента и неговото управление, които се разрастват. Те прерастват в стачки, улични стълкновения и масови вълнения. За няколко дни числеността на стачкуващите стига до 10 млн. души. Студентите заемат Сорбоната, по улиците на Латинския квартал се издигат барикади. Жан-Пол Сартр продава маоистка литература на студентската младеж. Демонстрантите скандират: „Дьо Гол, сбогом", и по-късно актуализираната у нас фраза: „Десет години стигат." Президентът е изненадан от развитието на събитията. Препоръчват му драстични мерки за смазване на вълненията. Той избира пътя на преговорите и допустимите отстъпки. Левите сили продължават да искат неговата оставка. На 30 май Дьо Гол отправя обръщение към нацията, с което предупреждава за заплахата от комунистически преврат и обявява разпускане на Националното събрание. В същия ден улиците на Париж са залети от гигантска демонстрация в подкрепа на Дьо Гол. След месец са проведени общи парламентарни избори, в които реорганизираната голистка партия „Съюз на демократите за Пета република" получава абсолютно мнозинство. Правителството отговаря на исканията на протестиращите през пролетта с повишаване на заплатите и на социалните осигуровки.

Но президентът е разочарован от това, което той нарича „неблагодарност" на своите съотечественици. А той би следвало да знае, че минали добродетели и дори заслужена слава бързо се забравят. На 27.IV.1969 г. след поражение в референдум той заявява, че напуска поста. Онези, които страстно желаеха неговото поражение, сами бяха поразени от толкова твърда постъпка. Той се оттегля в своето имение в Коломбе-ле-дьо-Еглиз, без да губи интерес към политиката. На 9.XI.1970 г. идва краят – Дьо Гол умира от разрив на аортата. Новият президент Жорж Помпиду се обръща към своите съотечественици: „Умря генерал Дьо Гол. Франция овдовя." Съгласно желанието му Дьо Гол е погребан без официални церемонии в Коломбе-ле-дьо-Еглиз. Завършва животът на един от най-големите политици на XX век, но неговият отпечатък върху историята е незаличим. Той е смятан за последния велик французин. По повод неговата смърт един френски вестник писа: „Париж никога не е бил така тъжен." А заедно с цяла Франция скърбеше онази част от света, за която достойнство, принципи, вярност и доброта не бяха старомодни вкаменелости от миналото! Дьо Гол още присъства в политическите страсти на света. За оптимистите той е първият европеец, за песимистите – последният!

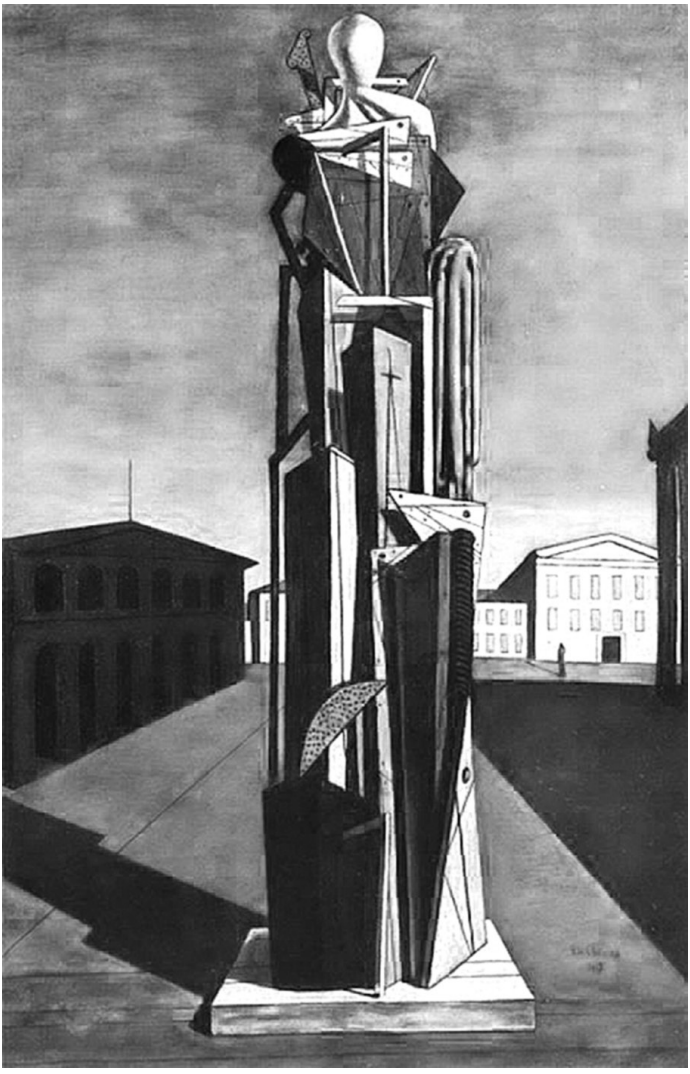

Джорджо де Кирико
Великият метафизик, 1917

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONDAY" – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THOUGHTS AND APHORISMS 5

THEORY

Zahari Zahariev The Chinese Socialsim in the Dilemma: Global and Social 7

THE WAR IN UKRAINE

Vladimir Trifonov The West crossed the Rubicon 13

POLITICS

Yanaki Stoilov Education as a Value and Basic Right for Everyone 53

Ivan Dinkov - junior Problems and Perspectives Facing the Reformers' block 58

Stephan Dimitrov The Ideology of BSP in the Time of Transition 68

EAST-EUROPEAN TRANSITIONAL PERIOD

Tomash Zaritzki Polish Intelligensia after the Period of Communism: Changes and Continuity 77

Liubov Shishelina A Reform with an Unexpected Result – on the Occasion of the 25Th Anniversary of the "Round Table" of the Ruling Party and the Opposition in Hungary 86

George Vadim Tiugea The Democratic Transition in Romania (1989–2014) – Hopes, Achievements and Disappointments 97

TABLE OF CONTENTS

SOCIETY

Todorka Kineva Reproductive Adjustments and Reproductive Behaviour: Models in the Contemporary Bulgarian Society 109

CULTURE

Dimitre Genchev For the Sake of Those Who Come after Us 127

Hristophor Tzavella Poems 131

PROPHILES

75th Anniverssary of Andrey Pantev 140

Andrey Pantev Essays
The German who was always right 141
The Knight of France 147

Sommaire

понеделник

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

Pensées et aphorismes 5

Théorie

Zakharie Zakhariev Le socialisme chinois dans le dilemme du global et du social 7

La guerre en Ukraine

Vladimir Trifonov L'Ouest a passé le Rubicon 13

Politique

Yanaki Stoïlov L'éducation comme valeur et droit fondamental pour chacun 53

Ivan Dinkov-junior Problèmes et perspectives devant le Bloc réformateur 58

Stefan Dimitrov L'idéologie du PSB pendant la transition 68

La transition orentale européenne

Tomasz Zarycki L'intelligentsia polonaise après le communisme: changement et continuité 77

Ljubov Siselina Une réforme au résultat inattendu – à l'occasion du 25e anniversaire de la "table ronde" du pouvoir et de l'opposition en Hongrie 86

George-Vadim Tiugea La transition démocratique en Roumanie (1989–2014) – espoirs, réalisations et déceptions 97

Sommaire

Sociale

Todorka Kineva Penchements et attitudes réproductifs – modèles dans la société contemporaine bulgare 109

Culture

DimitarGuentchev Pour ceuxquivien nen ta prèsnous 127

ChristopherTzavella Poésie 131

Profils

Le 75e anniversaire d'Andrei Pantev 140

Andrei Pantev Essais
L'Allemand qui avait toujours raison 141
Le chevalier de France 147

INHALT

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

GEDANKEN UND APHORISMEN 5

THEORIE

Zaharie Zahariev Der chinesische Sozialismus in einem Dilemma zwischen dem Globalen und dem Sozialen 7

DER KRIEG IN DER UKRAINE

Wladimir Trifonov Der Westen hat den Rubikon überschritten 13

POLITIK

Janaki Stoilov Die Ausbildung als eine Werte und Grundrecht für jeden 53

Ivan Dinkov–Junior Probleme und Perspektiven vor dem Reformblock 58

Stefan Dimitrov Die Ideologie der B S P zur Zeit des Übergangs 68

DER OSTEUROPÄISCHE ÜBERGANG

Tomasch Zaritski Die polnische Intelligenz nach dem Kommunismus – Wende und Kontinuität 77

Ljubov Schischelina Reform mit überraschendem Ergebnis aus Anlass des 25. Jahrestags des Rundtisches der ungarischen Regierung und Opposition 86

George-Wadim Tiugea Der demokratische Übergang in Rumänien (1989–2014) – Hoffnungen, Errungenschaften und Enttäuschungen 97

INHALT

GESELLSCHAFT

Todorka Kinewa Reproduktive Einstellungen und Verhalten – Modelle in der gegenwärtigen bulgarischen Gesellschaft 109

KULTUR

Dimiter Gentschev Um denjenigen willen, die nach uns kommen 127

Christophor Tzawella Gedichte 131

PROFILE

Andrej Pantev 75 Jahre alt 140

Andrej Pantev Essays
Der Deutsche, der immer Recht hatte 141
Frankreichs Ritter 147

Содержание

понеделник

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

***М*ысли и афоризмы** 5

***Т*еория**

Захари Захариев Китайский социализм перед дилеммой – глобальное и социальное 7

***В*ойна на украине**

Владимир Трифонов Запад перешел Рубикон 13

***П*олитика**

Янаки Стоилов Образование как ценность и основное право для каждого человека 53

Иван Динков-младший Проблемы и перспективы перед Реформаторским блоком 58

Стефан Димитров Идеология БСП во время перехода 68

***В*осточно-европейский переход**

Томаш Зарицкий Польская интеллигенция после коммунизма: перемена и преемственность 77

Любовь Шишелина Реформа с неожиданным итогом – к 25-летию „круглого стола” власти и оппозиции в Венгрии 86

Георге-Вадим Тиугеа Демократический транзит в Румынии (1989–2014) – надежды, достижения, разочарования 97

Содержание

Общество

Тодорка Кинева Репродуктивный настрой и поведение – модели в современном болгарском обществе 109

Культура

Димитр Генчев Для тех, кто идет вслед за нами 127

Христофор Тзавелла Стихи 131

Профили

Андрею Пантеву исполнилось 75 лет 140

Андрей Пантев Эссе
Немец, который всегда был прав 141
Рыцарь Франции 147